

UNIVERSAL
LIBRARY

OU_204139

UNIVERSAL
LIBRARY

OSMANIA UNIVERSITY LIBRARY

Call No. T84/N21T Accession No. T2377

Author తెన్నల రామకృష్ణ

Title తెలుగు తేరులు

This book should be returned on or before the date last marked below.

తెలుగుతీరులు

(సా హి తీ వ్యా స స ం పు టి)

శ్రీ పట్టపర్తి నారాయణాచార్యులు:

తెన్నాలి రామకృష్ణుని తెనుగు కవిత.

శ్రీ దివాకర్ల వేంకటాచార్యులు:

విజయవిలాసము.

ప్రచురణ:

తెలంగాణా రచయితల సంఘం,

జనగామ (కామ).

ప్రతులు: 1000

1953 సెప్టెంబరు

సర్వోదయ ప్రెస్ .

మహాకావీరి,

పికింద్రాబాదు .

వెల: 1—4—0 (ఐ. జి.)

తొలి నుడి

ఉత్తమ సాహితీ ప్రచురణ తెలంగాణా రచయితల సంఘం ప్రధానాధికారిగా ఒకటి. కేవలం నవ్యసాహితీలోని మేలినిగ్గులను ప్రకటించడమే కాకుండా, ప్రాచీన పాఠస్వర రత్నావళిలో ప్రచురించిన రచయితల రత్నాలను ప్రజాకోటిదాకా ప్రసరింప చేయాలనే ఉద్దేశ్యంతో తెలంగాణా రచయితల సంఘం జనగామశాఖ పఞ్చన ఈ వ్యాససంపుటిని ప్రచురిస్తున్నాము. ఇందులోని వ్యాసాలు ఆంధ్రసాహస్యం పరిషత్తు జనగామశాఖ వార్షికోత్సవాల సందర్భాన చదువబడినవి. పీటిని ప్రచురించడానికి దయతో ఆంగీకరించిన శ్రీ పుట్టపర్తి నారాయణాచార్యులుగారికి, శ్రీ దివారెడ్డి వేంకటాచారి ఎం. ఏ. (అనంబ) గారికి మా కృతజ్ఞతాభివందనాలు. ఈ పుస్తకం ప్రచురించడానికి కావలసిన నిధి సహాయంచేసిన శ్రీ డి. నారాయణరెడ్డి గారికి సంఘం సర్వదా కృతజ్ఞ. జనగామశాఖలో మొదటిసారిగా మొగ్గ దొడిగిన ఈ ప్రథమ ప్రమాణాన్ని ఆంధ్ర మహాజనులు ఆదరంతో అందుకుంటారని ఆశిస్తున్నాము.

15—9—53 }

ఇట్లు
కార్యదర్శి

తెలంగాణా రచయితల సంఘం
జనగామశాఖ.

తెన్నాలి రామకృష్ణుని తెనుఁగు కవిత

శ్రీ పట్టపర్తి నారాయణ చార్యులు.

తెన్నాలి రామకృష్ణుని తెనుఁగు కవిత

ఉ॥ చాటుకవిత్వ తత్త్వరస సాగర పారగు లయ్యు సత్కవుల్
పాటిగఁబట్టి విందురొక పాటివి గావన కన్య కావ్యముల్
తైలబవైరియౌవతి శిఖామణి శ్రీవతి పేరురంబునా
మాటియు నీటికెంపు బహుమానముగం బదకంబు సేయదే;

(పాం. మహాత్మ్యము)

ఇంతదూర మిట్టిపాటి గౌరవముతో నన్ను నాహ్వానించినందు లకు మిత్రులకు నమస్కారములు. ఇచట యువన్యసింహవలసినదని వారాజ్ఞాపించినప్పుడు నాయభిమాన కవులతో నొకడు తెన్నాలి రామునివి గుఱించి పరికెదనన్నాను. వారును నాప్రార్థనకు సంతోషించి “అట్లే కావిమ్మ”నిరి. దానితో “తీర్థంబును, స్వార్థంబును. జూడులుండేవర ప్రసాదంబై నది” లెమ్మనుకొన్నాను.

తెనాలి రామలింగదా లేక రామకృష్ణుడా? అతడు వ్రాసిన గ్రంథము లెన్ని? అతని వానస్థానమేది? కృష్ణదేవరాయల యష్టదిగ్గజములలో రామ కృష్ణున కొక స్థానముండెనా లేదా? ఉన్నచో వాడేవైపు సింహాసనముపై గూర్చునెడివాడు. ఇత్యాదులు కొన్ని వత్సరముల క్రిందటివరకును రామ కృష్ణునిపై గురిసిన విచార్యదారా పాతములు. ఈ వెర్రివేలమునకు స్వస్తిచెప్పి యాతని కవితారీతులవైపును, కథాసంవిదాన వైచిత్ర్యవంకనూ తెలుగువారి దృష్టి మరలించిన మనస్వి—తొలుత శ్రీ రాళ్ళపల్లి ఆనంతకృష్ణకర్మగారే

ఈకవి రామలింగడుగా నున్నపుడు “లింగపురాము”ను దిదప “ఘటికాచల మహాత్యము”ను వ్రాసెనని చెప్పదురు ఈ రెంటిలో “ఘటికాచలమహాత్యము”ను మాత్రము ఎప్పుడో చూచినట్లు జ్ఞాపకము. కవి తొలినాళ్లలో స్వార్థముగానుండి తరువాత వైష్ణవమును స్వీకరించినవాడు ఇతడేకాదు—ఆకాలమున చాలమంది యీవిని చేసిరి ఇందుకు ప్రబల కారణము—అనాడు విజయనగర ప్రభువులు వైష్ణవము నాదరించుటయే. అందునను విజయనగర సామ్రాజ్యము చరిత్రలోనున్న “అరవీటి” ప్రభువులది “వెట్టివైష్ణవము” ఎంటి “వీరవైష్ణవము”. తెన్నాలిరామకృష్ణుని కాలమందుండిన వెంకటపతిరాయల యాస్థానమున తిరుమల తాతయ్య గారి ప్రతాపము మూడుపూవులు, ఆరుకాయలుగ నుండినది ఈ విషయము నాటి విదేశ రాయబారుల వ్రాతలు చూచినచో స్పష్టముగ చెలియును. గనుక—వీరవైష్ణవము విజృంభించునాళ్లలో నున్న—తెన్నాలికవి గూడ వైష్ణవముచే నాకర్షింపబడియుండును. అందునను—“మధ్యవైష్ణవము” గనుక దాని యుద్ధతియు నెక్కువ.

“చిలువాయనపు వేల్పు కొలము గొల్వక వాగుదేవు నారాధించు తెలివి” చాల దుస్థితిమట—అంతేగాదు, పాండురంగ మహాత్యమున అవసరమువచ్చిన చోటంతయు “తిరుమజ్జనము”, “తిరుమేను” మొదలగు శబ్దములు వైష్ణవుల “షణ్కారంపు పుణ్యంపు కంపుల”వలె తడితావు లీనుముండును. అల్లసాని పెద్దనయు వైష్ణవుడే. అత డహోబిలమరిపు శిష్యుడు, కాని యతనికి వైష్ణవాభిమానమెంత యున్నను అద్వైతవాసనయు పూర్తిగ ఎదలినట్లు కన్పడదు. తెన్నాలికవికి మాత్రము తొత్తిగా ఎదలినది. అతని స్తుతులయందే—అనంతరుడు, విష్వక్సేనుడు, గరుడము, బ్రహ్మకమగుదురు. అసలీపద్ధతిని తొలిన వారంబించిన వాడు రాయలే కాని నాకొక సందేహమేమనగా తిరుమల తాత

చారుల మూర్తి యంత గొప్పగానున్న కాలములో రామకృష్ణుడు తెంగల గురువు నాశ్రయించుటకు గరిణమేమని ఆసంశయమిప్పటికిని దీజలేదు.

రామకృష్ణుని యోగ్యతలు చాల గొప్పవి. కాని అట్టి యోగ్యతలు కలవాడానాడు చాలామంది. మనకు నేడనేక దురభ్యాసములు. ప్రతి యొకడును నాలుగు పద్యములు సులక్షణసారమందు కంఠస్థముగవచ్చిన వెంటనే శృంగార కవిత్యములకు మొరలుపెట్టును. ఎట్టి చెత్తనైనను కవిత్యముపేరిట చెలామణిచేయు—చొట్టు—అర్పణా పత్రికలు కప్పలు తెప్పలుగ నున్నవి మరింతేమి కావలెను? వర్తిమానుడును ఆంధ్రాంగ్లముల కలగాపులగపు స్వరూపమును నగు—మహాకవి రొట్టెవిటిగి నేతిలో బడినట్లే, ఆ పత్రికలకు - ఈ కవితలు వేసికొనకున్న పేజీలు విండవు. ఇది వ్యాకరణమున అన్యోన్య్యాశ్రయ దోషమున్నట్లు—ఉపకారోపకారకథావ సంబంధము. ఈ దుమారములో కొంత కష్టించి వ్రాసినవారినిగూడ పుష్టికరింపకబోవుటయు గలదు.

ఈకాలమునందు అనేకులు పెద్దవారిలోగూడ గనపడు నొక దొడ్డ దొర్బల్యము—దండిగా వ్రాయవలెనను నుబలాటము నామాట వినుచుంచి డాక్టరెవరైన నున్నచో ఈ విచిత్ర రోగమును త్వరితో మాన్పుమందేదైన గవిపెట్టుమని ప్రాచీనుపడి యుండును ఒక కవి కవిత్యమునకు వెల—దాని “బృహత్కాయము”ను చూచి కట్టువాడు “రసిక బ్రువుడు!”

పూర్వులయందీ యలవాటు విరుద్ధముగ నుండెడిది వారెక్కువ చదువుకొనెడివారు. తక్కువ వ్రాసెడివారు. ఆ వ్రాసిన కొంచెమును ఎంత బాగుగ వ్రాయదగునో అంత బాగుగ వ్రాసెడివారు. కొందరు వ్రాయనే వ్రాయరు. ప్రాచీనకాలమున ఘనముగ వ్రాసినవాడు కవిబ్రహ్మ యొకడే! ఆతఁడందుకై పుట్టిన యవతారపురుషుడు. శ్రీనాథుడుగూడ—

అతని జీవితమున గల్గిన యెదురుకు దుడుకులతో నన్ని రచించెనేగాని లేకున్న నొకటి రెంటితో ముగించుకొనెడివాడే. అతడన్ని వ్రాయుట మనభాగ్యమే యైనది. అల్లసాని పెద్దన, తిమ్మన, సూరన్న, రామరాజ భూషణుడు మొరలైన మహాకవులందరు నొకటి రెండల్లరేగాని బింద్ల గొడి వ్రాసినవారుగారు. వారి కోవలో జేరిన మన రామకృష్ణుడుగూడ నంతే మన కాలమునకపులు-తక్కువగ జడువురురు. యెక్కువగ వ్రాయుదురు ఆ వ్రాసిన కవిత లెవ్వరును జడువరు-ఇక వాని ప్రచారమునకై వారు బదు తికమకలు వడ్డనాతీతములు ఈ బాధకు కారణమేమనగా నాకు దోమనదిది వారికి జీవితమునందు గళ యుండెడిది. నిత్యజీవితము కళా విలసితమై యుండుటకే వారి యాశక్తి—యభిలషి చాలమట్టుకారీతిఁ బరితృప్తమగుచుండెను. అనాళ్ళలో ఊహారసు—నేవో గోష్ఠులు, నదలు చర్చలు సాగెడివి వానిమూలమున కపుల, పండితుల ప్రతిభలు గడ్డకు వచ్చుచుండెను. కావ్యము వ్రాయని భావుకుని జీవితము వ్యర్థమైపోయె నని విలపించువారు నాడు తక్కువ. ఈనాడు మన మందుకు నేలుగా విరుదము.

రేషరింగు బియ్యమునకు ప్రాకులాడుటకే ప్రౌఢులు చాలని మనకును, కళకును నేమి సంబంధము? నక్క యెక్కడ నాగలోక మెక్కడ ఈ కడుపుగొడవలో గోష్ఠ లెసరికి గాబట్టినవి. మన గృహిణులుగూడ మనకు దగినవారే తయారైనారు. వాకిండ్లముందు మ్రుగ్గులు పెట్టట వారికి మోటుతనము. పెండ్లినలుగులలో వక్కలాకుల తిర్రేగాని యొక్క పాలైనను బాడికొనరు అట్లు పాడుట ఛాందసమును నొక రోగము కూడ మన నాగరికత దిగుమతిచేసిన సరుకు వారికి హాయిగా దమలపాకుల చిలుకలు గట్టుటకు రాదు. ప్రౌఢున లేచినది మోదలు వారికి—పదిగంటల కాఫీసునకుబోవు మగని కేమి పంటచేయవలెనన్న

కూటిచింతయే ఇక జీవితమున కళయేదీ; అందువలన కవికి దిక్కు తోచదు. వాడూరక వెలికిబెట్టుకొని వ్రాసి మనలను జంపుచుండును.

తెన్నాలికవి “పరమపదనాథ విరవదిక కృపాపరిపాక పరిచిత సరిసకవితా ననాథు”డట. ఆతని పరమపదనాథుడును అతనివంటి హాస్య ప్రియుడే; ఈవిషయ మాయన వేషమే చెప్పుచున్నది ఆ కృష్ణునకు మంచి వెడదలగు కన్నులున్నవి. వ్రేతల వలపించు వెరవులున్నవి. మంచి పించెమును జెరివినాడు. మువ్వంక మురుపుతో—మురళితో—చూచుటకు ముచ్చటైనవాడు. ఇన్ని యుండియును పాపము దిస్స మొల యేనట. ఒక్కొకసారి “కదారవటుదై” గనుష్ఠించును. చిప్పకూకటియు నాకృష్ణునకు రామకృష్ణుడు నేర్పిన యొక సౌందర్యము. ఎన్ని యేండ్ల నుండి పట్టుకొన్నాదో—యా ప్రాక చిక్కము నొకసారియైనను వదల దా వరబ్రహ్మము. గ్రచ్చికాయలో మద్దికాయలో యాకృష్ణుని సొమ్ములు. ముక్కున ముంగర ముత్యము కదలుచుండవలసినదే. ఒకవేళ పాండు రంగడు నడచినచో “పుటపుటనై యున్న చిన్ని బొజ్జము గదలుచు భక్తు లతో” రంగదేగాదు నేనుగూడ నున్నాన”ని హెచ్చరించుచుండును ఇట్లీకవి నృప్తించిన కృష్ణమూర్తి నూహించికొన్నపుడు—నా భావనలో రామకృష్ణకవికి నకలుమూర్తియే గోచరించును.

ఇక నాదైవమును కవి సంబోధించు రీతులుగూడ పలువలరక ములు. ఒకసారి “నందులేబట్టి” యని సాహస్యముగ ననును. ఒకపరి “దేవకీతర్జకము”ని గోకులమందున్న దూడలతో గోపాలకృష్ణునిగూడ లెక్కవేసి మాటాడును. ఇంకొకసారి “అఖిల విగమౌఘ గిరి గుహా హరి పృథుక”మని యేమో గంభీరముగ నతని గొప్పను చెప్పును. మరల నొకపరి “ఎన్ని కల్పంబులరిగిన యేనయేండ్ల—వెలయు ప్రా యంబుగల కొయ్య విత్తలయ్య” అని కుండ బగులగొట్టినట్లు రహస్య

మీను విప్పి చూపి—కృష్ణుని పరిహాసమును జేయును. లేక విసుగును జూపించును. ఆ కృష్ణునివలెనే ఈ రామకృష్ణుడును. అవిదితగతి! ఈ పరిమపదనాథుని యుపాసనయు రామకృష్ణునినాటికి దెనుగుదేశమున నింకను బాగుగ పోకలేదు. కృష్ణరాయలొక్కమారు పండరికిపోయి వచ్చినటల చరిత్ర యున్నది. అతని కా దేవునిపై భక్తి ప్రసక్తులుండుటకు గురు తారాయలు గట్టిపని విరిలాలయమే! రామరాయలకును పాండురంగనితో సంబంధమున్నట్లేవో కథలున్నవి. ఎవరికో అక్కడక్కడ నొకరిచ్యురికి పండరినాథునిపై కన్నున్నను ప్రజాసామాన్యమునకా యుపాసన తెనాలికివినాటికి బాగుగా పాదుకొన్నదిగాదు. తాక తాతలనుండి రామభద్రుడు తెనుగులకు వచ్చిన దైవము. కృష్ణరాయలకు “విరిల సంప్రదాయము” సోకుటకు గౌరణమున్నది. అతని కాలము నందును అందుకు కొంత పూర్వమును వైష్ణవముదే ప్రథమతాంబూలమైనను, దావిప్రక్కలో వైశ్ణవముగూడ యుదిగినది. రాయలనాడే వ్యాసరాయలు, కనకదాసు, పురందరులు మొదలగువారుండిరి వీరందరు ప్రధానముగ పాండురంగని యుపాసకులే. చెంకటపతిరాయలకాలమున వైశ్ణవులలో సామ్రాజ్యముతో నాంతరిక సంబంధముగలవారెవరును గనుపించరు. మిటి వైష్ణవుల శిష్యుడైన తెన్నాలికివీకి వైశ్ణవదాసనయెట్లు పడెనో! అతడొక చిత్రపురుషుడు.

రామలింగకవి యోగ్యతలు చాల గొప్పవని ముందే మనవి జేసినది. అవేవియో కొంచెము చదవించుతము. తాను “కవిజన సహకారావళి వసంతోత్సవ సూక్తివిధి” యట. అంతేగాక “తగ సంస్కృతము దెనుంగుగ జేయఁ దెనుగు సంస్కృతముగ జేయుటలో చతురమతి” నయదెలుంగుల నెన్నగల కావ్యధారలయందు మనుఁడు. “అశువునందుఁ గరము మేటియైనవాడు.” “అఖిలభూమీపాలకాస్థాన కమలాకరోదయ

తరుణ సూర్యోదయుడును.” ఇదే భావమును శ్రీనాథుడుగూడ, “కర్ణాట కటక పద్మ వనహేళి శ్రీనాథభట్ట సుకవి.” యని చెప్పికొన్నాడు. ఆనాడు కవిచక్రవర్తులకు—కర్ణాటదేశమొక గారడీనేలగ నుండెడిది. ఇతరరాజుల కడ నెంత పేరుమోసినవాడైనను విజయనగర సభలో శక్తివి బ్రద ర్శింపవిది—వాని యోగ్యతకు సార్థక్యము లేదు. “వైవ వైష్ణవ పురాణావళి నానార్థములు దనకుఁ గరతలామలక నిఖము”లట “అఖిలకావ్య రస సుధామండల కుండలుడ”ట. ఆతనిని బిలిపించి విరూరి వేదాద్రి మంత్రి—

మ॥ ఉదయం బస్తనగంబు సేతువు హిమ వ్యూహంబునుం జుట్టిరా
విదితంబైన మహిమ మహాంధ్ర కవితా విద్యాబల ప్రౌఢి నీ
తెనురేరీ! సరసార్థబోధ ఘటనా హేలా పరిష్కార శా
రద నీరూపము రామకృష్ణకవిచంద్రా సాంద్ర కీర్తీశ్వరా !

అని పొగడి—“కనకాంబరాభరణముల”ను బ్రసాదించినాడు. దాని నందినతోడనే మహాకవినుండి—భారతీదేవి యావిరూపి యెంతవక్కగ నవతరించినదో చూడుడు—

మ॥ పలుకుందొయ్యలి మౌళికాంతి తెనమౌ బాగాలు నయ్యింతి చె
క్కుల బోలుం దెలసాకు లయ్యువిద పల్కుల్యంబి కప్రంపుఁ బ
ల్కులతో గూడిన వీడియందొసగె నాకుఁ పద్మనాభారచన
కలనా పావనహస్త కంకణ ఋణత్కారంబు తోరంబుగఁ॥

అని వర్ణించెను.

వేదాద్రిమంత్రి “శారద నీరూపము”నగా—నాముక్కనే తన పద్యకల్పనమునకూతఁగ గొనుటలో నాతనిమాట నిజమేనని కవి

యూకొట్టినట్లునై నది. ఈతని రచనాసంవిధాన మిట్లేయుండును. ప్రబంధ కవులందరును—కొంచెముగనో—గొప్పగనో ఋతువులను వర్ణించిన వారే? ఆముక్తమాల్యదను రచించిన రాయలు, ఋతువర్ణన చాలా చాలా అవిపించునంతవరకు జేసినాడు. కాని యింత చేసినను వారు ప్రస్తుతకథతో వాచితృత్వదో నొక ముక్తతోదప్ప సంబంధమును గలుపదు. అందుచే నా ఋతువర్ణనమును ప్రస్తుతకథయు “తీర్థమునకు తీర్థము—ప్రసాదమునకు బ్రసాదమై”యుండును. ఈతడట్లుచేయలేదు చతుర్థాశ్వాసమున రాధాదేవి తపమొనరించుచోట రామకృష్ణుడు ఋతువులనువర్ణించినాడు. వానిని వరుస బెట్టి బూరగబట్టినట్లు చెప్పక ప్రతి ఋతువర్ణనమునకు బ్రస్తుతకథతో సంబంధమతుకుచు పోవును. చూడుడు, “సీతువేళ” లందు—వానలచే దడిసిన “కమల” వనలక్ష్మి” హరిద్యాన విమీలిత లోచనయైన రాధావధూటి “కనుగల” మైయుండెనట. ఆ తరువాత “జిత హేమంతము” “వసంతము” వచ్చినది. ఆయామివి— “నీలాంజనవర్ణుగోరి దవమొనరించు మృగాక్షి వరె” నుండెను. “వేసవికైపు” కొంత సడలినంతనే “కారుకాలము” దళమై వెలసెను. ఆకాలమును రాధాదేవి “మోవిచెలువంబుఁ గేదంగి బూవురేకు సోయగముసూపు కన్నుల సొబగుఁ జికుర బిర్దిబర్హప్రభయు” జూపి ప్రతిఘటించినదట. వర్షాసమయములందు రాధాదేవికి రాననాయకుడు బ్రత్యక్షమై ఆమె నర్థశరీరమువరె బ్రోచినాడు. పిదప—

క॥ నీలాంజనవర్ణుడు రా

రా లీలావతివి చెనగి తనరెడు కరణి

కాలము శరత్సమాగమ

హేలా సౌభాగ్యగరిమ నేపు వహించె॥

అవి శరత్తును కవి వర్ణించెను. దీక్షాత్రముగ మీకు నొక్కొక్కటి యెత్తి చూపితి నంతే. ప్రతి ఋతువును వర్ణించునెడలను—రెండు

మూడుసార్లులైనను అతడు—ప్రస్తుత కథతో దానికి సంబంధము గలు
వును. అట్లు చెప్పబడిన పెద్ద యాచిత్యము, మనముగూడ నాపట్టినాచారా
వాతమున మేను మరిచి ప్రస్తుత కథను బూర్తిగ విస్మరింపకయుండుము.
అది యట్లుండె—

పైని చెప్పికొన్న—తెనాలిరామలింగని యోగ్యతలు—గుండెలు
చిట్టినవి అట్లా, యనునంతిగ నేమియు లేవు. అప్పటి కొంత కొంత
కవుల పాండిత్యములు విన్న—మహాభయంకరములుగ నుండును

ఒట్లమూర్తి—“పరైకదిన ప్రబంధ ముటికా సప్తశత గ్రంథ
కల్పను”దట. ఇంకను అతడు నరసభూపాలీయమున చెప్పికొన్న—
దిరుదులజావితా తెగబారెడున్నది. నరసభూపాలీయమున నంత బ్రహ్మాండ
ముగ విరుదులెక్కించిన రామరాజభూషణుడే తరువాత పంచరిత్రలో
ఆ పూర్వ విరుదుల దడవినవాడేగాదు. కాలముగడచి “కవీశ్వరుడు”
రససిద్ధుడగుకొలదియు—నీ చిన్నచిన్న చాపల్యముపై—నభిరుచులు
తగ్గిపోవును. అందుచేత—తెనాలిరామకృష్ణునికా యోగ్యతలన్నియు
లేవని యర్థముగాదు. “పాంచురంగమహాత్మ్యము” అతని జీవితము
బాగుగ పక్కపై ననిరప వ్రాసిన గ్రంథము గదా! అందుచే నట్టి చిల్లర
యోగ్యతల దడపుట పిల్లతనమునుకొనియుండును. లేకున్న—అలాటి—
యలాటి పాండిత్యములతో నాతడు “అఖిల భూమిపాలకాస్థాన కమలా
కరోదయ తరుణ సూర్యోదయైవ” యుండడు, నేటి యాంధ్రలోకమున
నెవ్వడేమాటయైన చాడవచ్చును. ఏదిరుదునైన నుంచుకొనవచ్చును.
“ఇదియేమి”ని యడుగు పెట్టిననుప్పుడు లేడు ఒకవేళ నడిగినను—
నాయిష్టము—నీకు దోచిన విరుదము నీవుంచుకొనుమని హడు పలికెడు
బదులు. ఎవనికీవాడు గండర-గండరై—“గురుకులక్లిప్త”డైన మురారి
కవిని చంపి పుట్టినట్లే మార్చాడును, కొన్ని సంవత్సరముల ముందొక

కవి ప్రశాసనంతుడై, పగటి దీపములతోఁ బోరాడెను. ఈరీతి నేటి యాంధ్రకవి మార్గము—అందచందములు లేని అంకాశమ్మ తిరునాళ. ఆనాడట్లు బోనిచ్చెడివారుగారు. ఒకదొక బిరుదుంచుకొన్నచో—నీకిది యెట్లు సార్థకమని విలువదీసి యడుగుచుండిరి. వాడు వానికి సమాధాన మిచ్చి—తన బిరుదు విలువకొనవలెను.

“అగే దిండిమ తాండవం తత ఇతో వందివ్రజో ధ్వాషణం
ద్విత్వా శ్చిత్రపటాః కియంతి బహువా హృద్యాని పద్యానినః
ఆస్తాంతావదిదం మహేశ మకుటీ కోటీర కల్లోలినీ
కల్లోల ప్రతిమల్ల సూక్తి విభవైః ద్వేష్యాః విజేష్యా మహేః”

అన్న దిండిమకవులు—స్వక క్రితో పాండిత్యముతో మూడు నాలుగు తరములు దిండిమమును విల్పికొన్నారేగాని—రాజాశ్రయముతోగారు. ఆయోగ్యత దమలో లేవినాడు వారిపాలిటికది పనిలేని బరువుగనే గను పించినది. శ్రీనాథుడు దిండిమమును బిగులగొట్టించినపుడు—రాజనాద దిండిముదేమియు నొప్పిజెంది యుండదని నాతలపు. సమర్థుడగువాని కొక గౌరవము గలిగినపుడు తక్కినవారు సంతోషించిన రోజాలవి. అసమర్థులు—తమకుఁదగని గౌరవమునకై అట్లుసాచని వినయశీలము. ఋజుమార్గమునైన జాతి యానాడుండెను. సమర్థులలోఁ బరస్పరము స్పర్థలు—కక్షణందెడివి. ఆ కక్షలైనను యోగ్యతా సంపాదనమునందే. అనాటి యెదిరుచికి శ్రీనాథుని యీక్రిందిపద్య ముదాహరణము.

ఉ॥ కంటికి నిద్రవచ్చునె సుఖంబగునే రతికేళి జిహ్వాకుఁ
వంటకమిందునే! యితర వర్తనముల్ పదివేలు మానసం
బంటునే! మానుషంబుగలయట్టి మనుష్యున తెన్నదేవియుఁ
గంటకుడైన శాత్రువుదొకండు దనంతటివాడు గల్గినఁ॥

రామకృష్ణుని గొప్పతనములలో — విచిత్రమై — యాకాలమున సామాన్యముగ వితరులలో గనబడనిదొకటి యున్నది. తెలుగును సంస్కృతమునకును, గీర్వాణమును దెనుగునకును మార్చుటలో తాను మేటియట

పింగళ సూరిన్న చన ప్రతిభలలో—

౯॥ రెండర్థంబుల గావ్యమొక్కటియు విర్మిపంగ శక్యంబుగా

కుండుఁ దద్గతిఁ గావ్యమెల్ల గనగా నోహో యనం జేయదే...

అని వచించెను. అది యానాదాతని ప్రత్యేక శక్తి. వేములవాడ భీమకవి ద్వ్యర్థికావ్య మంతకు ముందె—నామరూపములు లేక నశించినదిగదా! అట్లే పైజెప్పిన యోగ్యతయు—రామకృష్ణునికిఁ బ్రత్యేకమైనది—నేడు సంస్కృత కవిత్వమును చక్కగ వ్రాయగలమని చెప్పుకొనువారిలో— చాలమంది యా కవిత్వ స్వభావమును దెలియనివారే. సంస్కృతకవిత్వ మనగా వెదురుగడవంటి విక్కిన సమాసమును గ్రుక్కు త్రిప్పక నాల్గు పాదములు నిండించి కడపట—ధావతి యనియో—రోదితి యనియో యదికించి—యింక బొమ్మనుటగాదు. లేక పాణిని వ్యాకరణమునుండి— పది యుల్లుగంతములనో—ఇరువది సన్నంతములనో ప్రతివాది భయం కరముగా బలికి చరితార్థులమైనా మనుకొనుటయుగాదు ఆ భాషా జీవ మును గమనించి—రచనసేయుట చాల దుర్బలము. ఒక్క సంస్కృత కవిత్వమేగాదు—ఏభాషాకవిత్వమైనను దానిని లోతులు దడవి యెల యించుట—యే యదృష్టవంతులకో లభించు రసపాదవిద్య. అట్టియెడ సంస్కృతశ్లోకము చెప్పినదానిని దెనుగునకు మార్చుటయు దెనుగు నుండి సంస్కృతమునకు మార్చుటయు ఆరెండు భాషాతత్త్వములును గూలంకషముగ దెలిసిననేదప్ప సాధ్యముగానిపని.

ఆశువు రచించుటయు నంతే. చాలమందికవు లిప్పుడును ఆశువు చెప్పగలుగువా యన్నారు. కాని యాశువును సామర్థ్యముతో నిర్వర్తించుటకు గొప్ప భావన, పెద్ద ప్యుత్పత్తియు గావలెను. భట్టుమూర్తి కనేక నిఘంటువులు నోటికి వచ్చెడివట. ప్యుత్పత్తివిషయ మెత్తికొన్నచో ప్రాచీనులొక్క యొక్కడు మేలిపర్వతములవంటివాడు. ఆ ప్యుత్పన్నత మనము పది జన్మలలైనను సాధింపలేనిది ప్రాచీన కవులలో సంస్కార హీనులు కొందరైనను గనబడుదురేమోగాని—యభ్యుత్పన్నులుమాత్రము చాల నడుదు మన కివినే యువాహరణము దీరిందము. వైవచ్చేష్టవ పురాణములన్నియు వాని గొనద్రేళ్ళ నుండెడివి. అన్ని పాండిత్యము దెల్పుటకీ మొక్కటి జాలును

ప్రాచీనకవులలో శాస్త్రపాండిత్యము లేక కలముబట్టిన చెవ్వరును లేరు. అభయపక్షము కెండుశాస్త్రములైనను వారు జ్ఞోదక్షమముగ జదువుచుండిరి. అలంకార వివేచనమునుగూడ శాస్త్రముక్తిందికి మార్చినపునులు వారు. భామహాచార్యులనాడు కేవల మలంకారముల స్వరూప వివేచనముతోనే యిది యారంభమైనను—దీక్షితులకాలమునాటి కన్ని శాస్త్రములకు—అలంకారములు సమరంగ మైపోయినవి.

తెన్నాలి రామకృష్ణుని కావ్యమును బరికించి చూచినప్పుడు—ఆతఁడు మంచి తార్కికుడై యుండునని తోచును వాక్యశాస్త్రముతో జాటు—పదిశాస్త్రము మొక్క పాఠమునుగూడి జూచినవాడా శబ్దమూర్తి, సాహిత్యముగి తార్కికులకు నిర్వాంగములను నోరే శ్రోసిరాజునును. అంతేగాని రామకృష్ణుని హాస్యస్రియుడుగూడ. జీవితమున దొడ్డిగాలేని హాస్యము రివితకెక్కిదుగవా! ఆగుణమే యీతని మహాపరాధమైనది. తెనుగులో “పంచానందయ్య” దెనురి “పాంచురంగమహాత్య” కవి కథలకే ప్రచారము, వానిలో కొన్ని కేవలము రసాభాసములై—పామర

జన రంజకములైనను—ఆకవి కీర్తికి మాత్రము చాలభంజకములుగా నున్నవి. అతడు తన జీవితములో కొన్ని వినోదములు జేసియుండ వచ్చును. వాని నవకాశముగ దీసికొని “కొంబెజోణంగులు” కొందఱు తమ హృదయములందలి యనాగరక భావములకు కథాస్వరూపమిచ్చి “అనిష్టముల కంగరకు”డని వానినెత్తిన దోసియుండురు. ఎవఁడో ఒక పెద్దవాని పేరుబెట్టినచో వేనికైనను ప్రచారము సులభముగవచ్చును. సామాన్యులు వానిలోని గుణదోష విచికిత్స చేయ వెఱతురు. సంస్కృత సాహిత్యమున కాళిదాసుని పేరిట కొన్ని యసహ్యకర రచన లున్నవి. వానిలో “రామకృష్ణ విలోమకావ్యము”ను ఒకటి కొందఱు చారిత్రకులు అమాంతముగ దిశ్రమించి—ఆ భాషలో సుమారేడుమంది కాళిదాసులకు పురుడుబోసి దీర్చినారు. మనపీడ వదలినది. కాని యాంధ్రభాషావహుటి కదృష్టము వక్రించి—మనకు రామకృష్ణచోక్కడే మిగిలినాడు నామనవి యేమనగా నిట్టి తల తోక లేని కథలను నమ్మవలదని ఈకథాప్రవాదము లనెడు పొలిచిని దొరికించి చూచినచో పండితుడుగా—కవిగా మాత్రమే గాక తత్వవేత్తగా, మనుష్యుడుగా రామకృష్ణుడు చాల గొప్పవాడు.

మంత్రశాస్త్రమునందు—తెన్నాలికవి కసామాన్య పాండిత్యముండె ననుట కాతని గృంధమే సాక్షి. ఇంకను కొంత లోతుగఁ జూచినచో తెన్నాలికవి మహాయోగి సాహరణముగ భక్తులకు వచ్చినంత ప్రచారము యోగులకు రాదు! వారు జ్ఞాన ప్రచ్ఛన్నులై—యంతర్వాహినియగు సరస్వతీనదివలె నుండురు. తిక్కన్ననుగుఱించి యనేకులు విమర్శించు చుండురు. అతనిని మహామంత్రి యందురు. కార్యకూతుడందురు. కదన రంగములందు కత్తిబట్టియుండునని యూహింతురు. సోమయాజియై బ్రాహ్మమగు ధర్మమునునిలిపిన బ్రాహ్మయందురు. పదునైదుపర్వముల మహాకవిత్వము నేకదాటితో నిర్వహించిన రస సృష్టయని—చంకల

దాటింతురు. ఇన్నియు సత్యమేగాని—ఈ సర్వమును కవిబహ్మ బాహ్య స్వరూపము మాత్రమే. దీని యన్నిటికంటె విలక్షణమైన దాతని యంతరాత్మ “నాసాగ్రివిహారరసిక! నాదామృత ధారాసారరూప!” అని హరిహరనాథుని సంబోధించిన సోమయాజి మహాయోగి ఆ యలౌకిక మగు యోగశక్తి లేనిది—అంత కవిత్వమును—అట్టి ధారతోవ్రాయుట యూహించిని విషయము. కాని మన మిందృష్టముకొలది యతని యోగ మూర్తిగ దర్శించుచుంటుము. అట్లే పోతన్నవిషయమున అతని భక్తినిగా గౌరవించుచు పోతన్న కవిత యన్న చప్పరించు పెద్దలను నేనెదుగుదును దీనినింతటికిని కారణము వారి కుచుగ) స్వరూపముల నర్థముజేసికొనక పోవుటమే.

వాండుఁగిడుహాత్మ్యమును జదివినప్పుడాతని కవితలకు పెన్కె నెందలో మహాకివులు చ్వనింతురు.

గీ॥ విపుల పవమాన తాండవ వేషమాన
లాంఛన ఛ్వజపట్ట పల్లవ లలామి
మోళింఛిత కళాకృత్య హేళి హయము
దీపితంబగు శ్రీ కాళికాపురంబు॥

అను పద్యమును జదివిన వెంటనే “కవిరాజ రాజమికుటాచలంకారహీరుడు” శ్రీహర్షుడు నిలచి “యీభావము నాదికాదా!” యని యరచును

గీ॥ హోమఘామానితప్రభి నీమహాత్మా
నాశ్రమందొప్పు నీ యద్రి యంతికమున
విజయై మిండు నప్పంట వలతి నెలక
చంటి కట నంటు మృగనాభి విచ్చివోలె॥

అనుదానిలో—కాళిదాసు—లీలగా నవ్వును!

“సాత్త్వికుశ్రీయ యువిజ్యంభణ ముదితంబును
పంటకారు పగిదిం బ్రసన్న శరీరంబును సత్వలోకింబు
నార్యతిం గమల ఘాయశ్శంబును, విలాసినీకిరంబు
కరణి వివిధమణి కిరణపుంజ రంజితోర్మికంబును”.

అనువానిని గాంచి కాదంబరీకారుడీ జగర్తంతయు “బాబోచ్చి” మని
లొట్టవైచును. వీరేగారు సమయము దొరికినపుడంతయు—మురారి,
సుబంధువు—భవభూతి మొదలైన మహాకవులందరు లొంగి చూతురు.
ఇంతమంది కవితాసామగ్రి నాకళింపకొని—రచనము సాగించినను —
అరడు

“పుట్టకు బుట్టెడువేళం
దిట్టపు నునుపచ్చి పుట్టతేనియ చవితో
బుట్టెనను నమ్మతి ముట్టెడు
పుట్టనినుపు సత్కవిత్వములు పర్చింతు॥

క॥ ఇహాదరాని యాగమ
ఘట్టమునకు నడువనచ్చు కట్టినముని రా
ట్టహాభిర్దు—దపముల
పుట్టెన నెలపైన వ్యాసముని వర్చింతు॥

అని వ్యాస వార్మికులను మూత్రమే సంస్కరించెను. తక్కినవారి రచన
లన్నియు నీ మహర్షుల విశ్వరూపమేగాని వేరుగాదు. సంస్కృత సాహిత్యమునందుఁ బ్రధానముగ బయలుదేరిన కవితావాహినురీ రెండే.
వార్మికి కవితామార్గము నాకళించి కవిత్వమును నడిపినవారు—భాస
కాళిదాసాదులు వ్యాసమహర్షి కవిత్వమును చేర్చియించినవారు. భవభూతి.

దిట్టాగ లీలాకుక జయదేవామయ. అందువలన యాయరుపురి నాతడు స్తుతించి విడచుట. తక్కిన కవులయు—అద్యముపులయు వియత్తయ. చక్కగ నెఱిగియుండుటవలననేగాని—కాళిదాసాదులయందవ హేళనా బుద్ధి గాదు. సర్వదేవ నమస్కారములును కేశవుని బొందినట్లు—వారిరువురి కొనర్చిన యగ్రపూజ సకల సంస్కృత మహాకవులకును జెందినది.

ఇక తెనుగుకవులలో కవిత్రయమువారి పోకడ లీకవియందేగాదు. ఏకవులందును దప్పపు కవిత్రయము రచనలుగానిచో ఏక తెనుగేము న్నుద్ది? కనుక యిక్కడ తిక్కన ననుసరించినాడు. ఇక్కడ యెర్రన ననుసరించినాడు. ఈతావున నన్నయ ప్రతిఫలించినాడు—అవి యెత్తి చూపుట పనిలేవి పని.

పోతనామాత్యుల ఛాయ లక్కడ స్పష్టముగ గనుపించుచున్నవి. తిక్కన తనశైలికెట్లో—పోతన్నయు దనశైలికట్లే యధిష్ఠాత.

కవిబ్రహ్మకు యుద్ధఘట్టములు వర్ణించు పట్టులలో వీరరసావేశ ముప్పొంగునట్లు పోతన్నకు వేదాంతఘట్టములందు శరీరము మరపునకు వచ్చును. కనుక యే తెనుగుకవిగాని తత్త్వవిచారము సేయుపట్ల—అ భక్తుని యమృతలేఖని ప్రతిఫలించితీరును. “పరిమళంబుడివోవి విరుల” న్నుపుడు పాల్కరికి సోమనాథులు తొంగిచూచి పోదురు. ఇకను—నవీనగుణసనాథుడు, భాస్కరాదులు—అందందు మేమున్నాము కనకేమి భయము అన్నట్లుందురు ఇందరికిని మ్రొక్కులు మ్రొక్కలెను. ఎవరిని పురస్కరించిన—నెవ్వరిని దిరస్కరించినట్లగునో! అందులకై రామకృష్ణుడు మంచి యుపాయమును వెదకినాడు. తెనుగుకవుల నందరిని—యొక గీతపద్యములో తల్కివేసినాడు.

తే॥ వ్యాస వాల్మీకి ముఖసూక్తి వైభముల
నేర్చుమీఱంగ విజ కావ్య దర్పణముల

సరస మానసముల నేఱుపరచు కీర్తి

భవుల నన్నయిబ్బట్టాది కవుల చలతు॥

ఈ పద్యమందున్న యాది శబ్దము కుంభకర్ణుని కడుపువంటిది. రామకృష్ణనికన్న ముంపు బుట్టినవారును—సమకాలికులును—పుట్టబోవు వారును—అందఱీ—“యాది” శబ్దముతో చూచుకొనవచ్చును.

కాని యంత మెలకువతో బ్రవర్తించినను రామకృష్ణుడీ మట్టమున నొక సత్యమును మాత్రము వెల్లడించుచుండవలసినది. శ్రీనాథమహాకవిని రామకృష్ణుడు ప్రత్యేకముగ బొగడకపోవుట నాకు జూడ నన్యాయము. నన్నయ తిక్కనాదులు—తెనుగున కెంత సేవ జేసియున్నను కవిసార్వభౌముని కంఠ కుహూకారము లేనిది—ఆంధ్ర కవితా వసంతము—వసంతమేగాదు ! మధ్యయుగమున ఆంధ్ర సాహిత్యాకాశము నందు వెలగిన మార్తాండమూర్తి శ్రీనాథుడు. రామకృష్ణుడేగాదు, పెద్ద నామాత్యుడుగూడ నీ పొరబాటు గావించెను. రాయలును శ్రీనాథుని దడవినట్లు లేదు. కృష్ణరాయల కథ యెట్లున్నను మనుచరిత్రకారుడును—పాండురంగమాహాత్యకవయు మాత్రము సత్కవి సార్వభౌమునకు పెద్ద అప్పుబడినవారే!

పద్యరచనమునందగి యొయ్యారమును బట్టారకుల తర్వాత ప్రౌఢముగ దిద్దినవాడు శ్రీనాథుడే. సీసపద్యముల తీర్పులలో చూపిన నేర్పులు మాత్రము స్వయముగ నాతని యుపజ్ఞ. ఆ రచనా సంవిధానమే తరువాతివారందరికి నొరవడియైనది. అతడొక్కొకసారి సీసపాదములను హిమశిఖరి శిఖరములవలె నుత్తంగముగ నడపును. మృణాళ దీర్ఘములుగ బొడిగించును. పద్మినీ పద్మాతపవ్రతమువలె విశాలము సేయును. క్రియా పదములను మొదటజేర్చి వ్రాయుట—శ్రీనాథుని యొక మెలపు.

ఒక్కొక్కసారి క్రియాపదమును నాల్గుపాదములయందును — కడపట జేర్చుచు వచ్చును. గీతములయందు “చుత్తకుండాల కుండాదంతము” వంటి సమాసమును వెలిగించి పైనున్న క్రియల కన్వయమా “గీతపద్యము”లో గూర్చును. ఒక్కొక్కసారి ప్రతి పాదమును రెండుచోట్ల సుకుమారముగ బూపులవలె ద్రుంచును.

ఈరీతి జెప్పబోయినచో నీ వ్యాసమే ముగియదు. శ్రీనాథుని తర్వాతివారిలో కొందఱు కొందఱాతని ననుసరించి యా యోగ్యారములను వికారములుగను చూర్చిరి

ఇంతకును శ్రీనాథుని తరువాత—తిక్కనాదుల పోకడలు పద సంచయమునగాక పద్యబంధములో ననుకరించినవారు చాల తక్కువే! ఎవ్వరో పింగళి సూరన్నవంటివారిక రియపు రుందురు. దీనివిబట్టి కవి సార్వభౌముని కవితాత్మ యెంతగొప్పదో యూహించుకొనవచ్చును. పెద్దనామాత్యులు శ్రీనాథునిట్లును మక్కికి మక్కి ననుసరించిన పట్టులు చాల గలవు. అట్లయ్య నాతఁడెందుకు శ్రీనాథు నడవలేదో! కవిసార్వభౌముని గుఱించి—భట్టమూర్తి—

మ॥ మహి ముగ వాగనుకొననుండు సృజియింపఁ గుండలీంద్రుండు తన్మహనీయస్థితి మూలమై నిలువ శ్రీనాథుండు బ్రోవఁ మహా మహాలై సోముడు భాస్కరుండు వెలయింపఁ సొంపువాటించు నీ బహుళాంధ్రోక్తిమయ ప్రపంచమున దత్తాగల్భ్య మూహించెదఁ.

అని పలికెను.

ఈ పద్యమున నాతడు శ్లేషనే యిమిడించినను నూటికి నూరుపాళ్ళామా కవులను గురించి విజమే పల్కినాడు!

ఈ క్రింది పద్యములు చూచినప్పుడు—తెన్నాలికవియందు శ్రీ
నాథు డెంత స్పష్టముగ నగుపడుచున్నాడో మీకే డెలియును.

సీ॥ సూత్రవతీదేవి సొబగు పాలింద్లపై
మలు పచ్చిగందంపు వలపుతోడ
శిరసులువంచి నిర్జింకోటి పనిగొను
తపనీయ వేత్ర హస్తంబుతోడ—(1.7)

ఈనాల్గుపాదములల్లే నడచును, కడపట తృతీయావిభక్తి నాల్గిటియందును
నున్నది—

సీ॥ ధరణీధరము దాల్చు దనచేవయంతయు
భుజ పరిఘంబుల బొంకవరచి (1.8)

ఈపాదము లిట్లే నడచును. కడపట ప్రతిపాదమునందునను నసమాపక
క్రియలు విలచి—యెత్తుగడ గీతముతో నన్వయించును. ప్రతి పాదము
నను “అంతయు నంతయు”నను దూతవదముగా నడచును.

సీ॥ సమహూర్పగా నేర్పు సకల వైష్ణవ కాత్ర
సిద్ధాంత శుద్ధాంత సిద్ధి గరిమ

మిగిలిన పాదములన్నియు విట్లే నడచును. వైష్ణవపాదములలో “మలు
పచ్చిగందంపు వలపు” సొబగు పాలిండ్లును ఆంధ్రభారతికి శ్రీనాథు
దేర్పరచినవే!

“సిద్ధాంత శుద్ధాంత సిద్ధి గరిమ”లోని నాదకుద్ధి తెలుగుల కాతవి
విషయే! శ్రీనాథునివలెనే రామకృష్ణుడుగూడ

.....మురువైన జోడుచే

భద్రమయాత్ముడే నిగమపాలన ఖేలనుచే సరస్వతీ

ముద్రిత వక్త్రుచేత నలుమోముల వేలుపుచే—వే

దాద్రీ చమూవిభుండు గను నాయువు శ్రీయు నిరంతరాయము

అని ప్రతిదానికిని విభక్తిని చేర్చికొనుచు నొయ్యారపు నడక నడచును.
పైవానిలో విశేషణములేవో విశేష్యమేదో యాతనినినే యడుగవలయును.

కవిసార్వభౌమునివలెనే యితడును—

“పంచాక్షరీ గుహాహర్యక్షంబగు విరూపాక్ష, సుక్షధ్వజు

దాక్షిణ్యదీవిభు, వశిష్ట మయూఖ రేఖామకుటు, భ్రుకుటి

మాత్ర విద్రావిత త్రిపుర నిశాటు—హేమకూట నివాసు

వాసుకి వలయ వలయు తెఱంగునం బ్రస్తుతించి...”

అని యవిసిపూలు విదిర్చినట్లు చిలుకల గుంపులను లెపినట్లు విశేషణ
విశేష్యముల నొక్కుమ్మడి కలిపి—విదలించుచు బోవును.

ఈ క్రింది పొంకములుగూడ గవిసార్వభౌముని నుండి యెరవు
చెచ్చికొన్నవే.

“కార్తికేయుం దాశితార్తి హరుండనియును శరవణభవుండు
పరమపురుషార్థ ప్రవణుండనియును, మహాసేనుండు దీనజనమందారుం
డనియును, శశ్వద్బాలిండు కృపావిళాలిం డనియును.” పై వచన
మున విశేషణ విశేష్యములకు ప్రత్యేకమైన సార్థక్యమేమియు లేదు.
అనగా “నార్తి హరత్వము”నందు కార్తికేయు పదమునకు దావివ్యుత్పత్తి
ననుసరించి సార్థక్యము చెప్ప వీలులేదు. వానికున్న సంబంధమంతయు
త్రాసలలోనే, కాని యందేమో యున్నదనిపించును, ఇట్లు వ్రాయుట కవి
సార్వభౌముని కనుకట్టు విద్య. .

కలశభవుడు మొదలైన మువిజనములు—బయ్యేయను—తీర్థ
మును—క్షేత్రమును నొక్కేడ గూడియున్న చోటేదైన చెప్పమని శర
జన్ము నడిగినారు. అప్పుడాతడు—

గీ॥ చిత్త మాశ్చర్య రసమున జొత్తిలంగ
జేయు నీ ప్రశ్న మక్షి కౌక్షేయుచేత
విందుధరుచేత హరుచేత నెరుగవలయు
రండు పోదము మునులార రజకగిరికి॥

అని పలికి వారిని పిలుచుకొనిపోయెను. పై పద్యమున నొకటిన్నంపాద
మున కవి యేమి చెప్పెను. రఃశ్వరుని బిల్కినాడు. మూడు మాటలతో
అవన్నియు విశేష్యములే. అన్నియు విశేషణములే. విజమున రండు
భావమున విశేషమేమియు లేదు. కాని చెప్పరాని ఏదో పొంకమున్నది.

ఒకానొక విషయమును పెర్లింపవలసి వచ్చినపుడు కవిసార్వ
భౌము డనునరించు పద్ధతులు రెండు. తీరికెగా గూర్చొని—యాప్రధాన
భావములోని యంగోపాంగములకు—పిఱకులు మెరుగులు దిద్దును.

కాశీనగరమునుగురించి పెచింపెచి—

సీ॥ పాలిండ్లు గదలంగఁ బసపు పయ్యెడ విచ్చు
నచలాధిపతిహూర్మి యాడుదిద్ద
హుత్కార మొనరించు దొండంబు ముక్కున
శీకరాసారంబు జిలుకు డుంరి
ప్రత్యక్షమై వచ్చు భాగీరథీగంగ
స్మృదులహస్తముసాచి మేను విమరు

ప్రమదోత్తముడు భృంగి భయరక్షణార్థమై
 పాలాగ్రమున దీర్చు భసితరేఖ
 దక్షిణ శృతి మీదుగా చాత్రి చెంది
 పెద్దనిద్రకు మ్రాగన్న చెట్టు పేళ

యివి యొక భావమును విపులీకరించినాడు.

పై సీసపద్యమునందు—కాశిలో మరణించు జీవికి తారకబ్రహ్మ
 విద్య నుపదేశముపేయు నభవు డొంటిగా రాలేడు “పిల్లలు జల్లలు”
 మొదలైన—పరంజామా సంతయు చంకచెట్టుకొని వచ్చినాడు.

ఒక్కొక్కసారి భావమునంత బెంచక సంకుచీకరించియు
 శ్రీనాథుని పలుకును. అప్పుడదియొకవిధమగు వస్తుకవితవలె నుండును.
 ఆ రచన ఇట్టిది—

మ॥ పసుపుం కంకుమ కిజ్జులంబు నునుకూర్వాసంబు తాంబూలముగా
 గుసుమంబుల్ కలరీభరంబు చెవియాకుల్ మంగళాలంకృతుల్.

ఇందులో మంగళాలంకృతులన్నియు నొక “లిప్తు” యిచ్చినాడు. కాని
 యారారావేగమునందది జాబితాగా గనుపింపదు. ఏమో బ్రహ్మాండ విష
 యమును బెప్పినట్లుండును

ఇట్టిదే రామకృష్ణునిది—విరూరి వేదాద్రిమంత్రి:

“కవులుగ పాఠకులుగ ప్రవాసులు నలంకారజ్ఞులుగ ప్రాజ్ఞులుగ
 పాణాక్షర్ భజియింప విందు కొలువై.....”

యున్నాడని. ఈపద్యమునందు—అనభ—రేకులొత్తుగా గరిసికొన్న
 పద్యమువలె నముచితముగ మన కంటికిఁ దోచును.

కవిసార్వభౌము దొక్కొకసారి తమాషాగా చేతులుజాచి

“సలిలంబు త్రిషవణ స్నాన క్షమం బొనె
యంభోజపత్ర దీర్ఘాయుతాక్షి”

యని హెచ్చరించును. అర్థమునందుకంటెను సమానపు రీతిలో నామహా
కవి దృష్టి. ఆయన తోవలనే నడచి రామకృష్ణుడుగూడ—“అపసిగావు
పూపనయసారె” ఓ యరివిందకోరక సహోదర చాచుపయోధరాధ్య.
అంశేంశూద్యహ. మేచిక మేఘసంపదు నమేయశిరోజు” యని క్రొత్త
క్రొత్తలుగ సంబోధించును. ప్రేమికుడు యనురాగమునువలె, దీర్ఘదీర్ఘ
ముగ సమానమును బెంచును.

తెన్నాలిగాని

గీ॥ విగమ నూపురములు మ్రోయ విరుకకముగ
సిగ్గువాసిన కటి ప్రకాశింప

ఈ పద్యమును జరుపుచున్నపుడు—కాశీఖండములోని

కట్టప్రీడా శూన్యకటి గోపురద్వార
పరి రిక్షికుడు కాలభైరవుండు

అన్న చరణము మన భావనాదృష్టిలో భాసించితీరును

“సిగ్గువాసినకటి”యని తెనుగుసేత నూహించినట్టివేళ శ్రీనాథుని
పదము—తెన్నాలివాని తలపులో మెదలియుండి తీరవలె—లేకున్న
“కటి” శబ్దముగూడ నచ్చ టికియుండదు

విశిష్టకవితా సనాథుడగు శ్రీనాథుడు—కవితావిషయమున, నా
దాండ్ర భారతికి బెట్టిన మెరుగు లటుండ పామాణికముగ నాకడాకాం

మున నెన్నియో గొప్పపనులు జేసెను. వానిలో నుత్తరాపధమునకంటె దక్షిణాపధముందును దీసిపోదన్న వాదమును లేవదీయుటయు నొకటి. ఆకాలమున దక్షిణదేశమువారు హిమవత్పర్వతమునందే మంచుతోపాటు మోక్షమును బేరుకొనియున్నదని తలచుచుండిరి. కాశీనగరమున “భవ రాహిత్యము” కుప్పలు కుప్పలై పడియుండుననియు అక్కడికి బోయినచో నెవ్వరి నడుగకయే దానిని మూటలు మూటలు—యెత్తుకొని రావచ్చుననియు వారి యూహ. వింధ్య హిమాలయముల నడిమి భూమి పుణ్యభూమి యనియు అచటనుండి యెట్లు ప్రవర్తించినను—ముక్తి యుచుండేతిలోనిదనియు వారు భ్రమించిరి. ఈ యూహలతో దక్షిణదేశ మన్న వారి కంతి యభిమానము లేదు శ్రీనాథున కాంధదేశము బ్రాణ మనకు బ్రాణము—అందుచే నాతడు దక్షిణదేశముగూడ నుత్తరముతో నమానముగ మడిగట్టుకొన్నదిని యెలుగెత్తి చాటినాడు—వాస్తవముగ హిమగిరికంటె వింధ్యగిరి యేమిట దిక్కువ? ఆ కాశీకంటె ద్రాక్షరామ మేమిటి దీసిపోయినది? గంగికంటె గౌతమి—యేగుణమునందుతరుగు? భక్తిజ్ఞానములు రెండును హృదయధర్మములు. ఆ హృదయకుద్ధిలేనినాడు గంగలో ననలులేదు. గోదావరిలో నింతకుముందు లేదు. శ్రీనాథమహాకవి యారంభించిన యీ మహాభావము నాతనికిఁ దరువాతి కవులును అనుసరించిరి. రామకృష్ణు డేమనుచున్నాడో చూడుడు—

“మిన్నేటి పాటియు, బెన్న యున్నతియు, వి
 పాశ వాసియు, చంద్రభాగ చేగ
 యును, శరావతి భూతియును, నేత్రవతి చ
 రిత్రము, బాహుద యుదారతయును, గృష్ణ
 వేడి యగణ్యాభివృద్ధియు, గావేరి
 తీవియు, కపిశతీలా విభవమా,

పంజీర మంజువారైభవంబును, భవ
 నానన్లకేళ నిర్నామకృతియు
 తుంగభద్ర ప్రిసంగ, ముత్తుంగభద్ర
 రాతి శోభిల్లు గౌతమీయోజ మయియు
 వాత్తెక్కిన తీర్థ ప్రవర్తనములు”

దక్షిణాపథమున గలవట, అనలు పాండురంగ మాహాత్యము నుంకిం
 చుటలో క్షేత్రమును తీర్థమును దైవమును ఒక్కడ గూడి యుండుట
 ఉత్తరాపథమున నెక్కడను లేదని చెప్పుటయు నొక యుద్దేశ్యమేమో!

కవిసార్వభౌముడు వాడిన పదభండారము అంతకుముందు చెను
 గున లేదు. అతడే కొన్ని నూర్ల పదములు—అంధ్రభాషకుఁ జేర్చునాడు.
 అవి యన్నియు—కన్నడ వాఙ్మయమునుండియు—కుంతలదేశమునుం
 డియు కొల్లగొట్టినవే: మరికొన్ని రాచంబరినుండి లీసికొన్నాడు కన్న
 డమునుండి కుంతలదేశ పరిసరములనుండి అంత సామగ్రి మహాకవి
 గ్రహించినాడుగనుకనే—అతనికిఁ గర్తృత్వదేశమన్న గంపెడంత యభి
 మానము. “రర్జాట తాటంకిను”లా రసికుని మనసునకు వింటు—వారి
 నాగరికత—భాగ్యము రసవిపాస—కవిసార్వభౌముని కలిగించివేసినవి.
 తాను గుండకమ్మరాపైపు జన్మించినను “పంపావిరూపాక్ష బహుజితా
 జాట కారగ్వధ ప్రిసవ సౌభ్యములు, కళసాపుర ప్రాంత రచితవనాం
 తర దాగ్రిలరా ఫలస్తబకములు, రర్జాటకామినీ కర్ణహాటక రత్నతాటంక
 యుగ ధాళ ధశ్యములును, కుంగభద్ర సముత్తుంగ పీఠీ ఘటా గంభీర
 ఘుమఘుమారంభములు—కర్ణాట కటక పద్మ పనహాళి” కవితలలోనిలచి
 అడుగడుగునను హర్లీశకములు చొక్కినవి. పై పద్యములోని “కళసా
 పురము” కృష్ణానదియొప్పున నున్నదని—నొక విమర్శకులు వివరించి

నాడు. “కళసాధురము” హంపి సమీపమున నున్నది. అది యిప్పుడొక వలైటూరు. అందిప్పటికిని—ఆరటితోటలు దొడ్డతోట లెక్కువ. తక్కిన మూడుపాదములందును విద్యానగరిముచుట్టునే సుక్లతిరిగిన ధావన హర్మ్యగ నొక్క పాదమున—కృష్ణతెగురవలసిన పని యేమి వచ్చినది?

కీర్తనాధిని పదభండారమును—దరువాతి తెనుగుకవులెల్లరును తమ కావ్యములలో నిండికొన్నారు. అట్లే రామకృష్ణునిగూడ—ననేక శబ్దములను—కవిసార్వభౌమునినుండి పొలునకు దీసికొనెను. ఈతడు వాడిన “వాలారుచూపులు. కొంగుబంగారము, నిరుపేద నడుము, అమరవియ్యంబు, బగువు నగవు” మొదలగు పదము లాతనిదే. అట్లే రామకృష్ణునకుగూడ గొంత సొంతసరికన్నది. “మెరుకపాలనుడు, దోడదొబ్బవ, పిల్లిశీలము మొదలగు శబ్దసంచయమును. “ప్రాసగు విప్రపండి నెఱపాడుకులము. ఇందు గీసినరీతి, ఉరగిచ్చుని మేని నెచ్చునువోలె. మినుమేనమువంటి యొండొండెము” మొదలగు సుపమానములు. “తనకుబోమ నాకుబోచని, కాల్చవది జరింపుడు, ఒకనాటిరాత్రి పడు పడుకు జెప్పక” మొదలగు ముడికారములు అచ్చముగ రామకృష్ణునివి.

తెన్నాలికవికి కన్నడకవిత్వముతో చక్కని పరిచయముండెడిది. అతడే వాడిన “మల్లియల పెల్లు కన్నడ కవిత్వా విశానంబునుం బోలె షట్పది ప్పెల్ల విలాస ధాసురందై” అను సుపమానమే యందునకు సాక్షి. కన్నడకవిత్వలయందు షట్పదీవృత్తముల విలాసము లెక్కువ. దానిలో ననేక రీతులు వారు చూపుదురు. కర్ణాట కవిత్వమున షట్పదీ కవిత్వము చాల గలదని దెలిసికొనుటకు దానియందంత పెద్ద పాండిత్య మవసరమా? యవి మీరుగుడురేమో? కాని యచట జూడుడు, అతడా కవిత్వమును మల్లియలతో బోల్చినాడు. దానియందు బరిచయములేనివాని కా పౌరభము లెట్లు దెలియును? ఏదో శ్లేషను బొందించుటకై తోచినది.

వ్రాసి ఇక బొమ్మనునంతటి యశమట్టునిగా రామకృష్ణుని మీ రూహింప
రనుకొందును. తనకన్న పూర్వులైన కవులయందేగాక నించుమించుగా
సమకాలికులైన కవులయందుగూడ నాతనికి సానుభూతి యున్నది. ఈ
సుగుణ మొర రామకృష్ణునియందేగాక ఆకాలమునందలి కవులందరియం
దును గనిపించును. అష్టదిగ్గజముల—దైవిక తీర్థమున—పరస్పర
స్నేహభావము తెలులుండెనో మనము చెప్పలేము. వారును కొంచెము
గనో గొప్పగనో—కీమలాడుకొనుచున్నట్లే జనశృతి యున్నది. కాని
నాటి కవులు జిజ్ఞాసతోనో తిగిషతోనో సమకాలికుల రచనలను చక్కగా
చదువుచుండిరనుట మాత్రము స్పష్టము. ముక్కు తిమ్మన్నగారి పారిజా
తాపహరణమునందు ప్రభుమాశ్వాసముననే కలహబీజముగా రంగమున
బ్రవేశించిన నారదుడు కాసు దెచ్చిన సరుకు గూర్చి—

“జలజాక్షి యిది పారిజాత ప్రసూనంబు
నరులకు పరియింప నరిది సూవె”

యని దాని పుట్టు పూర్వోత్తరములతో విలాసమును బూర్తిగానిచ్చి—

మ॥ అశీనీలాలక నీవు నీపతి రహస్యక్రీడ వర్తించు వే
కలతాంతయుధ సంగరంబునకు నుల్లాసంబు గల్పించు ను
జ్వల దీపాంకురమై రతిశ్రమ తనూసంజాత ధారాళ ఘ
ర్మ లవంబుల్ దొరికింపగా సురటియై రంజిల్లు నిచ్చాగతి॥

మొదలగువానిలో నాయొక్కటే పూవుసేయు గారడీవిద్యలను జెప్పినాడు.

పాండురంగమాహాత్యమునగూడ — పరమశివుని దరిసెనము
నకై వచ్చిన గుమారస్వామి తండ్రి కుడుగరగా నొక ముత్యమునుదెచ్చి
నాడు. దాని పూర్వగాథ యిది—

సీ॥ అలవోకఁ గనకాద్రి సెలయుచో విరిగిన
హరి వరాహము దంష్ట్ర నవతరించె
నెద్ది మున్నవరంజి యిసుకరానేలల
జరియించు గంధర్వ పరిభృథనకు
జితాశ్వనకు నెద్ది సేకారె నెద్ది త
చ్చుద్ధాంత కామినీ సురత భేద
మపనయింపగ జాలె దపహసరంబుల
నంచయై గరుదంచలా నిలముల

గీ॥ నెద్ది ప్రాపించె నా ఖచరేంద్రు గెలుపు
గొన్న తాకునకు వాని గుహాదు దునిమి
తెచ్చెగా నెద్ది యమ్ముత్య మిచ్చె నదల
సుతకు శితిరంధరునకు నిచ్చుటయు నలరి॥

ఈపద్యము పారిజాతాపహరణమునందలి సీపద్యమువలెనే పాదములు
దునుగక నడచినది. దీనిలో ముక్కుతిమ్మన ననుసరించుటలో రామకృ
ష్ణున కెంత హెచ్చరిక యుండెనో మనమూహింపవచ్చును. తరువాత—

చ॥ హరుడు శిరింబునం చెలికరాం బురుహంబున చాల్చి చంద్రికా
కుర పుటాగమై యురగకుండలమై స్పటికాక్షసూత్రమై
గిరిజ కచాళి కర్ణిమున గేల వహింప బ్రసూన మాలికా
కరి రదప్ర విధ్రమ కుకంబునై మనె యుల్ల సిల్లుదుక॥

యారీతిగా—తిమ్మన్న పారిజాతముతో పోటికి నిల్చినదానివలె సీ
ముత్యముగూడ పార్వతీ పరమేశ్వరుల కిరువురకును సేవచీర్చి చరితార్థ
మైనది—

తిమ్మన—నారదుడు కృష్ణుని స్తుతించు పుట్టమునందు దళవతార
ముల వర్ణించినాడు, ఆవద్యము రివి—

సీ॥ ప్రామిను కులదొంగ పాతాళ కుహరంబు
జొరబాటి చీటిన చోట వీవ
తరిగొండ వెన్నుపై దాల్చి వేయ్యల గూటి
చవి దేర్చినట్టి కచ్చపము నీవ
నీటిలో మునిగిన నేల చేడియ కొమ్ము
కొన నుబ్బి నెత్తివ మోటి వీవ
మువిమాపు బలుగంబమున బుట్టి బంటు
నక్కలు గాచినట్టి పింగంబవీవ

గీ॥ దితిజు మెట్టిన యా పొట్టి దిట్టవీవు
పుడమిఱేడుల నడచిన ప్రోడ వీవ
కదలి గోలకు దెచ్చిన గబ్బివీవ
యిపుడు ద్వారక వనియించు నీవు నీవ॥

అంతటితో నా నారదు డూడకొనలేదు. ఆ దేవముషికి జ్యోతిషము
మాత్రము రాదా?

కం॥ రక్కసి మగువల యీలువు
మొక్కపటిచె దీవ—పాపములగమి కాలం
ద్రొక్కెదవు నీవ యింకిబ
నిక్కముగా నిమ్మ బొగడ నేర్తునె కృష్ణ॥

అని గోపాలకృష్ణు డెక్కడోపు మిగిలిన రెండవతారములుగూడ చేర్చి

కొన్నాడు. ఇది ముక్కు తిమ్మన చేసిన దళావతార వర్ణనము—సందర్భమునకు సరిగ నడువలేదు. మరియొకచోటను తిమ్మన దళావతారముల వర్ణించెను.

రాయవాచకముప్రకారము—కృష్ణరాయలు—పెద్దనామాత్యులకును ముక్కు తిమ్మనకును—ఒక్కటేసారీగ్రంథరచనమునకై తాంబూల విచ్చినాడు. తిమ్మనామాత్యుడు పారిజాతాపహరణమును గజపతులతోడి జయమునకుముందే ముగించెను. పెద్దనలు—మనుచరిత్రను ప్రారంభించి వది గజపతులను రాయలు జయించిన తర్వాత. మనుచరిత్రను బూర్తి చేయుటకు ఆంధ్రరవితా పితామహులు చాలకాలము దీసికొన్నారు అందుచే ముక్కు తిమ్మన బలికిన దళావతారముల నతనికంటె—చాల మెరుగుగ వాని బలికిరి. వాటినుండి నా కవులకు “దళావతారవర్ణనము” ఒక కావ్యలక్షణమై పోయెను ఆవర్ణనములలో నొకరినిఁబించి యొకరు దమకర్తులను జూపించినారు. పెద్దనలు చూచి రాయలు పది యవతారములను పర్చించెను. వారిన్నిరిని చూచి తెన్నాలికిని యారంభించెను. ఇంతకును ముందుగా నీ వద్దతి ననుబట్టి దెచ్చినది—ముక్కు తిమ్మనయే. అంతకుముందు శ్రీనాథుడు

రామలింగుడు రామరాజభూషణుని కవితను హాళనమొనరించినట్లు కొన్ని కథలు చెప్పుదురు. భట్టుమూర్తి “శ్రీ ధూపుత్రి వివాహవేళ”నని వసుచరిత్రలో మొదటిపద్యము వ్రాసినాడు. వసుచరిత్రకారునితో తెన్నాలి కవికి ద్వేషముకద్ద. అందుచే సభలో మరియొక గయగకుండుటకై—రామకృష్ణు డొక యెత్తునెత్తెనట. తిరుమలరాయనితో “నీ పుస్తకమును నీవు గృతి దీసికొన్నచో—నీ సంపద బోవు”నని పలికి, యందుకు చార్కాణముగ—పిష్టంత వీఘాతి నరచేతియందుంచుకొని—దానిపైని శ్రీకారమునువ్రాసెనట. వ్రాసి దానిని జూపిచి, “ధూపుత్రి” యని జరువ

గనే—యఱవేతియందున్న వీమాతి గాలి కెగిరిపోయెరట. ఈకథ
యొక్కరేగాదు ఇంకను భట్టుమూర్తిపై.

కం॥ చీపిరి బాపిరి తీగెల

చేపలబుట్టరినట్లు చెప్పెడు నీ యీ

కాపు కవిత్వపు హతలు

బాపన కవిపరుని మదికిఁ బ్రచువంచెనునా?

అని యేమో యనహ్యపువ్రాత వ్రాసెననియు చెప్పెవరు నాకిట్టి
యూతుడు కథలపై క్ష్యాసము చాల తక్కువ పెద్దనామాయల తరము
నకు తరువాత—ఆంధ్రకవిత్వమునకు భట్టుమూర్తి నాయకుడు. తిక్కన
తన మార్గమునకెల్లో శ్రీనాథుడు తన చారామధికెల్లో. పెద్దన శిరీష
కుసుమపేళల సుభానుయోక్తికెల్లో—యట్లే రామరాజభూషణుడు శ్రేష్ఠ
కవిత్వమున కదిష్టాత. పైగా “సంగీతః కా రహస్యనిధి” అతనిపితెల్లేష్ఠ
నంబ రిద్యముగాఁ బ్రాధముగా గాదనినవా రితియభాషించును లేరు.
పైగా సపామగు సంగీతజ్ఞానుడునుగూడ నాతడు పసువకితలో గ్రుమ్మ
రించెను. మొన్న మొన్నటివఱకు—పసువకిత పద్యములను—ఆవంత
యును మార్చిక కృతులుగా పీఠెలపై వాయించువారు మూప్రాంతములం
దుండిరి నేటి నాగరికత యా పద్ధతిని చంపి వేసినది. ఇట్టి వ్యక్తివిషయ
మున—రామకృష్ణుడంత చిల్లరగఁ బ్రసరించెయిండునా? కథలకేమి?
వానిని నమ్మినచో తెనాలిరాముడు రెండుల తాతయ్యయెడ ననుసరించిన
పరిహాసపద్ధతి పగదాయలకైనను వద్దగించును. వాస్తవమునకు
చెంకిటపరిరాయలరడ తాతయ్యాచార్య అనుభవించిన మనత—చేపిం
ద్రునికడ బృహస్పతికి లేదు. చారి నాకాలమున రామకృష్ణుడేమైన తెనకి
యున్నచో నిస్సందేహముగ నులిరింబ మెక్కియుండును. అన యి

గృహము గొంది సినిమా—నిర్మాతలుగూడ కథలు వమ్మి తాతయాచాడ్యుల వాక “ద్రాభగా” జిత్రించిరి వారు తాము ధనము దుడిగ సంపాదించితిమని చరక లెగురవేయవచ్చును. కాని యా మనుష్యులు చరిత్రకు చేసిన ద్రోహము మాత్రము మరువరానిది. సినిమా నిర్మాతలకును—విద్యావరిశ్రమలకును నేయూరి కేయూరు?

వసుచరిత్రకాక్షిపిపై రామకృష్ణునకు—గౌరవమును కద్దు—అభిమానమును కద్దు—సంగీతకళారహస్యనిధి వ్రాసిన—

ఉ॥ కేవల కల్పనాకథలు కృత్రిమరత్నము లాద్య సత్కథర్
వావిరిబుట్టు రత్నము లవారిత సత్కవి కల్పనా విభూ
షావహ పూర్వవృత్తములు సానల దీప్తి జాతి రత్నముల్
గావున నొక్క మిశ్రకథగా నొనరింపుము నేర్పు పెంపున॥

యను సుత్పలమాలను స్మరించినవానివలె—

ఉ॥ స్కందపురాణ నీరవిధి కౌస్తుభమై ప్రభవించు దేవకీ
నందను సత్కథోద్యమము నవ్యకవిత్వ కళా కలావమ॥
కుందనము॥ ఘటించి కడు గొత్తగు సొమ్మునరించి-విష్టువే
వం దిలకించు నప్పరమ వైష్ణవకోటి నలంకరింపుమా॥

ఇట్లు రామకృష్ణుడు వ్రాసికొన్నాడు. ఇంతేగాదు—

కం॥ గిరికామషక్త బుద్ధి ను
పరిచయిం బోయ నొక్క పన్నగ మొక నా
దులవడి నెచ్చటనుండియొ
మరచున్ది చివ్యభవనమున కేతెంచె॥ (2-2-42)

యని యాకథనుగూడఁ దదవి—దనకు భట్టుమూర్తిపై పేరేమను సార్థకము చేసికొనెను పెద్దనామాత్యుల నీకవి చాలచోటుల ననుసరించినాడు. ఇతడేకాదు—ఆకాలములోని కవులందరు—పెద్దనను కొద్దిగనో గొప్పగనో యనుసరించినవారే మను, వసుచరిత్రకాడులకుఁ బెద్ద స్పర్థయే యున్నట్లు అగుపడును—అది విషయము.

మీరిప్పుడు “ఏమయ్యా! నీ విమర్శనప్రకారము రామకృష్ణుని ప్రత్యేక వ్యక్తిత్వమేదీ? సంస్కృత కవులది కొంత—శ్రీనాథుని కవిత్వమును కొంత, పెద్దనాదులది కొంత ఇది యంతయు—“తాళ్ళపాక వారి కవిత్వమే” యైనది, గాని తన కవిత్వ మొక్క ముక్కైననులేదే” అని నన్నడుగుదురు—కొంచె మోపిక బట్టికొందురని వ్రాగింతును. రామకృష్ణునిలో తాళ్ళపాకవారి కవిత్వ మే కొద్దిపాటియో యున్నది. ఉన్నదంతయు వాని కవిత్వమే. ఇంకెవరకుఁ నతనిపైఁ బలుకుపడిగల కొందరి కవుల నెత్తిచూపితినేగాని యాతని కవిత్వాన్నిఁ బరిదర్శింపనే లేదు.

తెన్నాలి రామకృష్ణకవి—కుమారస్వామి వాహనము నిట్లు వర్ణించెను. అది యా షడాననుని యవసరమునుబట్టి—

కం॥౪సజ్జన్యందనమై
మదకిరియై తత్తదువిత మార్గంబులనే
లొందవ నొకఁ గొంత చని పా
రద నిభ కుటమూర్తి
ఆశ్వత్థముగా నయ్యెనట॥

అప్పుడాశితి కంఠసుతుడు ఖచరస్తుతుడై యచ్చరూపుతురుకీని ఆస్కందిత
 ధారిణి కష్టతరేచిత గతులతో దరటుసేసికాడట. రామకృష్ణకవి కవి
 త్వముగూడ విట్టిదే. శబ్దార్థములు రెండును “ఆ మహాకవి కనుసన్నల”
 బరిచారికలైనవి. అతడు వానిని దన యిష్టమువచ్చినట్లు నడపును.
 ఒక్కొక్కరారి మందముగ నడిపించును. ఒకసారి తొడవమాడించును.
 సంస్కృత సమాసముల నడపుటలో నా మహాకవి యందెవేసిన జోడు!
 ఒకపరి :-

కా॥ షోడోరేణుకృతంబులంజిన రజోగుచ్ఛాసితంబుల్దమ
 శ్మేణుల్ మున్నుగరోషభీషణ గతిఁజృంభించియుఁదూవెన
 షీదోత్తంధిత శక్తిభృద్భట శిష్యమా కిరీటస్ఫుర
 న్మాణికౌవలపపల్లవస్థ ఒకసామగ్గి హృత్కాగంబులై ॥

యని సమాసమును ఉత్తుంగ హేమశృంగములలో నడపును ఉత్తాల
 తాండవమాచరించును మరియొకసారి.

ఉ॥ ఈ పృథివీ ధరంబున విజేంద్ర కదోదితదానధారై
 ద్వీపవతీ తరంగ తటవిస్ఫుటశైవల కందికంబులై
 తాపసబాలికాశ్రవణ దత్తయవాంకుర భూషణంబులై
 రేపు దమంబుసేయు శబరీ కబరీ విబరీసనీలిమల్—॥

అని సమాసములను—కలితో చెక్కినట్లు హెచ్చుతగ్గులు గాకుండ
 విలుపును. బుద్ధిపుట్టినపుడు—

.....అసురాన్వయ

త్రాసకరుల్ విమానకులు దైరతవీరులు దారకారి పె

నోసలమ్రోలనిల్చిరొక ముప్పదికోటులు మూడుకోటులుఁ

అని విడివిడి పదములను మల్లెపువ్వులవలెదల్లును.

మ॥ పవితప్రక్రియనలై అంగు లెసగఁ ప్రస్తావనై పథ్య శో
భనముఁగైకొని బ్రహ్మగర్భుడు పహత్యల్యాణ కల్యాణమై
ఘనగర్జఁ సకిలింపనపురము నెక్కంటోవుదోబర్వె సం
జనితా శాకరికర్ణసంజ్వర భరాంచత్కందుకీ ద్వానముల్॥

అని ఒక సమాసమునకును, చుట్టియొరచానికిని నడుచు వ్యస్త పదములతో బింగారును వెలిగారుముతోపిరె నడుచుపెట్టును.

మ॥బువస్తుర్యప్రభావంబులై
దళితై నస్తిమిరంబులై యిహావర్చప్రాప్తి మూలంబులై,

అని యొక్కొక్కచోట పాదమునకు రెండురెండు సమాసములుగా మానదండమున గొలిచినట్లు నడపును. అతని సమాసములరీతే వేరు. “రాముదీకవదిత గగనతలము-” “పులిత కాంచనవర్ణ-” “తారకా కమనాకృతి-” “శాంతి దాంతి మాంసలగతి” “పశ్చిమిత ర్యాగలక్ష్మి” “వీణావాచింధనుపాచి” అని యేమో చిత్రముగా వాడును. ఒకపదము నందో, విగ్రహ వాక్యమునందో, యేదో పై పత్రిలేనిదాయనకు సమాసమే గుడరదు. శివునిగూర్చి—యర్జునతూణీయ—దనెను. నారదుని “వీణాముని” యన్నాడు. ఇట్లు ప్రతివిషయమునందును తనదే —యొకమూర్తముగ నుండవలెనను—కోరిక యాతనిది. ఈ యపేక్ష రాయలకును గద్దు, కాని యాతని యాశ యెంతవరకైనను భావములయందే. ఈతని మిత మట్టిదిగాదు. ప్రతిదానిపైనను తన “రాతాదాద్యుల ముద్ర” పడిమే రీర వలయును. తెన్నాలి రామకృష్ణుడును అధింగ సభింగ శ్లేషలు రెండును వాడును. కాని యభంగశ్లేషయందు పింగళి సూంన్నయు—సభంగశ్లేషను గూర్చుటలో రామరాజభూషణుడును వారందుకై పుట్టినవారు. కాని రామకృష్ణుని శ్లేషలును తమాషగనే యుండును. ఇక్కడ చూడుడు—

చ॥ ఉరుమతిరంగమంత్ర తన యల్విలసిల్లిరి పుల్లమల్లికా
హర దరహాస హీరహిమహార పటీర యశోధురంధరుల్

ఇట్టి హర—దర—హాస—హీరహిమహారమనియు నన్వయించికొన
వచ్చును. దరమనగా—శంఖమగునుగదా ? ఆదియుఁ దెల్లనిదే—హరదర
హాసముగూడ దెల్లనిదే—రెండర్థములుగూడ ప్రకృతమున కన్వయించుట
—యందులోని విశేషము—అట్లే—

గీ॥ ఆంధ్రభూమికుచాగ్రహారాభరైస-

యనుచోట కుచాగ్రమునందలి హారమనియు-కుచములపైనిహారములలో-
శ్రేష్ఠమైన హారమనియు రెండర్థములు గల్గి-యా రెంటిని బ్రకృతమున
కన్వయించును—

ఈతని రచనలో ఎక్కోక్తి యొరి గొప్ప విద్య. ఈ గారడీ—
శ్రీనాథునిలో ముమ్మరము—అతనినుండియే రామకృష్ణుడు దానిని నేర్చు
కొన్నను, సంపూర్ణముగ నా గుణమును స్వామర్తీకరించుకొని యా
మేలిమి రచనదే యనిపించుకొన్నాడు. ఈ ఎక్కోక్తిని వాడినపుడు కవి
యేమి చెప్పకున్నను యేమో చెప్పినట్లు పాఠకులను భ్రమింపజేయు
యోగ్యత దానికున్నది. చూడుడు:- “మత్తుండాతడు భావికాల
జననంబుల్ వానికింబూజ్యముల్” “సూరిహయుమాపు ముండిగినయం
బుధిరేవున వచ్చెనో జామీ”. ఇట్టివి—ఈ చిత్రములు తెన్నాలివానిలో
గుప్పల లెప్పల—తానందచ్చిమునుబట్టి తెలిసి మాచ్చుట రామకృష్ణుని
వలె నెవ్వరికి దెలియదా : యనిపించును. అంతకుముందొకతెలి నడపి
యుండును దాని యాచితి వనుసరించి కథలో నొకమార్పు వచ్చిన

వెంటనే యా లేఖనినే మార్చివేసి వేటొకయెత్తుగడ నెత్తును. నిగమశర్మ
యక్క వానికేమో బోధించినను వానికప్పటిలోనివిన్నియు చెవులబడునా,
ఇంటనుండిన సొమ్ములన్నియు గైకొని యొకనాటిరాత్రి “పడుపడుకకును
జెప్పక” “గాఢతమో నికరిమే తనతోడుగా” చేరదవి త్రోవలలో నుదా
యించినాడు. ఆపుడా బ్రాహ్మబ్రువుని దొంగలు ముట్టిరి. వానినొక కాపు
కరుణాశాలి తనయింటకి గొనిపోయి, “కంటవత్తిడుకొని” సేవలు జేసి
నాడు. ఆ కూద్రవసతిలో “నొక కాపు రోదయందెసట”. అది కామశాస్త్ర
మున పీనికన్న నాలుగుకులెక్కువ జదివినది. పీనిని జూచినవెంటనే యా
పిసాళి జంత తన ప్రబంధము నాంభించెను. పీడు మొదటినుండియు
లఘువర్తనుడేగదా? “తెలనాకుపంటి వయసుపిల్ల” తేరకు డిక్కినది
లెమ్మని చంకలు దాటించినాడు. పీడు “గుడినుండి గుడిరాళ్లు” దీయు
ప్రబుద్ధుడు. ఉపకార స్మరణ వానికెక్కడిది? ఆమెను లేపిరాని వెళ్లి
నాడు. ఇరువురు నడవులబడిపోయినారు. అప్పుడు కవి:-

ఉ॥ ఆకు మఱుంగు పిండెములు యంతిపురంబును బోలెనున్న రా
కాకుముదప్రియాస్య భయాగాఢతిరత్వం నేగుగాని లో
నాకలితప్పియుఁగారవికరాత్తియునెన్నడు మన్మదాత్మకీ
లాకుల తప్పచిత్తలకు లక్ష్యమె తక్కిన నొప్పలెవ్వియు॥

అని యేమో శాంతముగ చల్లగఁ జెప్పినాడు. ఈ పద్యమైనవెంటనే—

సీ॥ కరిన కంఠీరవాక్షత నభక్షతజర

తక్కుఁగింపుక్తి శార్కరితలము—

లాచాంత జలతు కంఠాస్పగుగ్రవ్యాఘ్ర

ముఖ గుహాభాంకార ముఖరితంబు

లశ్వద్విషద్విషాడాగ్ర నిగ్రహవహ
 త్రస్తైరప్రసవసౌరభ మయంబు
 లజ్జాతరవికరవ్యాపారభూహ
 చ్ఛాయానపాయాతితై త్యఖనులు

గీ॥ గహన ఘంటాపథములుగడచినడచి
 యొక్కవక్కణ్ణుషించి యూరడిల్లి
 యవరవర్ణస్నుషయు బ్రాహ్మణాధముండు
 దోయకులమున గలిసిరి పొలుపుదక్కి॥

పై పద్యమును వ్రాసిన రామకృష్ణకవియేనా! ఈ సీరమును వ్రాసినది. ఏమో! గహన ఘంటాపథములు దలచికొన్నవెంటనే—మనుష్యుడు గుర్తుపట్టలేనంతగా మారిపోయెను. ఆ వాడిన సమాసములలో “శార్కరిలతలములు” “గుహాభాంకారములు” “త్రస్తైర ప్రసవసౌరభ్యములు” తైత్యములు కనబడుచునేయున్నవి. వినపడుచునేయున్నవి. ప్రాజాతర్పణమును గావించుచు శరీరదాహము నుడిగించుచున్నవి,—నిగమశర్మపాపములు సేయుటలో మహావీరుడు. చేయగలిగినన్ని పాపములు చేసినాడు, మరణించినాడు. కాని వాడు మరణించినది పండరిక్షేత్రమునందు. అందుచే వాడంతవరకు జేసిన చెడ్డ పాపమున్నియు ఛోదీయెను. ఈ ఈ కిటుకుచెరియని యనుభటులు యాశ్రయకారము పాశములు దీరికొని దొరకినాడురా దొంగమని పట్టవచ్చిరి. అప్పుడాక్షేత్రమున నధివసించిన నృసింహమూర్తి హుమ్మని గర్జించినాడట. ఆ నరసింహస్వామి చక్రము వచ్చి శమనభటులను దబిమి వానికి సాయుజ్యముక్తినిచ్చెను.

వెంటనే నిగమశర్మ—అరుణ కిరణ సహస్రాభయై అభ్రగమైన
విమానము నెక్కి—పరిమళమునకు ప్రయాణముకట్టినాడు. హఠా
త్తుగా నాతనికి యెవరో మంత్రము వేసినట్లు పుండేళు కోదండు తండ్రి
రూపము సిద్ధించినది. సాయుజ్యముక్తిలో లక్ష్మీదేవి మున్నగు కొన్ని
అవసరములగు అధికారములురప్ప తక్కిన యన్ని లక్షణములును
స్వామివలెనే భక్తులకును సిద్ధించునని వైష్ణవాచార్యుల మతము. ఆ
సాయుజ్యము విభవమిట్లున్నది:—

సీ॥ ఉత్తాలఫణిభుగ్గు రుత్తాలవృంతావి

లాచాంత ఘర్మాంబు వయ్యోమేను—

ప్రత్యగ్రముత్తతపత్రీ భవచ్ఛేష

వారితారపమయ్యోఽజారుమో?

సూత్రవతీశదోర్వేత్ర దత్తవరా

శామరంబయ్యోఽగటాక్షవిహృతి

భృగభరద్వాజప్రభృతి కృతస్వస్తివా

గృరముఖరములయ్యోఽచార్యతలములు॥

అంతకుముందు పద్యములన్నియు—అలలి—యలలి తునియలతో నడ
పిన రామకృష్ణకీచోటునకు వచ్చినంతనే “పతగసమ్రాట్పతత్రప్రభం
జనముల” వంటి దీర్ఘ సమాసతాండవము సలిపినాడు. సాయుజ్యముక్తి
యున్న సామాన్యమామరి! ఇంత సులభముగ మోక్షము లభించునట్లే
మనముగూడ నిగమశర్మకంటె రెండాకులెక్కువచదివి చాపు వేళ కేతేత్ర
మునో శీర్థమునో జేరుకొనవచ్చును. మావంటి పాపులకెల్ల మంచి
సుకరమైన మార్గము కనుపెట్టినాడు రామకృష్ణుడు.

సంస్కృత సంప్రదాయ—మీకవి యాకళించినంతగ—మఱి
యేకవియు నర్థము జేసికొనలేదనిపించును. కేవలము తెనుగునుమాత్రమే
జదువుకొని యెవ్వడైన నీ గ్రంథమును బరిపసనారంభించినచో వానిని
రామకృష్ణుడు చిటికవేసినంతలో చెంగగొట్టును. అతనిపోకడలుజూడుడు:-

చ॥ చదువులపుట్టినిండ్లు శమసంపదయిక్కలు పుణ్యలక్ష్మికి
మొదలి దివాణముల్ సురసమూహమునాకలిపంట లంచితా
భ్యుదయ విసర్గబంధువులుప్రోడతనంబుల తాణముల్ పురి
దొడవెడుభూసురోత్తముల భూరిపవిత్రశరీరవల్లరుల్॥

ఈ పద్యమున “భూసురోత్తముల శరీరవల్లరులు” విశేష్యము తక్కిన
వన్నియు విశేషణములు. ఏ తెనుగు కవిగాని యిట్లు చెప్పడు. ఇది
సంస్కృత మర్యాది. అట్లే—

సీ॥ నకరాగ్రలూనానస్వేద చోరికం
బర్చకషాయ దృగంచలంబు
ప్రబలఃశ్వాస సౌరభ తర్పిత మదాశి
శోషిత శ్రవణ శరీష సుమము
దర్శితమధ్యపుత్త స్రస్త మృదునీవి
యప్రయత్నపయోధరాచలంబు
సంతప్తశర్కరా సహ పదన్యాసంబు
నచలరజోదూమలాలకంబు

సరణి తరణ తరుచ్ఛాయసమితిభేద
మలసమృదులాంగ కంబునై యరుగుదెంచు
నన్నిట పరిగ్రహముగూర్చినాదరించి
పలుకు వింద్యాద్రి విర్బంధ బాంధవుడు॥

ఈ పద్యమునందు—పరిగ్రహము—విశేష్యము—పై పాదములు దానికి విశేషణములు—పరిగ్రహము—అనగా భార్య—ఇట—లోపాముద్ర. ఈ పద్యమునందున్న చమత్కారము సంస్కృతము చక్కగా రానివాని కర్థముగాదు. అంతేగదా? “అండ పరిశోరంతఃపురంపాతునః” యన్న పుడు అంతఃపుర స్వారస్యమాంధ్రవిద్యాప్రేమిదెలియును?

క॥ కనదధరకాంతిపల్లవ మును దశనద్యుతిలతాంతమునుగవాక్కు
జనమొనరించెబురారి తనివినకమౌనికులవతంసుడువేదక॥

(2-185)

దీనినిండ సంస్కృతి మర్యాదయే. క్రియాపశేషణములుగా శబ్దములను కవి వాడినాడు. ఈ అన్వయముగూడ క్రొత్త విద్యార్థికి కొఱుకువడని కొయ్యయే :

ఒక్కొక్కసారి యా మహాకవి కొన్నిపదములకు దన యర్థమే వేఱని చెప్పును. అందరిజెప్పికొను ప్రసిద్ధార్థము నక్కడ చెప్పినచో పొందికవడదు. ఆ స్వాతంత్ర్యమందరికి అలవడునడవ విద్యగాదు. శబ్దార్థములను బాగుగా మధించిన ఋషులకు, రసతపస్వులకు వచ్చును. అట్టి చోటులలో సామాన్యులు చెప్పనర్హమిచటగుదురలేదుగనుక నిచట వదొచిత్వము లేదని చిల్లర కవులనువలె మనము గర్జించినచో ఆ మహాకవులు మనలజూచి నవ్వుదురు. మనము విశాఖపట్టణమునకు పిచ్చి అసుపత్రికి టికెట్టు గొనవలసివచ్చును! ఇదిగో చూడుడు—విగమ శర్మోపాఖ్యానములో—

క॥ కలదాళూద్రవసతి శశికలనాననజాలనొక వికారపుగోదల్
చలదాలోలకటాక్షంచలదామ నిబద్ధతరుణ జనఖంజనయై॥

(3-80)

ఇట “వికారపుగోదర్” అనుదానికి అందములేవిదని యర్థము చెప్పి నచోఁ బద్యమంతయు జెడునుగదా? అటనాపదమునకు నడవడిలేవిది యవి వ్యాఖ్యానము. మనుష్యులకు పృథర్వవముత్తమసౌందర్యమని రామకృష్ణుని యాదేశము.

చ॥ విమలమయూఖరేఖయు నవీన తరోత్పల పత్రముఁబ్రవా
ళమణియునొక్కతీవియ బలాదృతి దాలెనటన్నవించు వి
భ్రమ శిథిలాంగియ మ్యుకుచ భారనితంబక పోలగోప న
క్రమకలనాకులాత్మయయు గన్నులనీకునదల్చె గౌరియుఁ
(1-188)

ఇట్టి భావ చమత్కారములపైగూడ రామకృష్ణునికొక కన్నుండును.

అనేక భావములనుగాని, వాక్యములనుగాని యొక్కపే పద్యము న కుదించి హుచ్చ నేప్పులో నగ్రితాంబులము కవిబ్రహ్మది. నాద శుద్ధినే ప్రధానముగ సాధించిరాను కవులలో నీ శక్తి యరుదుగా గను పడును. తెన్నాలికవికాశక్తియు నున్నది. అతడొకపే పద్యమున ముమారు మూడుభావములు ముద్దుగా నిల్పినాడు. ఆ పద్యమిది:—

చ॥ పొదువు పరాగమృష్టి మొగముఁ శ్రమవారిని మేనుభాను దీ
ప్తిదవుల హెచ్చు జన్గడలు తేజముదాలెనెగాని యొప్పుగుం
దదు నగవుతికిచ్చ భసితంబున వర్షముచేత నగ్నిపై
గమరుట నర్దముఁలతీయు కాంచనకుంభములుఁ బెడంకునే.
(1-188)

పాఠ్యతీ పరమేశ్వరులు హిమగిరియందు విహరించుచున్నారు. వారిని సేవించుటకై యవట నాణు ఋతువులు సన్నిధియైనవి. అప్పుడు శంకరు చేమో చమత్కారముగ మాటాడెను. ఆర్యాదేవి హరుని “కన్నులతో”

నదలైనట్టి అప్పుడు ధరణిధరకార్ముకుడు పార్వతిని “పచ్చదంబున
 తొలుచుఁబూఁబచ్చదమున” గప్పికొనెను. ఆ సందర్భమునదీపద్యము
 ఇందులో మూడుభావములున్నవి - పరమశివుడు చుప్పటముతో గప్పి
 నప్పుడు “పుష్పపరాగమామె ముఖముపై టిందెను - శ్రమవారి శరీరము
 నాక్రమించినది”. భానుదీప్తి - జన్మదలను దాటెను. అతదష్టమూర్తిగవాః
 ఇదియొకభావము. వీవితో నామె సౌందర్యమునకు భంగయేమియును
 గలుగలేదు సరిగదా! పైగా నాసింగార మినుచుడించినది! ఎందుకనగా
 భసితమున నర్థముయొక్క యందమును-వర్ణమున లతయొక్క పుష్టియు
 నగ్నిపై గదురుటచే గాంచన కుంభముల కాంతియు - రెండింతలగునే
 గాని తగ్గునా! యవి మనలనే బ్రశ్నించుచున్నాడు. అనగా పరాగము
 భసితమువలెను, వర్ణమువలె శ్రమవారియు భానుదీప్తి - యగ్ని
 ప్రకాశమువలె నున్నదని ధ్వని. ఇదియొక భావము! అట్లే పార్వతి
 దేవి మొగమద్దమనియు, శరీరము లతయనియు, పయోధరములు
 కాంచన కుంభములనియు ధ్వని.

ఇది మూడవభావము-ఈ మూడును శిల్పిమలిచిన లతలవలె నొక
 దానిలో నొకటి బెనవేసికొని యున్నవి. మొదట యొకటిన్నర పాదము
 వరకు నొకరకముగ వచ్చినభావము, తరువాత పై భావమునకు వక్ర
 గతిలో నడచినది - ఆ మహాకవి బుద్ధి పాదరసము. ఈ పద్యమిట్లు
 వ్రాయుననియు, నీ భావమునిట్లు బెంచుననియు నూహించుటకే వీలులేదు.
 తమ కింకొక నుదాహరణ మిత్తును. ఈక్రింది పద్యమును చిత్తగింపుడు:-

సీ॥ విడువలు గనుచూపు విగిడిన చోటెల్ల

దీరెండ రేయెండ బెండ్లియాడ

విశ్వానపవనంబు నెలకొన్న చోటెల్ల

ప్రామిస్కు నెత్తవులాముకవియఁ

జొక్కటితమ్మి పుప్పొడియొక్కచోనెల్ల
 బ్రహ్మాంకురంబులు బాదుకొనగ
 నడుగువే జిగురాకులంటినచోపెల్ల
 వివిధ తీర్థశ్రేణి వెల్లివాడువ,

ఇంతవరకును పాదపాదమును నిలుపుచు భావమును చక్కగా
 విశదీకరించుచు నీడయున్నచోపెల్ల విలచుచు నడచు బాటసారివలె శాంత
 చిత్తుడై వచ్చుచున్నాడు కవి. ఈ భావపు పెత్తుగడనుచూచి పద్య
 మంతయు నిశ్లే నిమ్మకమ్మగ నడుచునని మనమూహించుట సహజము-
 కాని గీతపద్యము వచ్చినంతనే,

గీ॥ బర్హచుడిబంధమావేల్పు పచ్చలెదురు
 గ్రచ్చకాయలతిత్తి యుగంబుశక్తి
 గలిగి విహరించు బౌందరీకంబునందు
 నందులేబట్టి ప్రాలేయనగము - అనుచు—

మొదటిరెండు పాదములలో తన మనసులోనున్న వస్తువులనెల్లను
 జెప్పుటకు కావ్యమునందింకెక్కడను జోటులేవి వానివలె గబగబ వదలి
 వేసినాడు.

ఒక్కటే యొక పదప్రయోగముతో సన్నివేశమునంతయు నిము
 నములో - మార్పివేయు ఆసాధారణశక్తి తెన్నాలి కవికున్నది. ఆ కను
 కట్టు విద్య యితనిలోదప్ప నాకెవ్వరియందును గనుపింపదు. విగమ
 తర్కోపాఖ్యానమున నీపద్యము గలదు. అక్కడ నీతిగఱిపిన తర్వాత వాని
 ప్రవర్తన మిట్లుండె,

సీ॥ రాజాల యమునకు రాకపోకలుసేయు
 మాసిన చదువులు మఱల జడువు
 విన్నాళ్లు చెప్పెలు లేదులైన చలించుఁ
 గులపహారత్తుంబు గుస్తరించు
 నాచార్యజనముఁ బ్రత్యహము సంభావించు
 నర్పావళికి నుపహరించియు
 నర్పించుగుతపవేళాగతా తిథికోటిఁ
 బసినేడు చర్పించుఁ బైరుపచ్చ

గీ॥ తండ్రి యుద్ధమనీయంబు దానెమునకు
 నత్తికా భర్తతో నవ్వనల్ప సరణి—
 గ్రామకార్యంబుదీర్చు నంగడికివచ్చి.

ఇంతవరకును జదివినప్పుడు నిజముగా నిగమశర్మ — మారినాడని నమ్ముదుము వాడుచేయుచున్నదంతయు “వంచన” యని మన యోహ కందుటయేలేదు. ఆరీతి రవి తన గథనములో మనలను భ్రమపెట్టినాడు. మనము బూర్తిగా నమ్మినతర్వాత “తేనెబూసినకత్తి రాత్రీశ్వరుండు” అని యొక్కసారి మనపైపుజూచి పరపక నవ్వును ఆ తేనెబూసిన కత్తి వాడికత్తియై మన యూహలన్నిటిని “కొఱచేయఁద” అందించివేసినది.

పాండు . గమహాత్యమునంగఁ గథమేమున్నచరి, నాలుగైదవం తర కథను చెప్పును, అవియు ననుకుల బొంతలు, మిగిలిన గ్రంథ మంతయు కాక్షేత్రమిట్టిది, ఈ తీర్థమిట్టిది ఇక్కడ నిట్లు తర్పణము సేయఁబడెను, ఇక్కడ సంతమందికి భోజనము బెట్టనలెను అను కేవల బుద్ధిజనుగు విషయము కాని రామలింగవి సిద్ధిహస్తములో నా విషయ మట్లనిపించనే యనిపించదు. ఏదో మహర్షిర విషయమును జరుపు

చున్నట్లు దోచును. తనవారాకుద్దితో, వక్కొక్తితో, పాండిత్యముతో, నలంకారముతో ఆనర్భకల్పనా కూలంకషకవ్యముతో వారు మనలను దిగ్రాస్తులను జేయును. వాని ప్రతిముక్కయు జదివించును.

ఈ క్రింది రెండు పద్యములు రామలింగనిలో చాల బాగున్నవని యనేకమంది పండితులు, కవులు నుదాహరింపగా విన్నాను. వానిలో నిది మొదటిది :—

సీ॥ మొలకచీకటి జలజల రాల్చగారాదె
 నెఱుటమించిన వీరి కురులయందు—
 తెరలించి యమృతంబు గిలకొట్టగారాదె
 ముద్దు సూపెడి వీరి మోపులందు—
 పచ్చ బంగారుకుప్పలు సేయగారాదె
 గబ్బుమీరిన వీరి గుబ్బలందు
 పండువెన్నెలతేట పరిధవింపగారాదె
 నగవుగుక్కెడు వీరి మొగములందు

గీ॥ నొంకర వాడిచూపుల యౌఘళంబు
 బాపురే, భూరికటి తటి బారమహిమ ;
 బాగుమద మందగమన లజ్జిణము లనగ
 నేరుపుస మింతురప్పురి వారసుతులు॥ (1.117)

ఇక రెండవది :—

సీ॥ కొనలచుట్టిన తీగె పెనచేజమరవాల
 పరికరంబుల జాట్టు పట్టితిగిది
 కమ్మనంపెగల మొగ్గల విరుగడరాయు
 జేగురు దిరితెలు చెంపఁబెట్టి

వేడికి నాడిముళిముఠ శ్రేణిచే

మేలిపూగుత్తులు రాలనుర్వి

కబళనత్వ రమాణి కరటితుండములచే

గదళికా తరువులగాళ్ల రాచి

గీ॥ నెఱికురులు చాడనాసలు నిబ్బరంపు

గుచ్చి చన్నులుఁ దొడల పెక్కువయుగలుగు

మృగవహజీవి శుద్ధాంతి మీననయన

లర్చనముసేసి కొలిచిరయ్యాలు మగల॥ (1-128)

పై రెండు పద్యములఁ దొగడినవారిలోఁ చాలరుందిని యీ పద్యముల కర్థమేమని యడిగితిని—నాకు దెలియనిది వారికిని దెలియదు. నాకు దెలిసినంత వారికి దెలియును ఇంతకీ పద్యముల కిప్పటికిని నాకు తృప్తిగా నర్థము తెలియదు. ఎవరైన దెలిపిన సంతోషపడుదును. అందు లోను రెండవ పద్యమైనను కొంతకొంత యర్థమైనట్లు భాసించునేగాని మొదటిదిమాత్రము నా పాలిటికి బండ కాని యీ రెంటిని జదివినపుడు నాకుగూడ నేమో యానందమే యగును. వానికర్థముదెలిసినట్లే భ్రాంతి. ఈ భ్రాంతికి కారణమేమని నన్ను నేనే యెన్నిసారులో యడిగికొన్నాను దానికిఁ గారణము నాకు చోచునదిని “జలజలరాలు”, “గిలికొట్టు” “పండువెన్నెలతేట — టొఘళము” “మేలిపూగుత్తులు, జేరుగుదిరికెలు” మొదలగు చల్లని పదము లీ చాకచక్యమును జూపుచున్నవి. అవి మన సిచ్చినట్లు నటించుచు హృదయమున దావివ్వక పైపై వెన్నెలలో త్రమింపజేయు వెలయాండ్రవలె అర్థముగాకున్న నైనట్లు మనలను మోహ పుచ్చుచున్నవి ఇట్టిపద్యములు కొన్ని నాచనసోమునియందును గలవు.

రామకృష్ణకవి వ్యక్తిత్వమంతయు వాని భావస్వాతంత్ర్యములో నున్నది. ఇంతకుముందు మనము చెప్పిన గుణయలన్నియు వాని

యోగవాచమలే వానియాత్మ, భావస్వాతంత్ర్యము కొన్నిచోటుల నందముగ లేకున్నమానె నా భావము నాదియైన జూచిననెడి పట్టుదల యూహించి

విహరి వేరొది మంత్రీకీర్తిని పఠించుచు. —

క॥ అంధకరింపు గుండదుమ

గంధాంధ ద్విప విపక్షి గరుడత్రోటి

బాంధవ బంధుర కీర్తి సు

గంధిల భువనత్రయునకు పునవి నయునకు —

అనెను. ఇందులో నన్నియు దెల్లని వస్తువులే. ఈ రగడలో “గరుడ త్రోటి” యొక్కడ దోచెనో వానికి — ఎవయ్యేను, మల్లెనా - మొల్లెనా ? కాని యాతనికివత్తును నయినచు చెప్పనది నేనుజెప్పలేదని వానితృప్తి. అట్లే కోనప్రభుని పఠించుచు : —

క॥ గానకళా తుంబురుడన

గానయవిద్యా వివేక గౌరవలక్ష్మీ

జాని యనంగానిధర

గోన పువ్వుపై మంత్రకులలిలకందె ॥

అని పలికినాడు, నాజూడ తుంబురుని గుఱ్ఱపు మూతిపాటకానందించిన వారియ్యరే ! కళాపూర్ణోదయమునందు సూరిన్న — సారదురంగ మాహా త్యమున నీతడు — మాన్యగూడ వీణా వాదనమునందే యాతనిని మెచ్చుకొన్నాడు ఇతడన్నిటియందును తుంబురునికే సర్విఫరెట్లు నిచ్చినాడు గ్రహచారము వట్టవై యెవ్వరైనను తుంబురునిచే “గుఱ్ఱపుపాట” యన్నానా ? రామకృష్ణుడు మన మాట ముగియకముందే నాదుని “దాసరిపాట” యనును, కాని యిట్టి సందర్భములెక్కడో యరుదు.

అగస్త్య మహాముని వచ్చినపుడు వింధ్యభూధరము, “భయా హతి బిలాంతర స్థలిజౌచ్చు కుశీరమువలె పొంకము బింకముదక్కి.” నేలలో నడగినదట. ఈ కుశీరోపమానము నానికి తప్ప మరెవ్వరికిని దోచునదే గాదు. ఇక దోచిన శ్రీనాథునకు దోచవలె. ఆ రామకృష్ణ కవి సృష్టించిన ప్రమథులు “కరిటిదైతేయకుంభముక్తాలలామ హరిభుజ మధ్యములనారు” అగస్త్యుని యాశ్రమమునందు—చరికాక పక్షమస్తకు లైన బ్రహ్మచారులు—విజహోమ సౌరభేయాతర్ణకముల నీడల నిల్చి కాచియున్నారట! ఈ భావ మెంత స్వతంత్రమో యంత రమణీయము. అట్లే కాళికానగరమును జెప్పుచు నీ పీఠమును జెప్పెను.

సీ॥ మారుతాహతిరాలు నారికేళ ఫలాశి

నిడిసి జల్లించు పుండ్రేక్షరసము

చిరుకపోటులచేత జరిగిన సహకార

ఫలములఁదొరగినఁ బచ్చితేనె

చిక్రోడ దంష్ట్రలు చెక్కుసుగంధియ

నంటి పండ్లనుగారు నవ్యసుధయుఁ

బాకకేళారంభ పరిపాటి దమయంత

బిగిలిన బనస క్రొంబిండ్లబేర.

గీ॥ మేకమైకాలువలుకట్టి యేకహేల

బలవనందలి క్రియ్యాటపసిమితేట

బిందునవ్వీట ముక్తారుబిపిడిగారు

పరనదాన్యంబుమంచి రాజనపుచేల॥

చిరుకపోటులు—చిక్రోడదంష్ట్రలు—మారుతాహతులు—మన తెన్నులి వారి గ్ల త భావనలు. అతవి కల్పనలు, అతిలోకములై మహాస్వకంత్ర

ముడుగ నుండును, అట్టివి స్పష్టించుటలో నొక రాయలుదప్ప రామ కృష్ణునితో టోటికివిలుచువారెవ్వరును లేరు :

నారద మహర్షికి దెబ్బపకుండనే తక్కిన మునులు శివునితోఁ దత్త్వబోధ విన్నారు. అంతయు బూర్తియయి వారు లేచి వచ్చునపుడు వేయిందల పూజారి నారదుఁడు ఎదురుపచ్చెను జరిగినకథ యేమని విచారించినాడు. ఇకనేమున్నది? కొంప మునుగిపోయినది. అప్పుడు హుటాహుటి నారదుఁడు హరుని దగ్గరకు వచ్చినాడు. ఆ నారదునికి శంకరుడవసరమిచ్చెను, శంకరుని చంద్రమఃకళ యిట్లుండెనట. విడువని వైరవృత్తితో దరివేదిన రతీకుడు చేతిగత్తినెక్కుడు రభసముగా శిరస్సు గ్రుద్దెను. ఆయలుగంతయు లోననే యరుకుకొన్నది. చంద్రమఃకళ “బహిష్ట తత్పురుషార్చితసూరర దంష్ట్రవలె నున్నది. (2-191) ఇది యతిలోకమగు కల్పన, రాయలుగూడ విట్టిదే యొక కల్పన గల్పించి నాడు. శ్రీ మహావిష్ణువు ధరించిన నందకము, విజ్ఞానదీపాంకురాకృతిగ నుండెనట. ఆ పరమ శివుని చగ్మాంబరమునుఁగూర్చి కవి యిట్లనెను:—

చ॥ ఉపమసుపాదిమోముతడి యొత్తిన హత్తిన తన్నిశాంక దృ
క్కమల దళాంజనాంకకుళకంబుగ నిమ్మగుచేలఁగేలి వి
భ్రమరితి గప్పినాడనగఁ బచ్చని నల్లని చారలఁ మనో
రమమగు ద్వీపిరాదానరత్నము యత్నము మిఱచాయ్చుచు॥

మనమిటనొక కథఁ జెప్పికొనవలెను. ఒకనాడట—పార్వతీదేవి పసు పాడినదడ. అపుడామె యొకచేలముతో మోము తడి యొత్తుకొన్నది. అపుడా వత్తము నామెబూసికొన్న పసుపు చారలుచారలై యుటెను. కన్నులనుంచి కొన్నకాటుకయునైనది. ఆ వత్తమునుజూచి భ్రమసి పరమశివుడు—పార్వతీ ప్రాయచిహ్నముగా దాచిది దరించెను అదిగో

శార్దూలచర్మమైనది. ఇంతకును శివుని పులితోటపై నల్లని పచ్చని చార
యందుటలో కవి కలమున నింతకథ పుట్టినది. ఈ క్రింది వర్ణనలో
నొక్కటియైన వితర కవులలో దొరికెడు సుపమానమున్నదేమో తమరే
జెప్పుడు : మూర్త్యర్చనా విధానమును వివరించుచు రామకృష్ణుడు:—

సీ॥ గంగగాటుకకొండ గప్పనొప్పదముద
లొక్కత నావులపాల నోలలార్చి
బలితంపు మరుపుజొంపము చార్తరాష్ట్రంబు
జుట్టిన క్రియదెల్ల పట్టుగట్టి
ముదురుచెన్నెల యొప్పు మున్నీటి గమిచి ప
ట్టిన లీల గౌలజందనము బూసి
వడగండ్లు పొడుపు శాద్వలమసాబొల్పు పొ
ల్పుగ మల్లెపూవులఁ బూజజేసి—

గీ॥ మండువేసవి వాసవి మనుపుకాపు
విబుధ తతిపాలి లీడరవెల్ల మ్రాకు
భక్తసులభుని దెలిచి పూర్వోక్తభూం
భక్ష్య భోజ్యాదులర్పింప భద్రమొనవు॥ (2-109)

ఇట్టి పొకటి రెండు - పది యిరువై యనవీరులేదు రామకృష్ణుని స్వరూ
పమే యట్టిది. వాని కాశి, శీతాహ్వయతాళిసీమికచ రాజీవము, మోక్షో
పాయ దుగ్ధాబ్ధి వేలాతీరావని దుంఠికామక గజాలానము గంగామృత
స్ఫోతోనిస్ఫురితి చంద్రగోళము, “ఆతని శారద” “వర్ణద్రాజైఫలకీరి”
“రాజతాహ్వయమాతని దృష్టికొకగోరాజము” చంద్రశేఖరుడు దానిమూపు
రము. దాని సమీపమున బారుచుండు, “అచ్యుతచంద్రాబ్జమరందధార”
గంగానది యాగోపునకుగంగదోలట : ఇట్టివెన్నియని యుదాహరించుట.

ఈ క్రిందిపద్యము నూత్నము, సుందరముగూడ, అగస్త్యుడును లోపాముద్రయు, దక్షిణాపథము వెంటబడి, కుంతల దేశ ప్రాంతము లలోఁ బోవుచున్నారు. అప్పుడు మధ్యాహ్నమయ్యెను : ఆసంగతి కుంభోద్భవుఁడు మహారసికముగ భార్యతో నెచ్చరించుచున్నాడు:—

సీ॥ పద్మినీ బద్మాత పత్యంబు శిథిల ప
త్రాగమైరాయంచ యాశ్రయించె।
దానిశ్రవణేన జాలంబుతో ఘోర
పంచలంఘింగలంచి యాదె।
హిరోద్గమద్దావ హిమమంబుదబుద్ధి
నెమ్మిలో పొదనుండి నిక్కిజూచె।
జతరస్థ జలమునాపానాశమునదీర్చి
సామజంబిరుప్పక్క జల్లుకొనియె।

సరసిపై నీరు సలసలదెలె విపిన
సకలవీధులు నిర్మలగోచరములయ్యె,
మట్టమద్యాహ్నమిదిసుదా మధురవాణి :
యర్హమిచ్చోఁబడి శ్రమంబపనయింప॥

(1-136)

దీనియందు రెండవ పాదమున కొంచెముగ గాఢిదాసున్నాడు. దీనిని జదివినప్పుడు “ప్రియదర్శికా” నాటకములోని శ్రీ హర్షుని మధ్యాహ్న వర్ణనము వాస్యతికి దట్టినది. స్వభావోక్తి భ్రాంతిమదలంకారములు బెనవేసికొన్న యీ రచన పెనుగొండలోని దాడిమీ వృక్షములవలె లలితసుందరముగ నున్నది. ఆ భావములను నడపిన శైలియుయ్యాల-
లూగుతూ నేమో యొయ్యారముగ నడచిపోవుచున్నది.

రామకృష్ణకవి గొప్ప యాలంకారికుడు. అతడలంకారములు వాడి నప్పుడు వానియందేమాత్రము కొంత లేక విండుగా నుండును. ఒక్కొక్క సారి యలంకార రచనమునం దాతడు దుర్బలములగు పనులను జేసి మెప్పించును. నిగమశర్మ యొక మాలదానితో గాపురముపేసెను. ఒక నాడు వీడింటలేనపుడు వాని యిల్లంటుకొని బిడ్డలు, భార్య యందరు సమూలముగా హతమైపోయినారు. వాని సంస్కారముగూడ నాటి? బాకమునకు వచ్చినది. నిగమశర్మ కుయ్యో! మొర్రో! యని యేడ్చుచు, మొత్తుకొనుచు విషమాటవిలో, దిరుగ మొదలపెట్టినాడు. తిరిగి తిరిగి కడకు నృసింహ తీర్థమునకు వచ్చినాడు. చావు తలపై నాడుచున్నది. అట్టిలో రామకృష్ణుడు కొట్టెడు పల్లీ చూడుడు. ||

సీ॥ ఒకయింత తెప్పవేయక చూచు దెలువారి
 ఓల గొట్టినాని దుఃఖ జలధి మునుగు
 బిఁముతెరివ్వమంచుఁ బృథివిలో జొరగదు
 సమధికస్తంభోద్భవము గమించు
 తిరియుపాడునుఁబోలె దెసలకుఁ జెయిచాచు
 దొరగునస్రాంబుది దొప్పదోగు
 హా! పోయితేయని యటచు భార్యఁగురించి
 బహువిధానక్తి విధ్రాంతిబొందు

గీ॥ చేరగారాని దర్శనస్థితి వహించు
 బాదబస్పూర్తిలో గొన్న పగిదినుండు
 దానవరాతిగాబూని దదవతార
 దశకమును మున్నెఁదలైనా ధరణిసురుడు॥ (3-102)

అని దశావతారములు వరించి పునమెన శేషాలంకారమును వాడెను.

తాని యిటనున్న తమాష యేమనగా మనకిదట నలంకారము నడమ చున్నదనుమాటయే జ్ఞాపకమునకు రాదు! రసానుభూతినుండి మన హృదయ మావంతయుఁ బ్రకృకు జరుగుటలేదు. దానికి గారణమిచటి శ్లేష లేదమలపాకువలె చాల లలితముగ సాగిపోవుటకొనున్నది. అటు గాక యా యలంకారము యే కొంత మన బుద్ధికి పనిబెట్టియుండినను రసానుభూతి పాడై చమత్కారము బ్రధానమైఁ గూర్చొని యుండెడిది.

ఏదైన నొక వస్తువునుగాని నన్ని వేళమునుగాని వర్ణింపవలసివచ్చి నపుడు ఆ మహాకవికి దొంకని పదార్థములే వేరు! వాడూహించు నూహలే వేరు! అతడు బిగ్గు తీరే వేరు! గౌరవదూషడైన నిగమ శర్మ పదను దివిసిన కస్తూరియట! ప్రాచీయలరట! పాయబాటేర కూడు! వాడు నీర్వృట్టునుడుగు గళితమణియగు సొమ్మువలె వాడు గాన్పించినా దట! శ్రీ సన్నచంద్రిక మోవిమాధుర్యము పొన్నాకుపై తేనె! అంగ చంపకదామగంధములు—ఆరని బుగబుగలట! పాలిండ్లబీరము—పడ నున్న పండ్లపంపదపెంపు, వలమానకచఖరప్రకటనము—అభ్రచ్చాయ! నిగమశర్మ యూరియరదుఁ బాదెడునప్పుడు గాలికి రెపరెపలాడు తాళి గోణపు జుంగు బహు సంకుమద గంధ పాణింధమ మని వర్ణించినాడు. ఈ పాణింధమ శబ్దము నిచట వాడిన కవి యూహకొక కనకాభిషేకమే జేయవచ్చును. పలుబోకలఁ బోవుచుండెడి నిగమశర్మ ఉష్ణాన హో మాగ్ని యూవనొల్లదట! ఆ ద్వన్యనుకరణము వానితమాష, ఇట్లతనిలో విశేషములు వెదకివెదకి మనము వేసరవలెనేగాని వాడు —“చమత్కృ తులపుట్ట—వైశిష్ట్యములగని.”

రామకృష్ణుని దేశాభిమానము చాల గాఢము. కుంతలదేశ మన్నంత నా మహానుభావునికిఁ బ్రాణములు లేచివచ్చును. సామిమల

యనగా నేటి హంపి సమీపముననున్న సాందూరుకొండలే! ఆవర్తతము నందు కుమారస్వామి యాలయము చాల బ్రాచీనము నేటికిని యున్నది. ఆ స్వామి దర్శనమునకు స్త్రీలు బోవరు. ఆ కుంతలదేశమున కుమార రాముని కథయొకటి జరిగినది. ఆ కథము మన సారంగధరుని గాథ వంటిదే. దానికిని కుమారస్వామి దర్శనమునకు స్త్రీలు వెళ్లకుండు నాచారమునకును నేమైన సంబంధముందునేమో? దేవునికెఱుక, సామి ముయందలి కుమారస్వామికి గొప్ప సంబంధము గృంథమునందుంచుట రామకృష్ణుని దేశభక్తికి స్ఫూర్తకము.

కాళినుండి వెడలిిన యగస్త్యుడు వింధ్యమును దాటి త్రోవలో గొల్లాపురీ లక్ష్మిని సేవించి కుంతలదేశమునకు వచ్చినాడు. కనుక కవి ఈ నడుమ వర్ణించిన మృగవధాటీన శుద్ధాంత మీననయనలు శ్రీశైలము వారాయని నా యనుమానము

కుంతలదేశ ప్రాంతము దరిసిన వెంటనే కవి కలము వింతగా కుణియ నారంభించినది “పంపాతరంగ రింఖణ యూపా సంపాత్య మాన జలకతరేఖా సంపాత శీతలానిలసంపద” మహర్షియగు నగస్త్యుని హృదయమునకుఁగూడ నొక కొర్ర చక్కిలిగింత పెట్టెను. అటనుండి సుమారిరువది పద్యములలో నా ప్రాంతముల వర్ణించుచు రామకృష్ణుడు దన యుత్తమ కవితాశక్తిని బ్రదర్శించినాడు. “మహాకవికి” “గంగా స్నానం” తుంగాపానమన్న వాళ్లు జ్ఞాపకమువచ్చినదిగాబోయి! గంగా వదిలో తుంగమ్మ కలిన్నతమ గల్పించి

క॥ నటనోద్బటుడైన మహా

నటుని జటాజూటము, లినందొరగు మను

తక్కుటకనది—

యని వర్ణించెను. ఈ పద్యమున నతడు వాదిన “యశుముఖముద్రా” అను పదముగూడ గంగను దృష్టిలో జెట్టుకొని వాదినదే : చాల కాలము ముండి గంగ “పాపభంగ” యను మాట ప్రసిద్ధముగదా? బాగీరథీ గంగలోన భేదమును జెప్పటతో మహా కవికి తుంగభద్రపైనున్న యభిమానము తృప్తిపడలేదు. అందుచే,

కా॥ గంగాసంగమ మిచ్చగించునెమది॥ గావేరి దేవేరిగా
వంగీకారమొనర్చునే యమునతో నానందము॥ గల్గునే.
రంగత్తుంగ తరంగ దోలకల నా రత్నాకరేంద్రుడు నీ
తుంగంబంటి సుఖించునేని గుణభద్రా : తుంగభద్రానదిః
(1-139)

అని యానదిపైగల యమితాభిమానమున యెవ విఱచికొని చెప్పెను. మఱల

కం॥ ఓవును భూపరిధింగల యాపగ లవి బాహ్యతాప మాపగ నీవే
యోషదుగా యంతర్గత, తాపత్రయమదప నోయుదన్యన్మహిళాః
(1-140)

యని యందుకొన్నాడు. విజముగా తుంగభద్రపై మహాకవికిగల యభిమానము చాల కరుణముగానున్నది [Pathetic]. తల్లికోట యుద్ధానంతరము విజయనగరము పాడైనను, బెళగొడ యెంచును చంద్రగిరి యందు నున్న నారివీటిరాజులు విద్యానగరాధిపతుల మనియే జెప్పిరి. దానములు గొంతకాలమువరకుఁ బంపావిరూపాక్ష సన్నిధినిగావించినట్లే-
శాసనములు జెక్కించెడివారు. విద్యానగరముపై నా నరపతుల కంతటి

యభిమానము. వారి కపులకురు వివాహగృహన్నంత పాళిము - ఈ పద్యములకు వెనుక నా మహాకవిదాన యెంత యున్నదో? తెన్నాలికివీతన కావ్యమునం దచ్చటచ్చట అసివాటుగా సమకాలికాభివ్రామ్యములను సాక్షర్తుగనో పర్యాయముగనో స్ఫులిచుచు బోయినాడు అవి యీ క్రింది పట్టులు

కి పినుగొండ యితనిదైర్ఘ్యము బెనుగొండగు నవని నెడిరి భీతిబరగ॥
(1-58)

ఇచట మహావిప్లవముగా బెనుగొండ దుర్గమును గురించి చెప్పినాడు. కుంతలదేశ దుర్గములలో గుత్తిగుర్తి నకు దళివత నరినిర్వేదకమైనది బెనుగొండ దుర్గము. విగమశక్తిపాఞ్ఞానమునందు వాచిని గురించి రామకృష్ణుడు

క॥ అతడు కళింగోద్భవుడగు

కితిమ సనో ప్రేలజాపఁ గనుగఁదక యో

గృతమ స్వీకరిమునకు

నిలిరందై యుండె మునికులేశ్వర వింటే (3-17)

విజయనగర సామ్రాజ్యమేర్పడిననాటినుండి కళింగదేశముతో వివాహనగరపు రాజులకు గత్యుండెడివి. రాయలకాలమున నవి తీవ్రములయ్యెను కడకు రాయలతో గళింగులు సంబంధమునకు లొంగినారు కాని యది కళింగురొప్పి చేసికొన్న సంబంధముగాదు. రాయలు కళింగరాజున కల్లుదైనను మనసులో రవరవఘాతము పోయినదిగావు. కన్నడ రాయలు మరణించినంతనే గజపతి కుంతలముపై నెత్తి వచ్చినాడు. మరల నళియరాధురాజును వారితోఁ బోరెను. తల్లకోట యుద్ధమున కళింగులు రామరాయలపైకి ప్రత్యర్థులనే యెగదోరిరి. అతని

మరణానంతరము వారు స్వతంత్రులైనారు. అందుచే కుంతలదేశ కళింగ దేశ జనములనుభ్య పరస్పరాధిక్షేపములను, పరిహాసములను నుండెడివి. ఆ పరిహాసమునే రామకృష్ణుడు చేసినాడు. వెంకటపతి రాయల కాలమునకు కళింగము పరి యధికారిమునుండి వేరుపడియుండెను, గనుకనే ఓరిసాపురిమును కళింగదేశాధిపతిముగా రెన్నాలికవి బలికిరాడు.

క॥ ఎద్దెనపు గై సేతల

రిష్టులు నడచిరి పురస్కరిద్వార్యముగా

గ్రామ జాతరను వర్ణించునపుడు కవి ఈ మాటనెను. కృష్ణరాయల కాలమునుండి రెడ్లన్ననేమో కుంతలదేశస్థులకు (పరిహాసము). ఇది రాయలకన్ననో రెడ్ల పరిహాసమున్న చెల్లము దొరికినట్లే. వెరి వెరి యలంకారములతో జాతర యందు రెడ్లు బయలుదేరరట :

తెన్నాలి రామకృష్ణుడు రాజ సంస్థానములలో దిరిగినవాడుగదా: అందుచే నా సవరియంచరి మరియూచలన్నియు నాకవికి సమగ్రముగ తెలియును. ఆ విశేషములను గన్నులకు గట్టినట్లు కావ్యమున వర్ణించును: పరమ శివుని సేవింపను మునిజనముతో వచ్చిన కుమారశ్వామి - పర మేశ్వరుడు తన తండ్రియేగదా! యని మొరలుగ చూరలేదు! అది రాజమర్యాదగాదు. తొలుత గంధసులతో అవసరమిచ్చుట వీలగునా యని చెప్పి పుచ్చినాడు వారివచ్చి మితకరకినలయులై

క॥ దేవ! యగస్త్యాదికముని సేవియై వచ్చినాడు సేవాని — భవ

త్యేవాత్మియగును నతఃకీట రావచ్చునో :

అని విన్నవించిరి. శివుడు “మంచి”వరెను. అప్పుడు కుమారుడు వీకి య బెడలించి విభురత్తుకనకాలు కాంచితంబులు బుక్కిరించి యుమసిరాడు

ఉదిరి బంగరువ్రాత హొంబట్టువలెనాటు సడలింది కటిస్థిని జుట్టినాడు. అనుయాయి పృథుక హస్తాంతరన్యస్తమైన యుపదోచితార్థమును దానే యుద్వహించినాడు : తనకన్నముందే యంగుళీ సుజ్ఞతో సముయిలను పృత్యేకముగ లోనికంపి పిదప తాను నడవెను. అతడు బోలుచున్నపుడు ద్వారపార్శ్వస్థవేదికాపటలి యందున్న జ్వరరక్షివర్గము, టంకిమూలభటి వరలు, వలయ మకుటాదికంబుగ నిలిచి మొక్కిరి. (1-198) ఇట్లు పోయి కుమారస్వామి తండ్రికి దారు చెచ్చిన ములుపాని సమర్పించి నమస్కరించెనట. అది రాజమర్యాద :

మరియొక సందర్భమున గైలాసమునున్న పామశివుని నారదుడు దరిసింపబోయినాడు అతని తెక్కడగూడ నిరాహుతవాటి : ఏలైనప్పులు నారదున కవసరములేదు : అతడు బోయినాడుగదా : మేముమాత్రం మెండుకుబోగూడదని బలిభిన్నుభామకులు చూసినాడు ; తోడనే దేవేంద్రునితలపై “తండు” సువర్ణదండము ఘోషిస్తుంది. (2-198) ఈ పద్యమును వ్రాయునప్పుడు తాను పిల్లకవిగా నుండినప్పుడు గలిగిన యనుభవము రామకృష్ణునికి జ్ఞాపకము వచ్చెనేమో? అది రాజమర్యాద : కవి యెక్కడక్కడ గాఢ్యమున దన లోకానుభవమునుగూడ వచించును. విగమితస్మృత్యానామన ‘మృత్యురూపములైన సాహులవే ఋణగ్రాహి యగును’ అన్నాడు వారికిముఠీసికిగూడ జీవితమున గొంత యంటి నదేమో : కర్ణు నొదలనె భారత సంహిత నిల్లు చాచ్చునఁ— ఈమాట కుమారవ్యాసుని భారతమును దృష్టిలో నుంచుకొని జెప్పినదేమోయని నా యూహ. ఇట్టి సందర్భములు చాలనున్నవి.

ఒక కావ్యముయొక్క మేలిమిని నిర్ణయించునపుడు—దీనియందు నాటి సామాన్య ప్రజాజీవన మెంతవరకు జిత్రీంపబడినది, యని వేయు

చూకముగూడ నొకటి, నాకుజూడ పాండుగంగ మాహాత్యము, కాళహస్తి మాహాత్యము, ఆముక్తిమాల్యద, నిశాఘాష్టాదశము మొదలగు గ్రంథములలో నదియే యొక ప్రధాన విషయముగా గైకొని పలుకవలసి సంత గొప్పది. ఇప్పటికే యీ వ్యాసమున చాల చూరము నడచితిమి. కనుక స్థూలీ పురాణన్యాయమున కొన్నిటినిమాత్రమే జూపింతును. నాటి సామాన్య బ్రాహ్మణ గృహస్థ టీవనుము తలగమగు అంగమర్చనము ఛాతపటావరిణాంబు సంస్కృతోజ్వల కలమాన్న భోజనములలో నుండెడిది. నాడు మగవారుగూడ నాడువారివలెనే లక్ష్మణముగఁ బాలు ధరించెడివారు. నేటి మనకిది యనగరికతి. అప్పనప్పను, తమదని నొక పదార్థమే నిలిపికొను నర్హతలేని ఘోరజాతికి, బరాసురము వరము గౌరవము, మగవారుగూడ నానాళ్లలో బంగారు సొమ్ములు ధరించు చుండిరి. స్నానపానాదులందు బంగారు నీరు శరీరముపైబడుట సమస్త చర్మలోగములకును మందు, సువర్ణ స్పర్శముతో నీరు కడుపులోకి బోయిన శరీరమున కాలోగ్యమును వర్చియును గలుగును. ఈ మాట మన వైద్యశాస్త్రము చెప్పుచున్నది. నవనాగరికతా ప్రభావముతో కడుపు నకేలేని మనకు దొడివు లెక్కిడనుండి వచ్చును? కాని నాకు చాల బాధాకరమగు విషయమేదనగా మనవారిని జూచి మగువలుగూడ కరము లందున్న కంకణాదులు దీసివేసి వానికీబదులు కుక్కరోలు బెల్లులతో రింబువాదులు ధరించుచున్నారు. భూషణహితమైన స్త్రీల కంకణాలు జూచినపుడు నాకు కొంగలమెడలు జ్ఞాపకమునకు వచ్చును. కిర్లాట దేశమువారికి గపురంపు పీడ్యముపైనున్న శ్రద్ధ దేనియందును లేదు. వారి రాజులు విదేశ రాయదారులకు కనకాంబరాధరణాదులతో (బాటు గప్పురింపు విధమును గౌరవమునకై యచ్చిరి. ఆ కపులకు “జాంబూ

నదాగ్రహారములెన్ని యిచ్చినను" కస్తూరి విడెములేని మరెయారలపై
మురిపెములేదు. ప్రణయినీ ప్రణయిణుల సమయములలో దమ ప్రేమకు
దెలిపికొనుటకై తాంబూమునే యిచ్చికొనిరి. విడెమును సేవించుట
రసికతమాత్రమే గాక యారోగ్యప్రదముగూడ : నేడు తాంబూము
వేసికొనుట కిష్టపడనివారు నా స్నేహితులే చాలామంది యున్నారు. అది
వారి యథాగ్యము. శ్రీలకుగూడ నీనడుమ యీ రోగము చిన్నచిన్నగా
వ్యాపించుచున్నది. ఇవన్నియు జీవితమున పనిలేని హంగులని వారి
యూహ. ఈ జాతి మనుష్యులనేమనవలెనో నాకు దోచుటలేదు.

గాలిగంగల జాతర వచ్చినపుడు పామరప్రమదలు :

గోర్యేద్ద జమురంటుకొనిరి మస్తకమల
జలక మాడిరి నిశామిళితవారి
కట్టిరి చిటుత చౌకముల కొంబుట్టుముల్
కాటుకఁదీర్చిరి కన్నుగవల
ఁదిరిరి సింహుర తిలకలు బటువుగా
నిక్కుగొప్పుల విరుల్ గ్రుక్కఁది
నింబి ప్రవాళ మార్యంటులు వైచిరి
చిట్టిపొట్టి ధరించి రిట్టునట్టు.

గీ॥ తరుణ ధవన ధగధగద్దళనమణు
హత్తు కొల్పిరి కేతవీద్యములదాట
పర్వదినములఁ బామర ప్రమద లుడిత
వియమ సంభావనారంభ విభృతబుద్ధి

(3-74)

శ్రీల ప్నావమునకు పనుపాడుట యరియేపిరు. పసుపారోగ్యదాయ

కము, రోగహరము. కాటుక కన్నులకు విగవిగలు గలిగిండును. దృష్టి రోగములఁ బోగొట్టును. నా చిన్నతనంబునందు గూత వినివి వెఁడులు ధరించెడివారు. నేటికి వాని గుఱములను వివరింపవలసివచ్చినందులకు నాకు సిగ్గగుచున్నది. చూడ చూడ కుంకుమాంకముగూత కోమలుల ముఖమందలమునుండి బాయునాయేమి? పామరులు శక్తిజాతరందీరీతిగ సేవలుసేసరట. ఒకతె పిడి ప్రూనియందువ్రేలినది. ఆమె యథో ధరముక్రింద నసియాడు నైరావతివలె నుండినది. మరియొకతె నిప్పు లేట దూకెను. అది చెందమ్మి కొలనియందు రంజిల్లు హుసవలె నుండి నది. ఒక స్త్రీ పండిరి గుండమీగినది. ఆమె యొప్పు తొలిరంజి యెడ వర్తిలు జక్కవ ననుకరించెను. అనటియాకుపై నొకతీగబోడి నర్తన మాడినది. అది జలనీలిపైనేక్కు కలువమొగ్గవలె నుండెనట. ఒకకాంత గందమూపులిచ్చెను. ఒకతె మారుగాలిచ్చినది. ఇంకొకతె నోరితాళము లిచ్చినది. ఈ వేడుకలలో జాలవరకు, మొన్నమొన్నటివరకుఁ బల్లె సీమలలో జరుగుచుండినవే.

పుండరీకుఁడు చనతండ్రి కగ్నివెల్పించి యాయన విష్ణు సహస్ర నామ పాఠమొనరించునప్పుడు కవలు పోకుండ దోడుపడెడువాడట. అనగా నానాటి బ్రాహ్మణ గృహస్థులకు సంధ్యావందనమైసంతనే సాధారణముగ విష్ణు సహస్రనామ పారాయణ సేయుటయెడలన్నమాట రామ కృష్ణుడు గావించిన ఋతువర్ణనమందుగూడ నిట్టి వర్ణనములు చాలగలవు. చూచికొన బ్రార్థింతును.

తెన్నాలి కవి కొంత హాస్యప్రియుడని ముందే విన్నవించితిని. దానిని బోషించుటయందాత డనేక టాకములెఱుగును. హాస్యరసమనగా సాధారణముగ నేటి సినిమార్లంగములలో సేయునట్లు పొట్ట యుద్పించి.

గ్రుడ్లు మిట్టించి మొగము పరివికారములు గావించికొని కూర్చున్న యమ్మలక్కలను పండ్లిగిలింపజేయుటగాదు. అది నా మోటుహాస్యము. వాహాస్యమును నాలుగణాల టిక్కెట్టు నాగరీకులను మెప్పింపజేయుటకో స్వభావముగ తమకే సరసత్వము చాలకయో చేయుదురు. మహాకవి, యట్లు సేయడు. వాదోక శబ్ద సంయోజనముతో నవ్వించును. ఒక ధ్వనితో మందహాసమెలయజేయును. ఆ ధ్వని యర్థముగానివారిని జూచి యాతడు నవ్వును. అట్టి నిగూఢ హాస్యమును విగమశర్మోపాఖ్యానమునందొకటి సేసినాడు చూడుడు. సభావతికి ధనము—ధాన్యము కావలసిన సంపత్తులన్నియు నున్నవి గాని యింటి కలంకారమైన కొడుకు లేడు. అందుకే సభావతి భార్య చైవసేవ గావించెనట. చేసినది యేదో సామాన్యముగ జేసినదా! ఆమె తపస్సునకు భయపడి యిల్లువాకిలివిడచి నింగివేల్పులు నింగికి బరువెత్తినారట కట్టకడకు వారి కృపాభ్యుదయ మహిమ పండి యొకానొక కుమారుడు బుట్టినాడు. వాడే విగమశర్మ. వాడు సకల కల్యాణ గుణాభిరాముడు. చిన్ననాటినుండి “వాదనేక చదువులను జదివినాడు” కాని యేమిలాభము. ఆ చదువులన్నియు వాని స్వేచ్ఛా ప్రవృత్తికే దోహదమిచ్చినవి. మీనుమీరమువంటి యొంటిజందెముతో “సానితాకులుగల్గు కంఠముతో” యువతిభుక్త పరిధానయుక్తుడై యాజాతి మాత్రోపజీవి నగర ఘంటాపథములు నాలుగు మూలలఁ జూట్టుచుండెను. విగమశర్మ యను పేరు నేతివీరకాయయైనది. పైతృకమగు నాస్తిసర్వమును వానిచేతబడి “యరగదబ్బవి మేవినెత్తురు”వలె చెడిచెటాకులైనది. కాపుకోడలితో వాడు కాపురము జేసినాడు. మాలదాని పంచనబడి మన్మథామ్నాయములు పల్లె వేసినాడు మానవుడెన్నిరీతుల చెడవచ్చునో, చెడిపోవునవి మనమూహింపవచ్చునో యన్ని రీతుల చెడినాడు, అన్ని పాపములు వాడు చేసినాడు. ఇదియేమి! అన్యాయముగ

మన్నదే : ఈ మాత్రమునకా వాని తల్లి యందఱుదేవతల కన్నిసేవలు చేసివది : ఈ సమస్య మనసులను దీప్రముగ బాధించును. దీనికి తోడు రామకృష్ణుడు వాని యాగదములు వేయివేడుగ వర్ణించి వర్ణించి మన బాధ వింకను రెప్పగొట్టును. ఈ కవి యేమి యింత కర్కశుడుగనున్నాడు ? ఈ ప్రశ్న కుత్తరము చెప్పుట దనవిధిగాదా యని తలపోతుము. కాని యుత్తరమితడు చెప్పినాడు పాపము : మనమారహస్యమును గనుగొన లేక దిక్కుకపడుచున్నాము. కాని యితరవిషయములవలె నా సమాధాన మును వాడు పెంచి పెద్దచేయలేదు. అది వాని రచనలో వైశిష్ట్యము. చూడుడు, విగమశర్మ మనసు దార్తీక పురుషార్థమునకు, దాల్చినదే కారణముచేత ? దైవమటినా వంశంబున (3-8). వాడు. మాలదాని దిద్దలను తోకొట్టికాని నృసింహతీర్థమునకు వచ్చు వేళకు పూర్వసంస్కార తపః వంశము చేరువచేయవై గడువచేళమమైన (3-10) దట. ఈ మాటలకు బూర్వాపర సందర్భముల గల్పించుకొనగా దేయనదిది. విగమశర్మ వాని పూర్వజన్మమున గొప్ప తపస్సు గావించిన యొక యోగభ్రష్టుడు. వాడీ జన్మమున ముక్తుడు గావలసినవాడు. అందుకేతనే వాడు శ్రీమంతులై, శుభులైన తల్లిదండ్రులకు జన్మించి ప్రాక్తన ఋతానుబంధములన్నియుఁ బ్రెంచికొని ముక్తుడైనాడు. విగమశర్మను వశపంచకొని యిన్ని వాట కములాదించినది, తప్పింపలేవి దైవ మటినయే. ఈ మాటలలో రామ కృష్ణుడు బురుషకారవాదమును శాశ్వతముగ బరిహసము చేయుచున్నాడు. కాని యీ వరీహసమును గొప్ప ధ్వనిగ నుంచినాడు. బహుళధ్వని పరీ తంబగు సత్కవిత్వంబు వోలి (3-78) ఈ పాటకు తెనాలికవిదే :

ఇక గ్రంథ రచనయందు వాని హాస్యమున్నది. పుండరీకుని జోత్ర చేస్తును. దాని వ్రక్కలో నేదేదో గొడవబెంచి విగమశర్మ కథ వర్ణించిపోడు. తరువాత చిరకళకథ, యాగకథ, దోమకథ యెవలైన

“విదీ యేమయ్యా వస్తుగౌరవమును జెలుపుచున్నావే” యన్నారా. వాడిచ్చు సమాధానమిది. మనుష్యునికన్న నవి యేమిదక్కువ? అవి యును భగవంతునిష్టపేవ గావించినవి. భగవద్భక్తి లేక భగవంతుని మాహాత్మ్యమును వర్ణించిన పుస్తకమున దొసగులు వెదకు నీ జన్మ కంటె వాని పుట్టువు మనమైనదే. ఇకమాటాడునదేమున్నది? చప్పున నోరుమూసికొనవలసినదే. కావ్యమంతయు నెక్కడికదియే మొదలు. ఎక్కడికదియే కొన. వస్త్రైక్యములేదే యవి పశ్చింబినచో సర్వ ప్రపంచములకును సాకార బ్రహ్మము, పాండురంగనిలో నైక్యములెక్కుని కవి యొసగు సమాధానము. దీని నెవ్వరు గాదనువారు?

రామకృష్ణకవి స్వభావమే హాస్యమయము. ఆతడే యుపమానము చెప్పినను యేమాట యన్నను దానిపైన గొంత హాస్యరసచ్చాయ యుండ వలసినదే! కుమారస్వామి వెంట ఈశ్వర దర్శనార్థమై ప్రమథగణములు గదలినారు. వారి యాభరణములు వర్ణించినాడు కవి. వారి వైభవము మనకు దెలియునుగదా! పాములు, కపాలములు, పులి చర్మములు, అవి యిట్లుండనీ, ఆ యాభరణముల నడుమ “బూదుపారగమేన బూది బూసినవారు” అన్నాడు, వారు వీభూతి బూసికొన్నారట అది యెట్లున్న దనగా నొడలంతయు బూజుపట్టినబులున్నదట! శ్రీనాథునివంటివాడది చూచిన రామకృష్ణుని యీ లోకమున నుండవివ్వడు. శ్రీ మహావిష్ణు వును బుండరీకుడు గాతముగ ద్యానించునపుడాతని ద్యానదృష్టిలో గృష్ణ భగవానుడు దోచునట! అపుడా కృష్ణుడు రుక్మిణినైన మరచినాడు గాని చలిది చిక్కమునుమాత్రము దగిలించుకొనియే వచ్చినాడు. ఆ చిక్కము ఆయన ముందు మీనావతారమైనందున ఆమహామహానిబట్టుటకు మునులు వేసిన భక్తి యనెడు వలవలె నున్నదట! చేతిలోనున్న శంఖము వెలికిగాఁ జవికొన్న వెన్నముద్ద యనివించినదీ. ఇంతలో బుండరీకుని

దర్శిదండ్రులు గతించినారు. పుండరీకునకు సత్సంతానమై పితృజము దీటివది. సంసారపు జంజాలము జాలించికొని వారు దైవమునకై బాసిక పట్టుబట్టినారు. అతి కఠోరమగు దపస్సును అనేకవత్సరములు గావించెను; కృష్ణుని యాటలన్నియు సాగినవికావు. అతనికి దర్శనమివ్వనే యివ్వవలసివచ్చినది. పరమాత్మను చూచినవెంటనే పుండరీకుని యానంద మింతింతగాదు. “క్రొత్తపులుసేపున” పులకలు శరీరమున నించినవి. చాల తడవు మాటాడలేకనేపోయినాడు. కడకు “దేవ ! అస్మాకం శరణం త్వమేవ గతి రన్యోనాస్తి దుర్వాసనావస్మారం హరి” అని ఆమాంతముగ అడుగులమీద బడినాడట! ఇంత రసోన్మాదముననుసరించిన పుండరీకుడు విష్ణుస్తుతి వారంభించినాడయ్యా— అతని మొదటి వాక్యమును వినుడు.

సీ॥ పొదలునీ పొక్కిల పువ్వుకాన్పునగదా

పెనుమాయపిల్లలు బెట్టుబెల్ల

(2-55)

ఇది చదివినవెంటనే పారకునకు ఫక్కుమని నవ్వువచ్చును. అంతకు ముందు వాడనుభవించుచూవచ్చిన తాదాత్మ్యము దూదిపింజవలె నెగిరి పోవును. నారదమహర్షియొక్క “యెట్టివి జడల” సుషుమ్ననాడి యాదిన పిల్లవెలుగుల వడుపున నుండెనట (2-172). మండుబెండలో దపించు బుండరీకుడు కడుపుబ్బించి లింగమువలె నున్నాడట. శ్రీ మహా విష్ణువు భవన మటనకు మొదలికంటమువలె సర్వలోకమునకు బ్రదానుడట. ఈ రీతి నతదేదిజెప్పినను కొంత హాస్యమే నడచును! శంకరునిచే తత్త్వబోధను వినునవకాశమును బోగొట్టుకొన్న నారదుడు—

ఉ॥ దక్కిన విష్ణుభక్తియు ధృఢంపు విరక్తియు గల్గు నమ్మరు
 ద్భుక్కుటకుఁ బఠించు మతి పుట్టక కంపలఁబద్ధకాకినై
 యక్కట ? మోసబోయితిగదా ! (2-184)

అని పశ్చార్తాపపడును. నారదుని తాపమెట్లయిననాయె, దీని జదివినం
 తనే మనకు నవ్వువచ్చును. కాపుకోడలు దన్ను వలచుచున్నదని తెలిసి
 నంతనే నిగమశర్మ

మ॥ భలిరా! తేరకుతేర దక్కెనిటు లీబంగారుకుండంచు జం
 కలు దాటించుచు కెంపుమోవిదొడుకంగా గుబ్బిపాలిండ్లు ది
 ట్టలరంగా ముఖగంధ పారణముసేయంగా (3-67)

లోట్టలు వేసినాడట! ముఖ గంధ పారణ శబ్దనిర్మాణమున నెంతో
 హాస్యమును, దొడుకంగా అలరంగా, సేయంగా, అను నూతనపదములలో
 గంపెడు హాస్యమునున్నది.

ఇట్టి హాస్యమేగాక దాని మఱుగున కొన్ని తమాషలు గూడఁ
 జేయుట వాఁడెఱుగును. నిగమశర్మ సొమ్ములు దొంగలించికొనిపోయి
 నప్పుడు విక్షేపమువంటి కొడుకు చెడిపోవుటకేర్వక.

సీ॥ శోకించు వృద్ధభూసురు డాత్మ పితృదత్త
 దర్ప ముద్రికకు చిత్తంబు కలఁగ
 నత్తగారిచ్చిన హరిసుదర్శనపుఁ జే
 రునకు ముత్తయిదువ వనట బొందు
 క్రొత్తగాజేయించికొన్న ముక్కరకునై
 యడలు దుర్వారయై యాడుదిద్ద

జామాతవెతబొందు వ్యామోహియై నవ

గ్రహకర్ణవేష్టన భంశమునకు

(౩.50).

ఈ సీసమును జదివినవెంటనే మనకు పక్కమని నవ్వువచ్చును. కాని తరువాత యానాటి బ్రాహ్మణుల పితృభక్తి యెంతటిదో వారిచ్చిన వస్తువులపై తత్సంతానమున కెట్టి భక్తియో నాటి కోడండ్రకు నత్తగారిపై వెంత భక్తియోగాక ప్రియయుగూడనో మనకు జ్ఞాపకమునకువచ్చి యానాటి పామనస్యముల నెంచి రిత్తవడిపోదుము.

మాలవనిత మరణించినప్పుడు విగమకర్మ 'తనయాలిని' దలచి యుట్లు పలవించును.

ఉ॥ ఎల్లరునెల్లదో ధవములిచ్చి మృగాక్షుల గొండ్రుగావియో
వల్లవపాణి యెఁ దిరుపావన వంశమువిచ్చి కొంటి నీ
నల్లనిరూపు విక్రమవి నమ్మి ధృవం బదిగాక నేడు వి
ద్యుల్లతికాదీకాభినయ ధూర్వహమౌట యెటుంగనింతయు॥.

ఉ॥ ఈ కడజాతినాతికి హిహీ ! మహాదేవుడుచిక్కెనంచునా
రాకకుఁబోకకన్ జనవరంపర కెంపగు చూడ్కిజూచియం
బూక్యతమాచరించుటకు బుద్ధిదలంక కలంక ముక్తవం
ద్రాక్యతిఁ బోయ్య నీముఖమునం దమృతస్థితిగాంచిమించుట॥.

ఉ॥ పుత్రులలేరె యెవ్వరికి భూమి మదన్వయవర్ధనులభవ
త్పుత్రులవంటివారు మునుపుట్టరుగాక తదాస్యకాంతి త
ద్దాత వివృద్ధి తద్భుజయుగ స్ఫురణంబు తదుక్తి లక్ష్మీ త
న్నేత్రనరోజ వత్రరమణీయతఁ జూపఁబోక్కుజేయవే.

ఇంతవరకును విగమశర్మ చేతలు జేసికొనుచు వచ్చినాడేగాని పల్లెత్తు మాట యెక్కడను నెవ్వరితోడను పలికిన పాపమునబోలేదు. బ్రహ్మ దేవుడు వీనికి సర్వావయవములు సృజించి హృదయమును మాత్రము దీపివేసినాడా? యని మనకవిపించుచుండును. కదకు ఒక్కసారి బాపురు మని వానిలోని మనుష్యత్వము గడ్డకు వచ్చినవెంటనే “యయ్యో పాప” మని జాలవడుదుము. పై పద్యములలో నేను నిన్ను కులము విచ్చి కొంటినే! యన్నపుడు “నల్లని రూ” పన్నపుడు “మారసంతానమును” “మదన్వయ వర్ధిను” లన్నపుడు మనకు నవ్వొకప్రక్కన వచ్చుచునే యుండును కాని యా హాస్యమును కరుణరసముక్రింద ద్రొక్కివేయును. రెండు రసములకు రామకృష్ణుడిచట పందెము బెట్టినాడు.

కదను నడపుటలో రామకృష్ణునకొక ప్రత్యేక శైలి యున్నది. సాధారణముగ నితరకవు లేనిన్నివేశములను పెద్దగ వర్ణించి రసానుభూతి గలిగింప యత్నింతురో వాడు వానిని దాకనేదాకదు. ఒకవేళ జెప్పినను పరమసంక్షేపముగా జెప్పును.

తృతీయాశ్వాసమున సుమారు యేబది పద్యములతో రాధాదేవి యావనమును ఆమె సౌందర్యమును వర్ణించినాడు. “వెంటనే రాధా మాధవుం దనకు నధినాథుంగాగోరి” యని యామె తపస్సులోనికి తెక్కలు గట్టికొని యెగిరినాడు. ఆమె తపోవర్ణనమును ఋతువులలో జోడించి నయవదిపద్యములవరకు వర్ణించెను. వేటొక కవియైనచో నామె కృష్ణునెట్లు ప్రేమించినది, రాధా విరహము సుమారగ విస్తరించి చెప్పియుండును.

రామకృష్ణునిగుఱించి లోకలు కదయొకటి చెప్పెదరు. రాయల దగ్గర నొకనాడు చిత్రకారుడు బొమ్మ చిత్రించికొని వచ్చెనట. దానియం

దుఃఖోటుచాలక చిత్రము ఆనలలో కొన్నికొమ్మలు మాత్రము వేసినాడట. రాయలా కొమ్మలఁజూచి “యిదియేమి” యని యడుగగా నా చిత్రకాకుడు “ప్రభూ ఇవి చెట్లకొమ్మలు. ఈ ఫలకమునందుఁ జోటు చాలకుండుటచే చెట్ల మొదట్లు మొదలగువానిని వ్రాయలేదు. అవన్నియు నావైపున్నట్లు దమరూహించికొనవలె”నని మనవిసేసెనట! మనవాడుగూడ నప్పడక్కడనేయున్నాడు. ఆ దినము తన యింటిగోడపై పొడవుగా, లావుగా, కుచ్చుగా కుంచెను దీసికొని గుట్టపు దోకలు గుర్తులువేసినాడు. మరు దినము రాయలకడకువచ్చి “ప్రభూ నిన్న తమరు చిత్రగించిన చిత్ర మునకంటె గొప్ప చిత్రములు మా యింట నేను గీచినాను. దయసేయ వలె”ననెను. రాయలు వచ్చి చూచునుగదా! అన్నియు తోకలున్నవి. వీడు దుర్మార్గుడని రాయలెఱుంగును. రాయలు నవ్వుచు “రామకృష్ణా! యీ చిత్రమేమిటి?” యన్నాడు. అప్పుడు తెన్నాలివాడు “ప్రభూ! యివన్నియు గుట్టముల దోకలు, గుట్టములు వెనుకనున్నట్లుహించికొనవలె”నన్నాడు. రాయలు పకిపక నవ్వినాడు.

ఈ కథ నిజమో, అబద్ధమో మనకుఁగెలియదు, కాని వాని కివి త్వము మాత్రము గుట్టపుదోకల కివిత్వమే. చెప్పవలసినచోట నే విషయమును జెప్పఁడు. ఎక్కడనో దేసినో చెప్పును. దాని నెక్కడనో ముడిపెట్టికొమ్మనును. చూడుడు పుండరీకునకు చల్లివండ్రులున్నాయి. భార్యయున్నది. పొడుగుదక్షకుఁ గావలసినంత యాదారమున్నది. ఈ విషయములు మొదట జెప్పనేచెప్పదు అలికుల వేడి! విన్ము, రచితాఖిల పుణ్యుడు అని యారంభించును. మరల నెక్కడో విహితమతిం బరిచారక సహస్రముయి పితృయుగంబు సంభావించుకా, అవి పఱకును. ఇక నెక్కడనో—ప్రేయసి వలన ప్రిదోధ విప్రేయమతుల సుతులఁగాంచి యనును. వీవి నన్నిటిని మనము ముడిచెట్టుకొని యొక కొలికికఁ దెచ్చి కొనవలెను—

ఈ విదమైన శిల్పము విగమకర్మోపాధ్యానమున బరాకాష్ఠ నొందినది. కథారంభమిట్లుగును :

“ప్రాసకు విత్తువఁటి నెఱపాటుకొలంబున బుట్టి వేదముల్
వోసినగాదె శాస్త్రములు పుట్టినయి”ల్లని

సభాపతిని వర్ణించెను : ర్ణించినవాని నక్కడ వదిలిపెట్టును. రెండవ పద్య మిది:

గీ॥ ఆ మహీసురులేమకు నతులనిష్ఠ
నిఁగివేల్పుల నేలకు నేలవేల్పు
కొలము వింగికిఁదెచ్చుచు గొలువఁ బుత్రుఁ
వొక్కఁ డుదయించె దక్కపాభ్యుదయమహిమ.

పుత్రుడొక్కఁడుదయించె యనుదానికి “మహీసురులేమకు” ననుదానితో నన్వయము. దేవతలగొల్పినదెవ్వరు ఆమెయా? లేక, భర్తయా? లేక యిర్వురనా? ఏమో! ఇంతకు నామెపేరేమి? మొదటిపద్యములో చెప్పిన సభాపతి గతియేమి? ఇందులో నొక యాచిత్యము. సభాపతి, “భాసికద్యుతి”. అందుచే వాని కొడుకును “జంమగ్నిపెన్నుద్ది” యట! మూడవ పద్యమున నప్పుచే విగమకర్మవచ్చినాడు. వాడు “వనితా మానససూనసాయకుఁడు, జీవత్తాతపాదుడు, భూజనసమూన్యపికుద్ధవర్తనుఁడు, ఉదంచత్త్యాగజీఁడు, వాచాలతలోనుతోక్తుఁడు, నూనూగు మిసాల బ్రాయమువాడు. విగమకర్మ చాల విఘ్నోప ప్లివాడు, వ్యాసుని వలె పుట్టుకతోడనే పెద్దవయసుతోఁ బుట్టినాడు, ఇట్లు తాను చెప్పక ఏద చివవన్నియు మనలనే యూహించికొమ్మనును. తన్నైవ్యరోఁదరుము చున్నట్లు రొందరతొందరగ కథను దాటించుచున్నాడు. విగమకర్మ చెడి

పోయినపుడు గురుజనము శిషింఁచెనట. ఏమని శిషింఁచెనో, వాడు మరల యింటికి వచ్చినపుడు వానితో మాటలాడినదొక్క యక్కయే : తల్లిదండ్రులయూసే యక్కరలేదు : కన్నతల్లి విగమశర్మనొక్కమూరై వను దగ్గుకు రమ్మనలేదా ! విగమశర్మ భార్యనుగుటించి మనకేమియు దెలియదు. విగమశర్మ యింటికి వచ్చినపుడు వానికామె యొక్కసారి మాత్రము వ్యాపృత విజవిశ్వాసజ తాపఘ్నిన కొంతకొంత తప్తముకాగా పాదములు గడగినది. విగమశర్మ అక్క వానికి హితము గలుపుచున్న పుడు “ఆమెకు పసిమి పసిడి పివవ” గైకొని వీచినది. అక్క అగ్ని పాక్షిగ బెండ్లాడిన నిల్లారి నిల్లారితాకానొల్లవైతి వని మరదలియూసు ఒకిసారి యెత్తినది. అప్పుడుగూడ నా ముద్దరాలేమి పలికినదేలేదు : వాడు సొమ్ములెత్తికొని పోయినతర్వాత మామగారు, ఆత్మ, వదినె మొదలగువారందఱు పోయిన సొమ్ములకై బొగులుచున్నను ఆమె దేనికి నేడ్వ లేదు ఆమెకేసొమ్ములును లేనేలేవో, ఒకవేళ నున్నను ప్రాణపదమైన మగడే లేనపుడు బంగారు సొమ్ములతో నేమని యూజిడిల్లెనో మనకుఁ దెలియదు. ఇంతకును విగమశర్మ అక్కకును, భార్యకును రామకృష్ణుడు నామకరణమే సేయలేదు ఇక మిగిలినది విగమశర్మ బావ. వీదొక పెక్కుబాయి మగివిమటివాడు. ఈ యగస్త్యభ్రాత కింటనున్న యది కారమెట్టిదో యీ క్రింది పద్యమున మనకు దెలియును :

క॥ ఆలో నొకనా రాదు

శ్రీలరతుని యక్కయోర్తు శిషింఁచెద నీ

బాలికునని తనమగని

బాదర గొవింద్రె నాత్మ భవనంబునకు

(3-23)

విగమశర్మ చెడిపోయినాడనియు, వానిని సరికేయవలెననియు నెంచిన

వానియక్క తన బాలరను భర్తను గలిపి యొక బుట్టిలో మేసికొని పుట్టి
నింటికి మోసికొని వచ్చెనట

కాపుకోడలును నిగమశర్మయు బోయలలో గలసినారు. వారు
వేటాడి జీవించిరట. అంతేగాని దొంగతనము చేసినట్లు కవి యక్కడ
జెప్పలేదు. కాని యమభటులమాత్రము నిగమశర్మ “దారుల గొట్టినట్లు”
విందించురు ఆ నిందనుబట్టి వాని తెగువటుతనము మనమూహింప
వలెను. అట్లే, కాపుకెంజిగురాకుబోడి పరలోకబంధ ప్రాపించుడు.
మరల వాడు వ్యాపాదంబున నింకొక్కమాలదానివెంట బడినాడు. అది
చచ్చిననాడైన వాడు కానన్ని కన్నీరు డ్రైటెనో లేదో : పై వానికన్నిటికి
సమాధానములు మనము జెప్పకొనవలసినదే.

పభావతి సంసారమును బరిచయము చేసినపుడు వారి సంపద
యెంతో గవి చెప్పినవాడుగఁడు. నడుమ బిమ్మి పసిడి వీవనము
మాత్రమొక్కసారి గద్దకదీసినాడు. మరల జాతముగదా, రామచంద్రా
వారికున్నంత ధనము విద్యానగరరాజులకు లేదు. నిగమశర్మ యెత్తుకొని
పోయిన వస్తువుల జాబితా జాఁడుదు.

సీ॥ గోమేధి కోపలాంకర మానితఁబులు
పుష్కరాగచ్చటా పుంఖిరిములు
వై ధూర్యనందాన వర్ణనీయంబులు
హరిసీం కీంశాభ్యుచితములు
కురువింద సందర్భ గురతరంబులు చతు
ర్విధ వజ్రదళ సమావేల్లతములు
మహనీయతర హరిస్మృతి పరీతంబులు
నకలుష స్థూలమౌక్తికయుతములు.

గీ॥ పద్మరాగ పరీరంభ భావ్యరములు

దంతవిద్రుమ కృతసమదగ్గకభృతములు॥

(3-48)

“మోసదరంబుగాని యీ సొమ్మునంతయు వాడు మోపుగట్టి” యమర్పుకొని నడువలేక ముక్కుచుఁబోయెనట.

కథయందలి పాత్రలను హఠాత్తుగ ప్రవేశబెట్టుట రామకృష్ణుని రచనా సంవిధానమున నొక వైశిష్ట్యము. నిగమశర్త్త దుశుకుదనమును గుఱించి యెవ్వరు చెప్పిరో హఠాత్తుగ పక్షివలె వాని యక్క యొక నాడు ప్రానినది. ఆమె వచ్చుటకు ముందామె రావచ్చునను తలంపుగూడ మనకు ద్రోపనివ్వఁడు. ఆమెచుగుఱించి యొక ముక్కుయైన నింతకు ముందు మనకు జెప్పియున్నగదా. యూహయో, అపోహయో చేయుటకు? దారినిబోవుచున్న నిగమశర్త్తను దొంగలు గొట్టిపోయినారు. “అక్కడికొక్క కాపుకొడుక్కొక్కరుడు” చుక్క తెగిపడినట్లు వచ్చినాడు. వానికి నిగమశర్త్తనుఁ జూచినంతనే తట్టుకోలేనంత దయఁ బుట్టినది. వెంటనే యింటితెత్తుకొనివచ్చి నిగమశర్త్తను బిచ్చరించెనట. ఆకాపువాడా కాఅడవికెందుకువచ్చెనో? వాడేమి యడిగెనో? నిగమశర్త్త యేమి బదులు జెప్పెనో? వీనినన్నిటిని మనమూహించికొనవలసినదే!

అనగా రామకృష్ణుని కవిత్వమునుఁ జదువునపుడుఁ బూర్వాపరములను సంధించుకొనుచు జదువవలెను. ఆతడుఁ బూరింపనిచోట మన మూహించికొనుచుఁ జదువవలెను, లేనిచో నా శిల్పములోని గొప్పతనము అర్థముగఁదు.

ఒకానొకసారి యొక సంగీతవిద్వాంసుడు రామకృష్ణునిదగ్గరకు వచ్చినాడు. వాడేమో అవ్వంత యుడుకుఁబోతుగఁ గనబడినఁడు తెన్నాలివానికి. హనుమంతునియెదుట కుప్పిగంతులువేయుట సాధ్యమా ?

పీదాక్షేపణమునకు మొదలుబెట్టినాడట ! నీ సంగీతకాస్త్రమంతయు దప్పులా
తడక. ఒక నియమమేలేదే. ఇచ్చినవన్నిటికి దలకట్టబిచ్చి స.రి.గ.మ.
ప.ద.న. యనియైన ననవలెను. కాకున్న నన్నిటికి నెగులగొట్టి
సి.రి.గి.మి.పి.ది.ని. యనియైన ననుట న్యాయము. ఇదియేమి స.రి.గ.
మ.ప.ద.వి.స.యని కొన్నిటికి తలకట్టులు. కొన్నిటికి గుడిసెలు చీ చీ
“పొమ్మ”న్నాడట ! ఈ మాటలో సంగీతకాస్త్రమంతయు దప్పులైనట్లును
గాదు. ఎదుట వాని గర్వమునకుఁ దగినట్లు సమయమునకుదగిన యేదో
బూకరింపుతో నోరుమూయించుటంతే. ఈ గుణము తెన్నాలివానిలో
నున్నది. ఒక తెన్నాలికవిలోనేగాదు. సారథాణముగ ప్రతిభావంతు
లందరిలో నీ గుణము కొద్దిగనో గొప్పగనో యుండును. అందుచే వారి
మాటకెవ్వరును. అడ్డమాడుటకు వారును ఇట్టివాడైననేదప్ప. జంకుదురు.
దానితో సమకాలమున ప్రతిభావంతులనుబట్టి పగ్గములుండవు. వారీ వైభ
వముతో దమ కర్తవ్యమును మఱచిపోవుటయు గలదు. లేకున్న దాని
నవకతవకగ జేయుటయు నుండును ముఖ్యముగ వారిలో విస్తృతకుక్కవ.
మేధాశక్తియు, విస్తయ చేరిన వారు కాలమున చాలనరుదు. అట్టి మహా
వ్యక్తులలో తిక్కనామాత్యుడొకడు. అతనితో సాటియందరికినిగురుదునా?
మిగిలిన శ్రీనాథుడు. పెద్దన. రామకృష్ణుడు మొదలైనవారందరికి నీ
లోపముండనేయున్నది. వారు దృష్టిపెట్టి యొకవిషయమును బాగుగా
చెప్పవలెననుకొన్నపుడు మరెవ్వరు చెప్పలేనంత బాగుగ జెప్పెదరు.
అట్టి గ్రంథమంతయు విట్లే వ్రాయరాదా? యనిపించును. కాని
యా ప్రతిభ నళినీదళగతజలము-చూచిచూడకముందే మాయమగును.

“పుష్టినమస్తమం గడచివుచ్చి, చేటికానీతపీరికా నీ

నయై” కుడివలనవంత యోరగా కొమరుమెఱసి

బిడ్డ చనుద్రావగూర్చున్న నిగమశర్మ యక్క “పద్యకర్ణిక గొలుపున్న

వద్దవోలే" నుండెనట! ఈ యవమానము విన్నప్పుడు మనకెంతో నంతోషముగా నుండును. వెంటనే యామె యవదేశమారంభించినది. ఆ యవన్యాసమొకదృష్టితో జూచినచో, చాల గొప్పరచన. కావి యామె మాటలాడుచున్నంతసేపు విగమశర్మ యేమిచేయుచున్నాడు? బెల్లము గొట్టిన రాయివలె నున్నాడు "మాయాగవి" యొకానొక బ్రహ్మచారి పెట్టు బాధలకోర్కవలెక వాధూల మహామునియుండు వనమునఁబడి యత విపైకఱికినది. ఆ మహాముని నిష్ఠాకలితుడై దపమొనర్చుచున్నాడు. అతనిపై బుట్టఁబెరిగినవి. ఇదియంతయుఁ బూర్వరంగము, మనమను పండించుకొనవలెను. అప్పుడే నది?

ఉ॥ ముట్టినబిట్టు మిట్టినది మోవి నముత్తితుడయ్యె మేవిపై
పెట్టిన పుట్టనెట్టవిసి బీటఁబాలు శ్రవశ్శకుంతముల్
చట్టవలెత్తిముందరికి సాగదలంప జటాచ్చటాచ్చనిగా
ద్రుట్టెలుగట్టి విద్రులు మరుద్భుగధీశకులంబుమేల్కొనగా.

(5-2-49)

వాధూమునిపై బెరిగిన పుట్ట నెట్టవినది. అతని చెవులలో శకుంతములు గూడ్చిపెట్టికొన్నవి అవి తెక్కలార్చి పరిగెత్తిపోయినవట అతని జడలలో త్రుట్టెలు గట్టకొని నిద్రించుచున్న పెద్దిపెద్ద కొండచిలువలు మేల్కొన్నవి. పై వర్ణనము యే భవభూతియో విశాఖదత్తుఁడో మురారియో చేసినటులన్నది. ఆంధ్రమున పిట్టి దెక్కఁదను చూచినట్లు నాకు జ్ఞాపకములేను. రాయలగూడ బ్రహ్మరాక్షసు నిట్లే జిత్రించినాడు ఇట్టిదే మరియొక ఎర్ణనము బంచమాశ్వాసమున నున్నది. వధూలముని యా బ్రహ్మచారిని "గన్నపు" కమ్మని శపించెను. ఆ శాపము వానిని గప్పి కొనునప్పుడున్న—వాని చిత్తవృత్తి యొకానొక యుత్తమ వర్ణన. ఇట్టి వక్కఁదక్కఁద గవవదును కావి వీరితోఁబాటు రామకృష్ణుని నిష్ఠా

శూన్యత, తొందర బ్రత్యక్షమగుచునే యుండును. సాధారణముగ కథను నడపుటలో నొకపాత్ర మాటాడునప్పుడు తక్కినవారి ముఖమానసిక వికారములేవో వారు నడుమనడుమ నేమందులో ఆగొడవ చెప్పనే చెప్పదు ఈ పద్ధతి నన్నయలోను గలదు. కాని యది భట్టారకుని స్వభావము. ఈ కవిది తొండర. భట్టారకుని భాగములో దేవితోనైన రామకృష్ణుని రచన పోల్చి చూచినపుడీ విజము బాగుగ దెలియును. నిగమశర్మ అక్క తన పుట్టినింటికి వచ్చినపుడు ఆమెయిలుదీర్చిన పద్ధతి యంతయు వెదురుగడవంటి పెద్ద వచనముతో నెట్టివేసినాడు ప్రథమాశ్వాసమున రవ్వంత చెప్పి ముగించిన పుండరీకుని కథను మరల ద్వితీయాశ్వాసమునగాబోయి యెక్కడో ముడివెట్టును. ఒక్కొక్కసారి కందపద్యములుగా వ్రాయ నారంభించిన వరుసజెట్టి యా వృత్తములే వ్రాయుట వాడుక. తేటగీతలు మొదలైనవి విసిగించువరకు నవియే సాగును. ఒక విషయమును విజకడగా ఆలోచించి దిద్ది తీర్చును బుద్ధి రామకృష్ణునకు లేనేలేదు. ఎవరైన సమకాలికులాక్షేపించినారా? వారికి శని పెక్కించినట్లే, ఇక మనవిప్పుడీతని విమర్శించితిమిపో. చచ్చిన రామకృష్ణునకు మనమాటలు వినబడునా? కావ్యమును వ్రాయుచున్నపు డేకుభగ్రహ కూటముననో యొకసారి వానికి - యేమిరాకావ్యమంతయు వింత సులభముగ వ్రాయుచున్నానే, మనమిట్లు వ్రాయవచ్చునా? యని దోచును. ఆయాహలోరువది పద్యములు పాషాణపాకము, మరల మా మూలే. ఇది తెన్నాలికవి చిత్తవృత్తి. నిగమశర్మ కథలో నొక నిగమశర్మ ముక్తిబొందినదిదప్ప తక్కిన వాని తల్లిదండ్రులేమైరో, బాట్య ఏమయ్యెనో మనకేమియు దెలియదు. తెలియవలసినపనిలేదని వాని సమాధానము. పుండరీకుడు తల్లిదండ్రులకు జేసినసేవ బ్రహ్మాండముగ వర్ణించి చెప్పినాడు ఆ పుండరీకువకా దల్లిదండ్రులే లక్ష్మీనారాయణులట ఇంత

ప్రేమానుభవముగలవాడు వారు అద్వినంతనే నిట్టూర్చైన విడచినట్లు మహాకవి చెప్పలేదు. పైగా వారిరువురికిని గలిపి యొకటే కందపద్య పాదములో “గంగలో నస్తి, గరులో విండము” (2-28) దీర్చి చప్పు మవి యూరకున్నాడు. ఆ తలిరంధ్రులుగూడ మనవానికి కష్టమేల యని మాటాడుకొని యిరువురు నొక కందపద్యములోనే జీవితములు ముగించి కొన్నారు.

ఈ క్రింది పద్యమును జూడుడు.

గీ॥ అవిదేహాదిపతిపుత్రి యాత్మ ధార్య
గాంగ విఖ్యాతిబొందు రామపునికరణి
రామవాంఛాదినాడుడై జ్ఞాప మీరు
శ్రీ నృసింహుని కోనప్ప సిరులకుప్ప (1-48)

పైదానిలో మూడుపాదములును నేవో పెద్దవాటితో, పెద్దమనుష్యునివలె వడపినాడు. నాగవసాదమునకు వచ్చువేళకు వానికి బురుగుతొందినది. కోనప్ప సిరులకుప్ప యని యొక గోండ్లకప్పవంటి కుప్పను నిలిపినాడు. ఈ క్రింది సీసమును గమనింపుడు.

మంత్రపూతముగాగ మజ్జనం బొనరించి
ప్రన్నని శుభ్రాంబరములు గట్టి
ఘనసారమిత్ర గంధసార మలంది
పరిమళంబుడివోని విరులు ముడిచి
సిగరలతోడ గోక్షీర పూరముతోడ
బహువిధంబగు ఫలప్రతితోడ
పిండివంటలతోడ అండశర్కరతోడ
నేతులతోడ తేనియలతోడ

దధులతో కూడఁదగు వివేద్యముఁజూపి

వనది వనరాము పీఠాంబుని రమాకు

దరజ వినిలిప్పు శిఖిర్వర్షధను మఖాంశ

భోర్త బూజింపదగుఁ జైత్రమున శుభాంగి (2-108)

ఈ పద్యమునందు తెప్పిన విషయము కేవలము బల్బుజము. కాని తన రచన యనెడు రసనాదవిద్యతో రామకృష్ణుడు దానికొక సువర్ణయోగ మొనగెను. లాభమేమి? పద్యమునందు మొదట రెండు పాదములలో నొకవిధమైన నాదశుద్ధి నడచినది. మూడు నాల్గు పాదములలో వేరొక లయ గురురకొన్నది. గీతపద్యపు రెండవపాదమును "రమాకు" అను దానికి విలిపి "చరజ" యని మూడవపాద మారంభించినాడు. అచ్చోట నాదము పూర్తిగాఁ బొడైనది. ఇది యతనికి దోచవా? తప్పక దోచి యుండును. తోచినను అదియు వాని హాస్యములలో నొకటి. ఇట్లే మరియొకచోట పద్యమునంతయు నేమో యొక్కరముగ "కురువలై గుమురులై గొనబులై లేదాపక్రొమ్మఁజాట్టిన జడల్లమురుకొనగ." (2-91) యని చక్కని సమర్థతతో సాగించి కట్టకడపట "రాజము జపించిరొల్వ దొరకు శుభములు" యని ముగించి మొదటినుండి విర్వహించిన నాద శుద్ధినంతయు నట్లేఁ బ్రదోసినాడు. సరస కవితాసాధుడగు రామకృష్ణుని మనము జదువునప్పుడు పానకమున మిరియపుకారమువలె విట్టి కొన్ని చాపల్యములను ఓర్చికొనితీరవలయును. లేనివాతని కవిత్వము జోలికే పోరాదు.

ఇంతవరకు మనమా మహామహాని శబ్దమూర్తినిమాత్రమే దర్శించితిమి. వీనియన్నిటికన్న రామకృష్ణకవి యాధ్యాత్మికమూర్తి చాల వర్చస్సుగలది; వినయశీలము, శాంతి దాంతులతో గూడుకొన్నది.

పైకి జుడిత తరంగముతో నల్లకల్లోలమై గనవడు సముద్రపు లోతులందఱిగిన శాంతిగాఁగభీర్యములవలె బూకరింపులు పాండిత్య ప్రకర్షణలు చందోపవాదములు వీనివెనుక నాతని శాంతి గాఁభీర్యములు దాగి యున్నవి. “ఊరక మీమాంసాపని మానసమృగముద్రిప్పు” శాస్త్రచర్చల యుం దతనికి శక్తియున్నను రక్తిలేదు. కర్మమార్గమును నాతనికిట్లే యున్నను. కర్మపరులు యేనుంగుమీద నున్నవారిని సున్నమడుగు వంటివారిని యాకవి యూహ.

కాని తాను బట్టిన కుందేటికి మూడేకాళ్లని వాదించు మూర్ఖుఁడు గూడ రామకృష్ణుడుగాదు. వారివారి సంస్కారముల ననుసరించి వేర్వేరు మార్గములను భిన్నభిన్న జంతువుల నుసరించుననియు సమస్తమును పరమేశ్వరిని విభూతియేయై ప్రపంచమున నొకటి సరి యొకటి గాదనుట పొరపాటేయని రామకృష్ణకవి విశ్వాసము. శాస్త్రముపదేశించిన మార్గము లన్నియు సుత్తమములే. అధికారిభేదముతో అనుసరణీకు మార్గములు మాత్రము మారును. ఒక్కటి తీసివేయదగినదిలేదు. ఇది యితని హృదయాభిప్రాయము.

మః రివిదామంబులు సిద్ధమంత్రములు చంద్రజ్యోత్స్నికల్ సన్మణి
ప్రవరశ్రేణులు, భవ్యభేషజతతుల్ పాదోధరంబుల్ సుధీ
ఓవనిస్తారక, పేమమిచ్చి జగముంబాలించు మర్యాదనీ
యవతాంబుల శేషలోకహితచర్యాదుర్య సంచారముల్.

(4-88).

యని రామకృష్ణకవి పరమాత్మను టొగడెను. గలియుగమునందు మానవుడు తరించుటకు భక్తియే సాధనము సన్యాసము సన్యాసముమొనరలైనవి. అంపదియేగాని ఏమాత్రము సుఖములేదు (4-94) ఆ భక్తియందును

విష్టుభక్తి సర్వోత్తమము. “తలముచ్చులు దిరిగినను, నోరి దయలేనిది అది కడుపులోనికి పోదు,” (4-276) అల్లె విష్టుభక్తి కుదురనిది జన్మ రాహిత్యము సిద్ధింపదుగదా? “సమస్తమును దైవ విధేశానుసారమే జరుగును. వారివారి స్వరూపానుసారముగ మానవులకు ఫలము లొసగువాడు నారాయణమూర్తియే. తక్కిన దైవములందరు నా మహామహానియంతలు,” అను మొదలగువన్నియు నాతడు బోధించి కొన్ని విశ్వాసములు. విష్టుపారిమ్యమింతగాఁ బాడుకొనియున్నను. రామకృష్ణకవి అనుష్ఠానము నెఱుగని కొందఱు మూర్ఖవైష్ణవులవలె శివుని విష్ణురాయముగ ద్వేషించువాడుగాడు “గూఢం కృష్ణస్యమాహాత్మ్యం వేత్త వేదమయం శివః॥” అన్న భాగవత సత్యమును మహాకవి మనసార యాదరించెను. రామకృష్ణకవి జీవితమంతయు సాధించినదియు, యెన్ని కాలములు మారినను మారనిదియునగు నొక చిత్రమైన ముక్తి గలదు అది యిది.

నిత్యనైమిత్తికములు నిర్విద్ర బుద్ధి
నాచరించుచు హరిభుక్త మాత్మభార్య
భక్తినిద భుక్తిగొనుచున్కి ముక్తిగావి
నిదురవంటిది రాతివంటిదియుగాదు.

(5-218)

చాల యుత్తమమైన హితోపదేశము. ఈపద్యమొక్కటి మనము చక్కగా ననుష్ఠించినచో పది పాండురంగ మాహాత్మ్యములు చేసినంతకంటె నెక్కువ యుపకారము మన జీవితమునకు జేయును. ఈ సాధన ననుష్ఠించు మననశీలురు ధన్యులు. ఈ యుపదేశమిచ్చిన మహాకవి ధన్యతముఁడు. నాకర్థమైనంతవరకు రామకృష్ణుని యాంతరిక బాహ్య స్వరూపములను మీయెదుట మనవిపేసితిని, ఇంకను చెప్పవలసినవెన్నియో నాకర్థముగాని విశేషములున్నవి ! వానిని వివరించువారు రసనిష్ఠాతులు ; నాకన్న గొప్పవారు.

“సరస్వత్యా స్తత్వం కవినహృదయాఖ్యం విజయతాం”

విజయ విలాసము

శ్రీ దివాకర్ల వేంకటాచార్యుని.

విజయవిలాసము

విజయనంపత్పరాదినాఁడు జరుగు నీ యుత్సవమున నామమాత్ర ముచేసిన సామ్యమువహించుఁగదా యని విజయవిలాసమును గూర్చి ప్రసంగింపఁదలచితిని. ఆంధ్ర వాఙ్మయాకాశమున మెఱయు నుజ్జ్వల కావ్య తారకములలో నీ విజయవిలాసమొక్కటి. ఒకవిధముగా జూచి నచో నాంధ్రభాషాయోష కంఠమున కొఱపుగూర్చు ప్రబంధ రత్నమాలిక లోనిది తరణస్ఫూర్తివిదఁబించుననియుఁ జెప్పనగును. దీనిని రచించిన వాఁడు లక్ష్మణామాత్య తనూజుఁడును, వినయ ధురీణుఁడును, సకల కలాప్రవీణుఁడనైన చేమకూర వేంకటకవిరాజు. ఇతఁడు తంజాపు రాంధ్రనాయక రాజులలో మకుటాయమానుఁడని చెప్పఁదగిన రఘునాథ భూపాలుని యాస్థానమున కలంకారమైయుండెను. ఈ రఘునాథ నాయ కుఁడు శ్రీ కృష్ణదేవరాయలవలె సాహిత్యసమర రంగముల రెంటిను సార్వభౌముఁడై యవక్రమైన పరాక్రమమునకును, ననన్య సాధారణమైన రసికత్వమునకును జేరుగాంచియుండెను. ఇతఁడు పలువురు కవిరాజు లను బోషించుటయేకాక స్వయముగాఁ బండితుఁడును గవియునై పెక్కు రసవంతములైన కావ్యములను రచించి యభినవ భోజరాజును సార్థకమైన బిరుదము వహించెను. గోవిందదీక్షితుని పుత్రుఁడును, సాహిత్య రత్నాక రాంకారరత్నాకర రఘునాథ భూపాలీయములను సంస్కృత గ్రంథ ములకుఁ గర్తయునగు యజ్ఞనారాయణ దీక్షితునికి గురుత్వము నెఱపె వనుటయే యితని పాండిత్య పాటవమును జెప్పక చెప్పుచున్నది. ఈ

మహారాజు మన్ననలకుఁ బాత్రుడై, యాతనిచే హస్తములై కటకాదులగు ననేక బహుమానములంది కృతజ్ఞతాపూర్వకముగఁ దారించిన కావ్యముల నన్నిటి నాతనికే యంకితమొనర్చిన కవిరాజు వేంకటరాజు. కలనయినను రఘునాథునిఁగాక యన్యుఁ గొలువననియు, గృతుల వితరుల రీతి యాతనికే యంకితము చేసెదననియుఁ బలికి జీవితాంతమువఱకు నాతఁడా ప్రతిజ్ఞ చెల్లించియేయుండెను.

వేంకటకవి కులగోత్రములనుగూర్చి మనకంతగాఁ దెలియదు. పూర్వులైన యితరాంద్ర కవుల విషయమునవలెనే యీతని చరిత్రయు నెఱుంగుట చూహతక్కు నన్యశరణములేదు. ఇతని తండ్రి లక్ష్మణాచార్యుఁడనియు, వితనిపేరు వేంకటరాజునియు నాశ్వాసాంత గద్యంలో వివరింపఁబడియున్నది. కృతి గ్రహించు సందర్భమున రఘునాథ భూపాలుఁడు “క్షేత్రధర్మమైకద నీకుఁగలదుమొదల” నని చెప్పినట్లున్నది. వీనిలో మొదటిదానివలన నీతఁడు నియోగి బ్రాహ్మణుఁడనియు, రెండవదానివలన క్షత్రియుఁడనియుఁ దెలియుచున్నది. ఇది యిట్లుండ వితఁడు భద్రాజునియు, భోగినీ సంజాతుఁడనియుఁ జెప్పవారు కొందఱు గలరు. ఇందేది యథార్థమో నిర్ణయించుట కనువగు నాధారాంతరములు కానవచ్చుటలేదు. ఇతఁడు శ్రీ సూర్యనారాయణ వరప్రసాద లబ్ధి పారస్వత సువా సార జనిత యశోలతాంబుఁడని గద్య చెప్పుచున్నది. అందుచేతనే యితఁడు కృత్యాదియందుఁ “దేజోవిధి రఘునాథాధీశుఁ దేజోవిధి నొనరించుఁగాక” యని కృతపతికి హితమాపాదించు దైవతములలో సూర్యభగవానునిఁగూడఁ చేర్చొనియుండెను. (1-5) వినయమును, బ్రభువునెడ భక్తి విశ్వాసములును వితనికి సహజముగా వచ్చిన గుణవిశేషములు. ఈ విషయమే,

వాసిండు కవితచెప్పిన
 వీనరవో వాకటి, భక్తి విశ్వాసంబుల్
 నీ సొమ్ములు, సామాన్యుడ
 వే మార్య వంశసాది విజ్ఞగ మెఱుంగఁ.

అను పద్యమునఁ జెప్పబడినది. కృత్యవతారికలో నీతఁడు రఘునాథునిఁ గూర్చి రచించిన పద్యములు రసభావించితములై యా మహారాజునక నాతనికిఁగల భక్తి విశ్వాసములను వేనోళ్లఁ జాటుచున్నవి. ఆ పద్యములు మెఱుమెచ్చులకై మొగమఁచుచి చెప్పినట్టివికాక సహజ భక్తిభావ ప్రేరితములై నట్టివిగాఁ గనవచ్చుచున్నవి. మానవులైన కృతీ నాయకులయెడ నింత విస్మయింపఁబడిన భక్తి ప్రదర్శించిన కవులెందఱో లేరు. ఈ భాగము రఘునాథరాయల విమల యశోవిశేషమున కెత్తిన యజ్ఞస్థానైజయంతికయై యలరారుచున్నది.

విజయవిలాసమునందలి వస్తువు భారతాదిపర్వమునుండి గ్రహింపఁబడినది. అర్జునుఁ డులూపి యను నాగకన్యను, చిత్రాంగద యను మణిపురాధీశ్వరుని కుమారిని, శ్రీ కష్ట సోదరియైన సుభద్రను వివాహమాడి యనుభవించిన విలాసమే యిందలి వృత్తాంతము. ఈ విలాసమునకుఁ బ్రసక్తానుప్రసక్తముగా సుభద్ర తీర్థమాదిగాఁగల పంచతీర్థములలో ముని కాపవళమున మొసఁగై పడియుండిన నందాదుల కాతఁడు కావ విమోచనమొసంగిన విక్రమమో విలాసమో కూడఁ జేర్చఁబడినది. ఏతత్కథాచతుష్టయముతోఁగూడిన విజయవిలాసమున నా నాల్గింటను గూడ నర్జునుఁడే నాయకుఁడై యుండుటతక్కు వేరొక్క యైక్యములేదు. రమణీయములైన యీ కథారత్నము లర్జునుఁడను సూత్రమునఁ జారుతరమైన హరిముగాఁ గ్రుచ్చఁబడినవి. భారతమునగూడ నీ కథ లీ విధముముగానే యున్నవి. కాని వేంకటకవి యందు సుమారుగా నొక వంద

పంఖ్యగల పద్యములను మనోహర వర్ణనాదులచేఁ దెంచి సార్థ పట్టక పద్యపరిమితమైన హృద్య ప్రబంధముగా సంతరించెను.

మూలమునందలి కథకు వన్నెచేకూర్చుటకై జేంకటాచి కావించిన మార్పులు కొన్ని గలవు. అందు ముఖ్యమైనది, కావ్యమునందలి వస్తువున కొకవిధముగా నైక్యసందానము గావించుటకవయోగించు గదకృత సుభద్రావర్ణనము. ఈ ప్రసంగము మూలమునఁగూడ నత్యల్పముగా నున్నది. పంచతీర్థముల నచ్చరిలకు శాపమోక్షము కావించిన పిమ్మట నర్జునుఁడు ద్వారకకర్షకుటకు రెండు కారణము లందు సూచింపఁబడినవి. అందొకటి యర్జునుఁడు మిత్రుఁడైన యరవిందనాథునిఁ గాంచి జన్మము వఫలమొనరించుకొనుట రెండవది “మున్ గదుఁడనువానిచేఁ దిలోత్తమ కంటె రూపవతియు, సుస్థిరాస్థితియు” నని వివియున్న మేనర్హుఁడు రైన సుభద్రను జూచువేళకు, దిట్టాశ్రముగా సూచింపఁబడిన యీ విషయమునకుఁ బ్రాధాన్యము కలిగించి వేంకటకవి కథాంభమునఁ బురిచాతు ర్వర్ణ్యాదుల వర్ణనమైన యనంతరము కృష్ణప్రేషితుఁడై గదుఁ డింద్రప్రస్థ పురమున కరుదెంచి “యేకాంతపువేశ ద్వారవతియందలి వార్తలు దెల్పుచున్ చటిత్కాంతి మనోహరాంగులగు కన్నెల చక్కఁదనంబు లెన్నునంచర్యమున” సుభద్రా సౌందర్యమును వమగ్రముగా పల్లించు ప్రసక్తి కలిగించెను. గదుఁడు సుమారు పది పద్యములలో సుభద్ర రావణీయకమును పల్లించి యందు శతాంశమైనఁ జెప్పఁజాలకపోతినిగదా యని విచారించెను. ఆయఱగొలు వర్ణనము నాలించియే యర్జునుఁ డంగనముంగల విల్పివల్లును దాఁగనఁగొనివల్లును భావించి దెందుమునందుఁ బల్లఁజాలని యసురక్తి నవ్వరచిలాసిని నెన్నుఁడు చూడఁగల్గినో యని తమకింప” మొదలిడెను. సరిగా నా సమయముననే చోరిహృతిభూమిదివిజయము ప్రసంగము ఎచ్చుటయు నాశఁడు కోదండసాయకాహంబమునకై ధర్మజు

కేశిమందీరము దండకేగి పూర్వక్షుప్తసమయ న్యాయానుకూలముగా నొకయేఁ డుర్జిఁ పదక్షిణంబులుగు నుద్యోగమానకుఁ బూనుటయు సంభవించెను లేచి నాతడేదో మిషకల్పించి గడువి తోడనే ద్వారకకుఁ గదలియుండునోమో ।

విజయవిలాసమున మూలకథానుసారముగా నాలుగుకథలు చెప్పఁబడినను అందుఁ బ్రధానమైనదియు నిర్వాధికభాగ వ్యాప్తమైనదియు సుభద్రా వివాహప్రసంగమే. అట్లునుచి జీవితమునందు వలెనే విజయ విలాసమునఁగూడ నత్యంత ప్రాముఖ్యముగలదీ వృత్తాంతము. వేంకటకవి దీనినే యిందుఁ బ్రధానముగా పెర్చింపఁదలచి మూలముని నున్నచి కదా యవి ప్రసంగవశమున కితర విలాసములనుగూడ నుపకథలుగా ముందు చొప్పించెను. అందుచేతనే యాతఁడు సుభద్రార్జునుల ప్రణయ పల్లికకు దీక్షమైన సుభద్రా సౌందర్య పర్చనముతోఁ గావ్యము నారంభించి దానికి ఫలమని చెప్పఁదగిన యభిమన్యు జననముతో దానినంతమొందించెను. ఈ విధముగా వేంకటకవి యీ కావ్యమున నైర్యాసుంధానము కలిగింప ప్రయత్నించినను ఏ తత్కావ్య కథాసంవిధానమును మురిస్కరించుకొని చూచినచోఁ గొందఁడు దీర్ఘతరములుగానే గోచరించు నలూపీ చిత్రాగదా వివాహ వృత్తాంతములు సుభద్రా సౌందర్య పర్చనమును దీక్షాపాపమునకును సుభద్రాదర్శనమును నంకురార్ద్రేదమునకును సహించరాని వ్యఃధానము నాపాదించుచున్నవి. ఇట్లుగాక యావృత్తాంతములను సూచించిమాత్రము విడిచినచో నీ కావ్యవస్తువున నైక్యము మఱిత ప్రశంసనీయముగా నమరియుండును. విజయ నాయకత్వముచేఁ గలుగు నైక్యమే దానినని తృప్తిపడినచో మొదలే యాక్షేపకమునకవకాశముండదు

వేంకటకవి కావించిన రెండవమార్పు విశారద పాత్రప్రవేశనము. అట్లునుఁడు వేదాంగ విశారదులైన బ్రాహ్మణులను, వివిధ కథాకథన

దక్షలైన పౌరాణికులును దనకు సహాయులుగాఁ దీర్థయాత్రకు బయలుదేరి నని మూలము చెప్పుచున్నది. విజయవిలాసమున దర్శజఁ డర్జునునితోఁ
 “దనదు పురోహితుండయిన ధౌమ్యుని తమ్ముని గాంవంపు నందనుని
 విశారదున్ సకల ధర్మ విశాఁడు వెంటఁ బోవఁగా నొనరిచి, కొందఱున్
 బరిజన్ త్రములన్ నియమించి, యాదరంబెనయ సమస్తవస్తువులువిచ్చి”
 యాతఁ ఁ బ్రయాణము చేసెనని వర్ణింపఁబడినది. పురోహితానుజతనూజుఁ
 డైన యీ విశారదుఁడు కేవలము ధర్మవిశారదుఁడేకాదు నర్మవిశార
 దుఁడు కూడను. అతఁడు హావభావ పరిణామ విదుఁడైన సరస్వాగ్రేసరు
 డని వేంకటకవి చిత్రణము. ఈతఁడు చిత్రాంగదా వివాహసందర్భమున
 గొంత దౌత్యము నెఱపెను సంస్కృత నాటకమందలి విదూషకులు
 నాయకులకువలెనే యీతఁడిందు నాయకుఁడైన యర్జునునికి మనోరథ
 ప్రాప్తి విషయమునఁ జాలవిధములఁ దోడ్పడెను. సంస్కృత నాటకము
 లందలి విదూషకులకు సాధారణములైన మూర్ఖతా కుక్షింభరత్నములు
 వినాగా నితర గుణగణములన్నియు నీతనియందున్నవి. అమూలకమైన
 యీ పాత్ర ప్రవేశనము విజయవిలాసమునందలి యీ ఘట్టమునకఁ
 గొంత సొంపు చేకూర్చినది.

అర్జునుఁడు చిత్రాంగదా వివాహానంతరము బభ్రువాహన జనన
 మునకఁ బూర్వము మణిపురమునకు సమీపమునఁగల సముద్ర తీరము
 నందలి తీర్థములఁ జూడినదిగా యటనందాదులకు శాపమోక్షమొసంగి
 తిరిగి మణిపురంబునకిది దెంచి చిత్రాంగదయందు బభ్రువాహనుని గాంచె
 నని భారతమునఁ గలదు. విజయవిలాసమున నాతఁడు బభ్రువాహన
 జననానంతరమతఁ జిత్రవాహనునకు వంశకరునిగా నొసంగి, వారిచేతఁ
 బంధకముగాంచి తీర్థయాత్రోద్యోగమును గొనసాగించుచు నందాదులకు
 శాపమోక్షమునొసంగెనని చెప్పఁబడినది. వారిని శాపవిముక్తుల నొన
 రించిన ఏమ్మట వతఁడు మఱిల మణిపురమున కరిగియుండలేదు.

విజయవిలాసమునందలి ప్రధానమైన యీ కథను సంగ్రహించు నుద్దేశముచేతను, అర్జునుడు విలాసాలనుఁ దై తిరిగి మణిపురమునకరుగుట తీర్థయాత్రాచరణమున నాతనికిఁ గల యభివేళమునకు లాభవము కలిగించునను నుద్దేశముచేతను వేంకటకవి యీ మార్పు చేసియుండును. మణిపురమునకు రాకముం దర్జునుడు గోదావర్యానుల దర్శించెనని నన్నయ కావించిన వర్ణనము సంస్కృత భారతమున లేనిదగుటచేఁ గాబోయి వేంకటకవి విడిచివైచెను.

నన్నయభట్టు రచనమున నులూపి యర్జునునిఁ బ్రభాతసమయము ననే నాగపురమునకఁ గొనిపోయెనని కలదు. ఆతడప్పటినుండి మఱునాటి యుదయమువఱకు నచ్చటనే యుండినట్లు దానివలన దెలియుచున్నది. ఇంద్రాచిత్యమును సహజత్వమును గొలువడి యుండుటచే వేంకటకవి యామె యర్జునుని “మాఁటివేళం గనుఁబాచి చొక్కుఁజల్లిన యనువున నందఱువిఠాకులై యుండంగన్” దన పురమునకఁ గొనిపోయెనని వర్ణించెను. కిలూపి యర్జునునిఁ దన నగరమునకఁ గొనిపోయిన ప్రయోజనమును బురస్కరించుకొని చూచినచో నీ మార్పుతయుఁ బ్రశంసనీయమై యుండును.

వేంకటకవి భారతమునందలి కథకఁ బ్రబంధోచితములైన వర్ణనాదులు చేర్చి దానిని జాలఁ జెప్పించెనని మొదటనే చెప్పఁబడినది. ఈ పెంపు సుభద్రార్జున వివాహపుట్టముననే యధికముగాఁ గానవచ్చుచున్నది. అందును యతియైన యర్జునునకును సుభద్రకును జరిగిన సంభాషణమును వెంకటకవి సరసగుఁభీతభావములతోఁ జెంచి విసర్గరమణీయముగా సంతరించెను. “నేనే యర్జునుఁడ”నని యర్జునుడు సుభద్రకృతీం గించిన భాగము మూలమున నతిసంక్షిప్తమై యొక్కమాటతో ముగిసిపోయినది.

ఈ విధముగా మేకటకవి విజయవిలాసమున భారతకథకనేక విధముల వన్నెచేసారైనను, విజయముగా నర్జునుఁడింద్రప్రస్థమునుండి బయలుదేరినది ప్రియశ్చిత్తరూపమైన తీర్థయాత్రాచరణముకొఱకేకాని విలాసానుభవముకొఱకగుదు. కథయుఁ జోరహృత భూదివిజయేనూదంతముతోనే యారంభించుచున్నది. అది లేనిచో నర్జునుఁడు భూప్రదక్షిణ మేగవలసిన యక్కఱగాని యా సందర్భమున నీ విలాసములనుభవించుట కివకాశముగాని కలుగరయ్యేముందును. ఇంత ప్రధానమైన యీ విషయమును మరల నల్పముగానైన సూచింపక కవి కావ్యమును ముగించుట యావృత్తాంతమున సమగ్రముగా విడిచివైచినట్లున్నది. కావ్యాంతమున సంవత్సర పరిమితమైన యీ ప్రియశ్చిత్తముకూడ ముగిసినని చెప్పియుండినచో, గడుంగడు సుచితముగా నుండియుండును.

విజయవిలాసమును పేరుగల యీ కావ్యమున నందాదుల శాప విమోచన వృత్తాంతమునకుఁ దగినంత ప్రసక్తియేలేదు. ఇది యొకవిధముగాఁ జూచిన వికృతమే కాని విలాసముకాదు. అర్జునుఁడు సౌభద్ర తీర్థమునఁ గ్రుంకఁబోఁగనే మకరాకృతినున్న నంద యాతనిఁ బట్టుకొనెను. అంత నాతఁడెడమకరముననే యయ్యెడ మకరముఁబట్టి బైటి కీడిచివైచెను. అంత నది మకరరూపమువిడిచి యచ్చర యై తన యొక్కయుఁ దన చెయియొక్కయు వృత్తాంతము లెఱిగించి వారికిఁ గూడ శాపమోక్షము ప్రసాదించు మని ప్రార్థించెను. అర్జునుఁ డామె కోరిక నెఱవేర్చెను. అట్లచ్చరల యాకృతుల గాంచిన యీ యైదుగురు నతని ననేకవిధంబుల నుతించి దీవెనలొపంగి యమరినగరమునకరిగిరి. ఈ కథ యెంత సంక్షిప్తముగా నుండిన నంత యాచిత్యము శోభిల్లియుండును. కాని యొకందుకు మనము సంతోషింపవలయును. మేకట

కవి యర్జునుఁ తర్హవయో విలాసముఁబగల మచ్చెకంటులు లభించుచోఁ
దన రసికత పృథగ్వింపక విడిచిపెట్టువాడుకాఁడు. నంద కోమలియై
యెదుట నిలబడఁగానే యతఁడిది యచ్చరప్రయోగం కాకల్లమరుని
యాలో యని యామె సౌందర్యమును బ్రశంసింప నారంభించెను మఱి
యాయచ్చర తన చెలికత్తెల పాటునెంచి తల్లిదండ్రులు నొందుచుండుటచేఁ
గాఁబోయ నాతని విరాసలాలనతకు దోహదమొసంగివదికాదు. ఆమె చెలి
కత్తెలును కావవిమురులై నందంగూడి కృతజ్ఞతాపూర్వకముగా నాతని
స్తుతించి శుభోదర్శములగు దీవెనలొసంగి వీడ్కొనిరి. లేనిచో విజయ
విలాసమున నున్న యీ మూఁడు విలాసములకు మఱియైదు విలాసముఁ
బూడ. మన మెనిమిది విలాసముఁబచివి వివరింపవలసిన వారమై
యుండుము.

విజయవిలాసమునందలి మూఁడు కథలలోఁగల ముప్పులనాయక
లును మూఁడు తెగలకుఁ జెందినవారు. ఉలూపి ప్రౌఢః; విశాంగద
ముగ్ధః; సుభద్ర మధ్యః "ఉదయద్యౌవనాముగ్ధ లక్ష్మో విజితమన్మథాః
లక్ష్మో మన్మథమధ్యస్థా మధ్యమోషితయౌవనాః స్మరమందీకృత ప్రీతా
ప్రీతా సంపూర్ణయౌవనా" యని ప్రతాపరుద్రీయకారుఁడీ ముప్పులు
నాయకలకు విచ్చిన నిర్వచనములు. ఉలూపి యర్జునుఁఁ జూచి
వలచి యాతని యనుమతితోఁ బనిలేకుండనే మొదట నాతని నాగకోక
మునకుఁ గొనిపోయినది సాహిత్యదర్పణమున చెప్పినవిధమున "నామె
స్మరాంధ గాఢతాపణ్య, దరవీర, ఆకాశంతనాయక " నాగకోకమున
కరిగినవీమ్మట నర్జునుఁడు మరల మానవలోకమునఁ బరులై నామె
కోరిక మన్నించవలసినవచ్చెను. చెలికత్తెలు సుభద్ర నర్జునునికడఁ జేర్చి
యెన్నిగడియలయ్యెనో చూచెదనని యొకతెయు, నామె యింకను రాచే
మని చేరొకతెయు నెచ్చెలిని దిలిచెదనని యొకతెయు నీవిధముగా

నేదో యొక సాక్షుడెప్పి వెడలిపోయిరి. “అచ్చెలియలవెంటనే సగము సిగ్గురగెం దడిచేలామకున్” అమె మొదట గఢాలింగనవిముఖమైన వవోడనుముఁ దరువాతఁ గ్రమముగాఁ బ్రియుని శిక్షణమున నన్నియు నేర్చి ప్రార్థనఁ బఱచితిలెను. చిత్రాంగద

“దాసినవిగితంబెటిఁగి దాయఁగనేరక, తర్హరింబునన్
తేసిన చేతకుం బదులు సేయ నెరుంగక”

శ్రీదావళయైయుండెను. వేంకటకవి యామె సిగ్గు నీ క్రింది పద్యమునఁ జక్కఁగా పెట్టించెను.

ఇగ్గెడు పెక్కకుంబయికి నీడ్చినఁ, చైటఁదొలంగఁజేయఁ గే
లొగ్గెడు, రెమ్మిపోరముకి యూర్చినఁ గ్రుంగిలిరెండు కొంగు ౫న్
విగ్గినడంచుచున్ విడిచిపెట్టెను, దాలననంబనేమి, యా
సిగ్గుకు సిగ్గులే డిటుగాఁ జేసెనెప్పిట్ట నుండవచ్చునే.

రిసిరిజనశేఖరిడంత సరిసభావణములు పల్కి “వలపెటిఁగి మేములో
గదే ఈ కి యనుచు” నెట్లొ యా ముద్దరాలని గేరిరెలయించెను. ఇట్లు
వేంకటకవి యా మువ్వరియందు నా మువ్వరు నాయకలఁ బ్రార్థించి
యట్లునుని విరాసమునకు ప్రవివ్యము కలిగించెను.

విజయవిలాసము ప్రబంధజాతిఁ జెందిన కావ్యమగుటచే నిం దా
లక్షణములన్నియుఁ గాననగుచున్నవి. ఇందిలి ప్రధానకవీ విశ్వంగా
రము కావ్యాంతమున నుట్టెనుఁడు యాదవవీరుల నోడించు సందర్భమున
వీరరస మంగభూతముగానున్నది. ఇచ్చట నుట్టెనుఁడు పొందిన విజయ
మును బురస్కరించికొనియే వేంకటకవి తన కావ్యమునకు నామమిడు
సందర్భమున నుట్టెనుఁడిఁ గల పది పేరలలో విజయ నామమును

గ్రహించెను విజయవిలాసమునునప్పుడు 'వి' వర్ణపునరుక్తిచేఁ గలుగు శ్రుతి సుభగత్వమును నాతఁడాపేరు గ్రహించుటకు గారణమై యుండ వచ్చును. రాయలవారి సభకు భువనవిజయమును పేరున్నట్లే రఘునాథ నాయకుని కొలుపుకూటమునకు విజయవిలాసమని పేరుండెనట. ఈ విషయముకూడ విజయవిలాస నామగ్రహణమునకు వేంకటకవిని చేర్చియుండవచ్చును.

కావ్యారంభమునఁ జరచాతుర్వర్ణ్య మిర్గిసౌన చతురంగబల పౌర మలయమారుత షష్పలావికాదులు ప్రబంధోచితముగా వర్ణింపఁబడినవి, స్త్రీవిరహ రాత్రి ప్రాతరర్జునములు సందర్శోచితముగాఁ జూపింపఁబడి నవి, తృతీయాశ్వాసమున మన్మథచంద్ర మలయమారుతాదులయుపాలంభ మున్నది. ఇందున్న మూఁడుకథలును నాయికానాయకుల సంయోగము తోనే ముగించుచున్నవి. ఈ వర్ణనములలో నాయికానాయకుల వర్ణనము నకు కథాసందర్భమునుబట్టి పౌనరుక్త్యమావహిల్లినది. కవి భేదమును బట్టి కలిగిన రచనాభావభేదములు తక్క నితర ప్రబంధములలోని వర్ణన ములకంటె నిందలి వర్ణనములలో పై లక్షణ్యమంతగాఁ గానరాదు. ఈ గ్రంథము దక్షిణాంధ్రయుగమున వెలసినదగుటచేఁ దద్యుగకావ్యలక్షణాను గుణముగా విందు శృంగారవర్ణనము కొంత మేరమీలినది. ఇతర వర్ణ నములు నాతిదీర్ఘములై సౌందర్యసందాదులవంటి యాధునిక ప్రబంధ ములు కొన్నింటికి మార్గదర్శకములైనవి. గంగావర్ణనము భావగంభీరమై మనోహరముగా నున్నది.

విజయ విలాసమునందలి విజయైన యౌదాత్త్యము వస్తు విన్యా సమునందుఁగాక రచనావిధానమునం దెక్కువగాఁ గాననగును. ఇందలి రచనామార్గ మనన్యసామాన్యమై యద్వితీయ సౌందర్యముతో నలరారు చున్నది ఇది బహుకాల సాధనకు ఫలితముగా నబ్బి వేంకటకవివేత

సమగ్రత్యస్థి నొందినట్టిది. ఇది బాగుగా నెఱింగినవాడు కావుననే
యతఁడు కావ్యరంభమున రఘునాథనాయకుఁడు తన్నుఁగూర్చి

ప్రతి పద్యమునందుఁ జను
తక్కుతి గలుగఁజెప్పనేర్తు వెల్లెడ బెళుకొ
కృతి వింటి మరారముగా
క్షితిలో నీమార్గమెవరికిన్ రాదుసుమా.

యవి పర్మినట్లు వ్రాసియుండెను. ఈ పద్యములో నహంకారముగావి
యతిశయోక్తిగావి యిసుమంతయు లేదు. ఈ కావ్యమునందలి పద్య
ములను విశేషముగాఁ బరిశీలించినచో, ప్రతి పద్యమునను మనోరంజక
మైన చమత్కారము కవిపించును. ఈ చమత్కారము శబ్దార్థగతమై
శ్రీకృష్ణుని విశ్వరూపమువలె బహుముఖముల విరాజిల్లుచున్నది. ఇందే
చేమకూర వేంకటకవిరాజు ప్రత్యేకతయు, బ్రతిభావిశేషమును విందారి
రొపికినలాడుచుండును.

మనము పదార్థములను సూచించుటకై పదములను వాడుచుం
డుము. నిఘంటువులలోని పదములకుఁ బర్యాయపదము లెన్నో సూచిం
పబడియుండును, స్థూలముగాఁ జూచినప్పటి పర్యాయపదము లన్నియు
సమానార్థిద్యోతకములుగానే కానఁబడును. కాని వ్యుత్పత్తులనుబట్టి చూచి
నచో వాని యర్థములందొకానొక ప్రత్యేకత చూపట్టుచుండును. దానిని
గుర్తించి వాని నొచిత్య బాసురములుగా వాడినచో నవి కలిగించు నర్థ
స్ఫూర్తి యతిరంజకమై చమత్కారసంజనకమగును. ఏ పదము నెప్పు
డెట్లువాడవలెనో లెస్సగా గుర్తించి దానినట్లు సాధిప్రాయముగా వాడు
టలో నాంధ్రవాఙ్మయమున వేంకటకవి కీడుకాఁగల కవు లెవ్వరును లేరు.
ఇట్టి సాధిప్రాయ పదప్రయోగము విజయ విలాసమున విందుగల దందు
లేదను సందేహములేక సర్వత్ర గోచరించుచుండును.

శ్రీకలకంఠ కంఠియు దరితియు దక్షిణవామభాగముల్
గైకొవికొల్వ వారికడఁకన్ గడకన్నులకాంతిఁదేల్చితా
నాకమలాపత్తన్ గువలయాప్తతఁ దెల్పెడు రంగభర్తలో
కైకవిభుత్వమిచ్చు దయ నమ్యుతు శ్రీరఘునాథశౌరికిన్.

లోకైకవిభుత్వము శ్రీ దరితులకు సంబంధించినది దాని నీఁగలు
నర్హత రంగభర్తకు శ్రీ దరిత్రీసేనితుఁడై యుండుటచేతనే చేపారుచు
న్నది. ఆతని దక్షిణవామ నేత్రములు సూర్యచంద్ర రూపములు.
సూర్యుఁడు కమలాపుఁడు, చంద్రుఁడుకువలయాపుఁడు ఈ కమలాప్తతా
కువలయాప్తతలు రెండును వింకొకవిధముగా శ్రీ రంగేశ్వరునందున్నవి.
కమలాకువలయాంగనలఁ గడకన్నులకాంతిఁ దేల్చు నాదెవుఁడు కమలా
ప్తతా కువలయాప్తతలఁ దెల్పుచుండెననుట యెంతో సాధిప్రాయముగా
నున్నది.

అదుగుమాత్రమేకాక యంతరెక్కుడుగ నీఁ
జాలెనే యల బలిదక్షవర్తి.

ఇచ్చటి యదుగు శబ్దము నౌచిత్యము వర్ణనాతీతమై యున్నది. అదితప్ప
వింకే శబ్దము వాదినను ఇచ్చట నా చమత్కార ముప్పతిల్లదు. బలిదక్ష
వర్తి వామనునకిచ్చిన దదుగుమాత్రమేయను విషయమును బురస్కరించుకొని
చూచినచో విచ్చటి చమత్కృతి స్పష్టమగును.

ప్రాయపుగాయకుల్ వెలనెపాన నెగాదిగఁజూడనేర్పురా
రాయివి దండమీఁదఁగొనరం దొరకొంటిరి చుంచిసాములే
పోయటలై నచో సరసముల్ గద మికిపుడంచు నవ్వురిన్
గాయజూతాపులమ్మదురు కందువమాబలఁబుష్పలావికల్.

కాయజూతాపులు పువ్వులు, పుష్పలావికలు పువ్వులుకాక కాయజూతాపు

లమ్మదురసుట యెంత సాధిప్రాయముగా నున్నదో రసజలకు వేటే చెప్పనక్కరలేదు.

“అతనినుతంపశక్యమెజయంతునితమ్ముడు సోయగమ్మునన్
బతగకులాదిపధ్వజుని పాఞ్జనఁబుండు కృపారంబునన్
క్షితిధరకన్యరాధిపతికిం బ్రతిజోదు సమిష్టయంబునం
దతని కతందెసాటి చతురబ్ధిపరీతమహీతలమ్మునన్”

ఇందలి జయంతునితమ్ముడు మున్నగు పదములు సార్థకములైనట్టివి. అర్జునుడు సోయగమునందేరాల యధార్థమునకుఁగూడ జయంతుని తమ్ముడేయగుట తలంచి చూచినచో విచ్చటి పదప్రయోగచిత్తము స్పష్టమగును. జయంతుడు సోయగమునందును, బతగకులాదిపధ్వజుడు కృపారంబునందును, క్షితిధరకన్యరాధిపతి సమిష్టయమునందును బ్రఖ్యాతి నొందినవారు. ఆ యీడులక్షణములు నర్జునునందున్నవి. అందుచేతనే చతురబ్ధిపరీతమహీతలమున నరవికతందె సాటియని చెప్పఁబడినది.

“రానుకగాఁగవిత్తు బిగికోఁగిలి పల్కవెకీరవాణి, నీ
దొనుడితేనె నాచెవులనానఁ, గృపారసధారనాన న
న్నాననమెత్తిచూడు నలినానన !
ఎవ్వఁజూచిమేలుపడితే యరవిందదళాక్షి ! నీమనం
దెవ్వడుచొచ్చెఁ జెప్పఁగదవే మదకోకిలవాణి, విన్ననేఁ
దెవ్వని చెల్వ నీయెదుట నెన్నఁబడెన్ వినకాంగి !”

పల్కవలసివచ్చినప్పుడు కీరవాణి, మదకోకిలవాణియని సందోధించుటయుఁ జూచుసందర్భమున నరవిందదళాక్షి, నలినానన ! అని సంబోధించుటయు మిక్కిలి యర్థగంభీరములై యున్నవి.

అతి విశోదముగాఁగ రతులఁదేలించునీ
పచ్చలకడియాల పద్యగంది.

.....

తృణముగా లోఁజేయు నెంతటివాని నీ
నీలాలముంగరనీలవేణి.

ఈ పై పాదములఁ బచ్చలకడియాల 'నీలాలముంగర' యనువిశేషణము లభిప్రాయ గర్భితములైనవి ఈ విశేషణములే లేనిచో నీ పద్యమున సాధారణార్థమేకావి విశేషార్థము స్ఫురింపదు. పచ్చలను రతులను మానముతోఁ బూచుచుండురు. పచ్చలు బరువైనచో రతులఁ దేలించును. నీలమునకుఁ దృణాగ్రాహిత్యము లక్షణము. పచ్చల కడియాల పద్య గంది కావుననే రతులఁదేలించుటయు, నీలాలముంగరనీలవేణి కావుననే యెంతటివానినైనఁ దృణముగా లోఁజేయఁజాలుటయు సాధ్యములగుచున్నవి.

సరసగఁభీరమైన విశేషార్థము ద్వవించునట్లుగాఁ గ్రియాదిపదముల నుపయోగించుట వేంకటకవి కల్పించు చమత్కార పద్ధతులలో నొక్కటి ఈ విధానము వలనఁ బాఠకులనుభవించు నానంద మమందముగా నుండును.

కలదులేదన నసియాడు కొనుతీకుఁ
దకుకుమొగము ననెగయు గుబ్బల బెడఁగుఁ
జూచి యాతవి విడువఁజూపులపుడు
విందువేడుక మిన్నుంది కొండదాకె.

మిన్నుండుట, కొండఁదాకుట యనుక్రియలకు సంతోషించుట యవి యర్థము. ఈ యర్థమును సూచించుపదము లెన్నో యున్నవి. వానిని

వాదక నీవినే యట నువయోగించుటలోఁ జమత్కారమున్నది. కౌనును మింటితోడను, స్తనములను గిరులతోడను బోల్చుట కవినమయము. ఇందొకటి శూన్యత్వమును వేతొకటి యౌన్నత్వమును సూచించును. అర్జునుఁడు చిత్రాంగద కౌనుఁజూచి మిన్నందుటయు, గుబ్బిల బెడంగు చూచి కొండఁ దాఁకుటయు ధ్వనిగంభీరములైన ప్రయోగములు.

ధారాధరమువెన్నుఁ దన్నిపుట్టిన చాయ
నున్నదీబింబాద రోప్పివేణి
జక్కవకవత్తొమ్ము త్రొక్కివిల్చినజాద
నున్నవీ నవలావయోధరములు.

పద్యమంతయు నీవిధముగానే నడచినది. ఇందలి వెన్నుదన్ని, తొమ్ము త్రొక్కి యను పదములు సామాన్యముగా నోడించి యను నర్థము విచ్చు చున్నవి. ఈ వాక్యములందే కర్మలు కర్తలైన యర్థముకూడఁ బొసఁగు చున్నది. మొయిలే వెన్నుదన్ని పుట్టినవిధమున నున్నదీమె జడ మొదలగు నర్థములప్పుడు స్ఫురించును.

చెలువ నేత్రవిలాసంబు చెవులుసోక
బాలకుచలీం యెదఁజాలఁ బట్టికాలఁ
గలికి నెఱివేళి చెలునంబు కాళ్ల బెనఁగ
నవలఁబోలేక విరెప్ప నయ్యర్జునుండు.

ఈ పద్యమున నర్జునుఁడు ద్వారకనువిడిచి యవ్వలికిఁ బోలేకపోవుటకుఁ గారణములు నుడువఁబడినవి. అందొకటి సుభద్ర సౌందర్యము. రెండవది దానిచే నాకర్షింపఁబడిన యర్జునుని చిత్తవృత్తి. ఈ రెండు కారణములు విందొకదానినిమించి వేతొకటి ధ్వనించుచున్నవి. ఇట్టిదే మఱి యొకపద్యము,

భామమోమునవేలు రూపంబుఁజూచి
ముదిత యెడఁబాయకుండెడు మూర్తిఁదలంచి
రిమణిమైనగమైన విగ్రహమునెంచి
బ్రోవుమని వేడుకొను దేవ పూజవేళ.

ఇంద్రునుఁడు త్రిమూర్తులను సుభద్రను దలంచి తన్ను బ్రోవుమని
వేడుట ధ్వనించుచున్నది. ఇందుఁ ద్రిమూర్తుల వేడుట బాహ్యము.
సుభద్రను వేడుట యంతరము.

చిత్తజుఁడల్లి తూపుమొనచేసినఁ జేయగవిమ్ము నైద్యజం
బెత్తిన నెత్తవిమ్ము వచియించెదఁ గల్గినమాట గట్టిగా
వత్తఁకాయతేక్షణ కటాక్ష విలాసరస ప్రవాహముల్
కుత్తుకబంటి తామరలకున్ దలమున్నగు గండుమీలకున్.

తామరలు మన్మథుని బాణములు. మీనములాకవి ధ్వజచిహ్నములు.
సుభద్ర కటాక్షము రీతెంటివిగూడ నతీకరించునట్టివి. ఇది యున్నమాట
యేయైనను ఉన్నదున్నట్లు చెప్పినచో నునికి మన్మథుఁడు తూపుమొన
చేయుటకును, దైద్యజంబెత్తుటకును బానవచ్చును. ఈ పద్యము సుభద్ర
కటాక్షముల యందిమును పెద్దనువికిఁ గల్గిన మచన తాపాతిశయమును
గూడ లెప్పగాఁ జూచుచున్నది.

వేంకటకవి యొక్కొక్కప్పుడు వస్తువులను వానికి సహజముగా
నున్న నామములతోడనే సూచించుచు నా శబ్దములచే నపూర్వములైన
యర్థముల ధ్వనింపఁజేయుచుండును.

జురుహగంధివీనుల పసల్ వవపంఖ్య నదేమిలెక్కనుఁ
జెలియ నఖంకురాళి నెలచేడియసైకముఁ దామజక్కనుఁ

జొంతుక గబ్బిచన్నుగన పువ్వులచెందను లేదుబంతనుగా
గలికిముఖారవింద మల కల్వలరాయవిఁ ద్రోసిరాజునుగా.

మథద్ర చెవులు తొమ్మిది సంఖ్యను లెక్కచేయవు అంతకంటెను సుం
దరములుగా నుండును అవి తొమ్మిది. ఏదేమియంతె యవి యాక్షేపిం
చును అను నర్థములిందలి మొదటిపాదమున నున్నవి. అట్లే యామె
గోళ్లు చుక్కలయందమును జొక్క (రవంత బొట్టు) అవి యాక్షేపించును.
వావిని దవకుఁ దరువారివానిగా నొనర్చును. నామాన్యశబ్దములనుండియే
యిట్టి వమత్కృతితోఁగూడిన యర్థము బయల్పడుట వేంకటకవికిఁ
బరిపాటి.

విజయ విలాసమునందలి కొన్ని పద్యములు చివరివఱకు సాహ
రణమైన యర్థముతో సాగుచున్నట్లే తొలి యంత నిర్దిష్టములైన కొన్ని
శబ్దములచేఁ బద్యమున కింతకును నపూర్వమైన గంభీర్యము నొడఁ
గూర్చుచుండును. అట్టియెడ నాచివరఁజెప్పబడిన వాక్యములే గూఢముగాఁ
బై పాదముల విమిడియున్న యర్థమును బయల్పరుచుటకు సూచనము
లగును.

ఊడుకపోవుశంఖమునహో గళరేఖ, శరాసనంబుచన్
వాడుకఁబట్టుఁగన్పొమల వైఖరి, వంకఱతీరుచున్ గటా
క్షోదయలీల సాయక సమూహములన్, ఏవమాన్త గెల్చుచో
యేదొరసాటి యీనరున కెన్నఁగ వీరవిలాస సంపదన్.

ఇచ్చట వీరవిలాస సంపదవనుమాట చూచినంతనే గళాదుల విలాసమే
కాక వీరముకూడ స్ఫురించును శంఖము నూడుకపోవుట, శరాసనముల
వాడుకఁబట్టుట, సాయకములవంకఱతీర్పుట, గెల్చుట యనునవి వీరత్వ
లక్షణములు. గళము శంఖమును, కన్పొమలు శరాసనములను, కటాక్ష

ములు సాయకములను దిరస్కరించుట విలాసవత్తములు. ఇందలి యూదుకపోవు, వాడుకఁబట్టు, వంకఁజీర్చు అను క్రియలు సాధిప్రాయముగా వాడఁబడినవి. అవి యీ వద్యమునకుఁ గలిగించు కోభను వివరించుటకంటె సూహించుట మంచిది. అది యనుభవైకవేద్యము.

చేంకటకవి యే వదమును వాదినను దానికి వైయర్థ్యము కలుగకుండఁ దగిన యావరణమును గలిగించును. శబ్దప్రయోగమున నాతఁడు వహించు జాగరూకత యాశ్చర్యకరమైనది.

అలకలు నీలము, లధరం

బల పగడము, గోళ్లు ముక్తయఁబు లటంచున్

దెలుప మునువిందుఁ జిలుకల

కొలికితెలుంగెల్లఁ బూసగుచ్చినరీతిన్.

ఇట్లు బూసగుచ్చినరీతి ననుటను సార్థకముచేయుటకై కవి చూపిననేర్పు విదితమగుచునేయున్నది. నీల ప్రివశము రైదులను బూసగుచ్చినవిధమున గ్రుచ్చవచ్చును. అందుచేతనే యలకాధరనఖదుల నాతఁడు వానితో చోల్చియుండెను. ఈ ఉపమానమే లేనిచోఁ బూసగుచ్చిన యను మాట నిర్వృత్తమైయుండును.

“కన్నులు దీర్ఘముల్ నగుమొగం బపురా తలకట్టు తమ్మిపూపున్నమ చందమామలకు, చొక్కిలిచక్కదనంబు చెప్పఁగా నున్నదె. మేలుబంతులుపయోధరముల్, మఱియొకమనున్నయొ నెన్నికకెక్కు వ్రాతఫల మవ్వరవర్ణినికి విజయబుగన్.

సుభద్ర వరవర్ణివి. అవగా శ్రేష్ఠమైన వర్ణములుకలది యను సర్థముకూడ మున్నది. దీర్ఘములు, తలకట్టు, పొక్కిలి, మేలుబంతులు, సున్న యను

నవి ప్రాత్రయందుపయోగింపబడు వద్దటలు. సుదృఢ వరవర్ణనీత్యము సార్థకమగుటకును, నామే ప్రాత్రఫలమెన్నికకెక్కుటకును, గవి వద్యమునఁ దైకల్పనము కావించెను.

పైవి చూపబడిన యర్థచమత్కారములవలెనే వేంకటకవి పెద్దదొడ్లి శబ్ద చమత్కారములనుగూడఁ బ్రదర్శించెను. ఇందీతిఁబు చూపిన వేప్పు మక్కిరి (పశుసనీయము) గా నున్నది.

విహరించున్ మలయానిలంబచటఁ, దావింజిర్కి నెట్టేనియా
విహరించున్, వికినాచముల్ దెలికిఁగావించుం జవుల్ పోవమా
సహకారా! పదంబు జూడఁగ వయస్యా హాళివాటిల్లెడు
సహకారా! పదంబు జూడఁగ వయస్యా హాళియోనేకదా.

ఇందలి ప్రైమవాక్యములు నైమిగురచ్చరులును తెప్పినట్టివి చివరివాక్యమునఁగల చమత్కారము నాలుగవ వాక్యముపై నాధారపడియున్నది. నాల్గవయచ్చర సహకారా! పదంబుచూడ నానక్తి కలుగుచున్నదని వల్కినది. అయిదవయామె దానినర్థాంతరముచే నుద్ధరించుచున్నది. హారమురోఁగూడిన అశివదము చూడఁగా హాళియొనుగదా యని దాని భావము. ఇట్లే చిత్రాంగదపై వలపుగొనిన యర్జునుఁడు విభారదు వికిఁ దుమ్మెదల ధ్వనులను వర్ణించెట్లు సందర్భమునఁగూడఁ జక్కని చమత్కారము వ్యక్తమయిబడినది.

“తనకుం గొఁగిలియివాకప్పుడును నాదా నీ కరస్పర్శనం
బున గిల్గింతలె యంచుఁబడివి కరాంధోజమ్మునన్ మందము
దనదిద్వాముచలద్దఱంగురులు కన్నట్లంగ నవ్వెల్లరా
యని రారాయని పిల్వనాదగెచ్చిరేపాద్యంత వీర్చవ్వనుల్”

ఇందు పద్మిని ద్విరేపధ్యని మిషమున సూర్యుని వారముని పిల్చు
మిన్నది. ద్విరేపమునగా త్రిమరనామమున రెండు రేఫములు గల
తుమ్మెద. దానిచే రెండు రేఫములను వర్తముహదః త్సేవచ్యును.
ద్వీర్ధాకారముతోఁ గూడిన రెండు రేఫముల ఘ్వినులే అనగా 'రా' అనునదే యచ్చిని విలుపునెంచి రా అను ఘ్వినులైనట్లుండెనని యందలి
వచుత్కారము

వేంకటకవి వైలి మాలంకారికమైనది. ఈతని పద్యములన్నింటి
శాన్తికమైనదో, యాత్మికమైనదో యేదోయొక యలంకారము చూపట్టుచునే
యుండును. అయిప్రాలు యమకములగు శబ్దాలంకారముల వాడుట
యందతనికిఁ ద్రోలిపోయి. అవరాళము పొరికినదో నీకడు వానివి
వాడక మానఁడు.

హుటాహుటిన్ హలాయుషంపిహో మహోగ్రుదై కనం
తటన్ దటాన విప్లవీనిపించెమిగిలెన్దెనో
మహామహీల నెల్లఁ ద్రోవఁగట్టి పట్టఁబంచెనో
యదో యదో యెదో ధిదోద్భూర్బుల్లెఁ ఘట్టెల్లెఱ్ఱ.

అనునది వృత్త్యనుప్రాసమునకును.

కనన్ మధుప్రకన్యచుంబుగా గ నేమ్యగీరినో
కనన్. నిజంబుగా గ నేజగంబునంబుఁ జూచి కా
కనన్ దదీయవర్జినీయహావధావధినయః
కనన్మనోజ్ఞ రేఖలెన్నఁ గఁచుంపె గ్రక్కనన్.

అనునది ఛేకాను ప్రాసమునకును విదర్శనములు. ఇట్టి వింకను ననేకము
లున్నవి. వేంకటకవి యమకము నెంతో వచుత్కారముగా వాడును.

“పుట్టినదాదిగాఁ దనదుపుజ్యమెదాదిగ వైరి భూమిపు
 ద్బట్టమదంబుదాదిగ, సదాదిగదీశనుత ప్రతాపుడై
 పట్టమహాభీషేక బహుభాగ్య ధురంధరుడై యయోధ్యయఁ
 పట్టదమేలు సామియెయనఁ రఘునాథవిధుండు వర్ధియఁ.”

ఈవెలంది యొడల్పైడిలో వెలంది
 యీనెలంత లలాటంబు రేనెలంత
 ఈ సుపాణి రద్రేణి యేసుపాణి
 యీదిదారు మృగీమద శ్రీబిదారు.

అమవసి యమకమునకఁ జక్కవి దృష్టాంతములు.

పేంకటకవి శ్లేషాలంకారమును వాదినచోట్లెన్నియో కలవు..
 అందు రషణీయములైనవి రెండుమూఁడు మాత్రము సూదించెదను.

ధ్రుమరకిమనోహరం బొటఁ బద్మమగును
 దారకాహృద్విమగుట సుధానిధియగు
 రెంటిజగదాలు మోమున నంటియుంట
 నట్లమృత్యుయంట రెన్ని యీయొరుఁబోడి.

ఇందలి ధ్రుమరక తారకాట్ట శబ్దములందలి శ్లేషమువ్యక్తముగనే యున్నది.
 రెంటి, జగదాలు అను పదములను రెంటి, జగదాలు అని విటిచి
 యర్థాంతరము కల్పింపవచ్చును. ఇట్లే పదముల వేరువేరుగా విలుచుట
 వలన రషణీయమైన యర్థాంతరము స్ఫురించుచోటింకొకటి కలదు.

ఆపుడు నృపుడు ప్రపుల్ల నవాంబుజ ప్ర
 నన్న ముఖఁడయి మలయధ్వజశీత

కమల హితునకు మామకాగమనవార్త

తెలుపుమంచు విశారదుఁ బిలిచిపంపె.

అచ్చట మలయద్వజక్షిరీశ కమలహితునకు మామకాగమనవార్త
యనియు, కమలహితునకు, మామకు, అగమనవార్త యనియు నర్థము
చెప్పవచ్చును. మలయద్వజ క్షిరీశకమలహితునకు, మామ, కాగ, మన
వార్త యని పదముల విడిచి యర్థము చెప్పుట మఱింత సౌగంధ్యముగా
నుండును.

వెలఁది కెమ్మోవి గవి జపావృత్తి మఱచెఁ

డరుణి రేఁగొను గవి హరిస్మరణ మఱచెఁ

గదమయననేల వెనమొక్కటియ తక్క

మఱచె నన్నియు నాకృతిమత్రిదండి.

ఇందరి మొదటిరెండు పాదములలో హృదయావర్తకమైన శ్లేష యున్నది.

వేంకటకవి కొన్ని పద్యములలో మొదటి మూఁడు పాదములందు
విశేష విషయమును దెల్పి నాల్గవదాన సామాన్య విషయోద్ఘాటనము చేసి
పైదానిని సమర్థించును ఇట్టి యర్థాంతర న్యాసము లన్ని కావ్యములం
దును గాననగును కావి వేంకటకవి నాల్గవపాదమున నించుక శ్లేషము
సూచించి పైని చెప్పఁబడిన విషయమున నపూర్వమైన చమత్కారము
భాసింపఁజేయును.

ప్రాయశఃకైకనా జెయవపక్కలు చిల్కల గారవించుఁ గం

దొయి చొరపాళి దయతోఁబెనుచుం, జనుకట్టు మచ్చికల్

చేయు సదా రథాంగ యుగళిన్, నడ లంచల బుజ్జగించుఁ నొ

నేయెడనింపుగాపు గణియింప నడవ వయోవిలాసముల్.

తపీన వయోవిలాసములనఁగా యౌవన విలాసములనియుఁ గ్రాత్రలయిన వక్షిల విలాసములనియు నర్థము. పైని జెప్పఁబడిన యంశము లీ రెండు విషయములనుగూడ సమర్థించుచున్నవి.

ఇలఁగలవీళ్లునూడ మన మేటికిఁబోవలెఁ దోయినన్ వనికా
విలువఁబనేమి? నిల్చిన మువింగవి త్రుళ్లఁగనే? యంతలో
నలిగి శసంపనేమిటికి నాతఁడు? వ్రాతఁఫలంబు తప్పనే
కలిగినవేకదా మకరికర్ మనకెప్పుడు వ్రాసియుండుటల్.

మునివాసహతలైన యచ్చరలు విలపించు మట్టమునందలి దీ పద్యము. ముని వారివి మకరికలు గమ్మని శపించి వారి త్రుళ్లఁదంగించెను. మకరిక లనఁగా మకరికాదివత్సములు. మకరికలు వ్రాసియుండుట విలాసవతులైన వారికంతకుఁ బూర్వమున్నదియే. ఇప్పుడు భగవంతుడు వ్రాసిన వ్రాతయు మకరికలు గమ్మనియె. అర్థమునందుమాత్రమే భేదమున్నది. మకరికాలపి వారికున్నందున మకరికాత్వము కలిగినదని యందలి చమత్కారము.

ప్రపంచమున నడుమంత్రపు సిరి యల్పినవారు విక్కుటయు, పీల్లుటయు, విష్ణువీగుటయు నహజము. గడుఁడు సుభద్రను వర్ణించు సంజర్పమునఁ గవి యీ విషయమును బురస్కరించుకొని అచ్యుతమైన యర్థాంతర న్యాయము సంఘటించెను.

“అతివక్రచంబులున్ మెఱుఁగుటాకునువేనవియున్ ధరాధిపో
న్నతియునహీనభూతికలనంబు పునాభ్యుదయంబు విప్పువొం
దితిమని మాటిమాటికిని విక్కెడు నీలైగు విష్ణువీగెడున్
క్షితివిటుఁగాదె యొక్కకరికిన్ నడుమంత్రపుఁ గర్మకల్గినన్”

కుచంబులును, మెఱుగుటారును, వేనలియు యవతులకు యౌవన ప్రాదుర్భావము కలుగగానే యబ్బు నభ్యుదయ విశేషములు. అవి క్రమముగా విక్రి, వీర్గి విష్ణుపీగుచుండును. బాల్యమున మండక యౌవనముతోవచ్చినవగుటకే నవి వారికి నడుమంత్రపు సంపదలు. దరాధిపోవ్వుతి, అహీనభూతి విభవము, పునాభ్యుదయము అను వానియందలి శ్లేష యీ యర్థాంతరవ్యాసమునకు మఱింత మెఱుగు చేకూర్చుచున్నది.

కవులెంత రసవంతముగాఁ గావ్యములు రచించినను సమకాలము వారందరి రంధ్రములనే యన్వేషింతురు గావి గుణముల గ్రహించి ప్రశంసించరు. ఎవ్వరో మహా బాగ్యశాలులైనవారికి మాత్రమే సమకాలము వారిచేఁగూడ మెప్పువడయు సుకృతము లందించును అసాధారణ రచనావిలాస సంపన్నుఁడయ్యు వేంకటకవికూడఁ దనకాలమువారిచే ననుకొన్నంత మెప్పు నొందఁదామెను గఁబోయిను! మనస్సును వేదించు నా విషయమును సూచించుచుఁ జిత్రాంగదా విరహదెననా దోహదమునుఁడై దనంజయుఁడు పొగులు సందర్శమున వసంతవిశావేశను వర్ణించు మిషతో నీ పద్యమును రచించెను.

క్షితివయి వట్టి మ్రోకులుచిగిర్చి వసంతుఁడు తాపోపగుం
భీతపదవాసనన్ నెఱస మెచ్చక చంద్రుఁడు మిన్నునా బిగ్గ
న్నతయును సౌకుమార్యము కనంబడ తొల్లరగంగఁ జేసె నే
గతి రచియించిరేవి సమకాలము వారలు మెచ్చరేకదా.

ఇట వసంతుఁడాచరించిన కార్యమును జూచి మెచ్చక చంద్రుఁ డంతకంఠెను మిన్నయైన పని నాచరించెనవి తెలియుచున్నది. వసంతుఁడు వట్టి మ్రోకులఁ జిగిరింపఁజేయఁగాఁ జుడుగ్గిఁడు తాంనే కరగంగఁ జేసెను. తాపోపగుంభిత పదవాసనన్ నెఱపుట, ప్రసన్నతా సౌకుమార్యములఁ

గనంబులును అను వానియందలి కవివీరమైన యర్థముకూడ వ్యక్తము చేయఁబడుచున్నది. వసంత చంద్రపదములానాటి కవుల తెవరికో సంకేతములై యుండును పరిశోధనకేసి వారెవ్వరో కనుఁగొనవలయును. అప్పుడీపద్యము వెల్వలుచు చరుక్కారము మఱింత విశిష్టమై యలరాదును.

పంకటకవి యుపమానములు చాలిపోట్లఁ గడుంగడు మనోహరములై వర్ణ్య వస్తువులు సంపూర్ణ స్వరూపముతో సాక్షాత్కరింపఁ జేయుచుండును. ఇట్టి చక్కని యుపమానములు విజయవిలాసమున నరంభింపఁ కములుగా నున్నవి

అఘనవిఁదాని మఁటిరామోషము మెఱయనరిగె నంతఃపురికిఁ

చే ఘనజును తఱుక్కున మేఘము నెడఁబాసి చనెడి మెఱపొయనఁగన్.

ఇది కట్టియైన యర్థిని విమేఘముతోడను సౌందర్యభోజియైన సుభద్రను మెఱపు తోడను బోల్చుట యంతయు నౌచిత్య బాసురమై యొప్పుచున్నది.

సుభద్రా వివాహసందర్భమునఁ బెంపలు తెరవంపఁగా సుభద్ర వగుమొగము శరన్నేఘముఁ బెడఁబాసి వెలుంగు చంద్రబింబమువోలెఁ గనఁబడెననుటయుఁ బైదావివలెనే మిక్కిలి సుందరముగా నున్నది. అర్జునుఁడును సుభద్రయు వివాహానంతరము బంగారు పీటమీదఁ గూర్చుండిన సందర్భమున వేంకటకవి సుభద్ర నిల్లువర్ణించెను

మృగమదము చెంతఁ గుఁజుమరేఱవోలె

నీమణిపొంత మదిరి పొనేకువోలె

మేఘముఁజుటగటను దీగ మెఱపువోలె

నర్జునుని చెంగట సుభద్ర యలరె నపుడు.

ఇందు మృగమదాదులు మూఁడును నల్లనివి. కుంకుమ రేఖాదులు మంచి వన్నెకలవి. సుభద్రార్జునుల కిచ్చట వాఁడబడిన యువమానములు మిక్కిలి సహజములును సుందరములనై యలరాగుచున్నవి.

సాధారణముగాఁ గవు అపమాలంకారముల వాడునపుడు సమాన ధర్మములను బాఠకుల యాహులకు విడిచివేయుచుందురు. వేంకటకవి యట్లుకాక కొన్నిచోట్ల నా సమానధర్మములనుగూడఁ బూర్తిగా వివరించి యువమానములను సమగ్ర మూర్తులుగా నంతరించును.

ఆదరహాసచంద్రికల యందము నాప్తలమీదఁ జిత్కా న
త్యాదఃకీతలేక్షణ సుధారసధరయుఁ జూడఁజూడ నా
ప్లదము గొల్పఁగాఁగల కలామహిమంబుఁ దలంచి చూచినన్
మాదిరిసేయవచ్చు జననాథమొగంబును జంద్రబింబమున్.

ఇందుఁ జంద్రబింబమునకును వర్ణునువి మొగమునకును గల యౌపన్యము పూర్తిగా వివరింపఁబడినది.

అమృతమొలుకు నదరంబునఁ
గుముదచకోరముల నేఱకొను శుభదృష్టిన్
గమలముల కళలు గైకొను
రమణీమణి ముఖము తెఱచిరాజనవలయున్.

ఇచ్చట సుపమానోపమేయములకుఁ దాత్పర్యభేదముచే సమానధర్మము విరూపింపఁబడినది. ఇట్టి సంపూర్ణోపమాలంకారములు విజయ విలాస మున వింకను బెక్కులుగలవు.

వేంకటకవి క్రిమాలంకారమును వాడునద్దతి విచిత్రముగా నుండును. పద్యమున ముందు వస్తువులను వర్ణించి తరువాతఁ గ్రిమముగా,

దత్తీయలఁదెల్పి పిమ్మటఁ దన్నిహితములైన విశేషములఁ దేర్కొనును. విస్తర భీతిచే నొక్కటే యుదాహరణ మొసంగెదను.

తదఁబాటుగఁదువేదముఁ నాతనికంచుఁ

బుఁపేష్టిమెచ్చరు ధరణి సురులు

కదమాటు పగదానిఁగవి చేమఁచెనంచు

భార్గవుమెచ్చరు బాహుజనులు

పవిత్రాకౌకమూలఁబడియే నాతని వస్తు

పని కుదేలువి మెచ్చ రర్యజనులు

వీటిపాటైన నాగేటి పాటుననేమి

యవి హలాయుధు మెచ్చ రంఘ్రిభవులు.

పాడిఁదప్పక, ధర్మంబు వట్టువిడక

లక్షలకు నమ్మజాలి, నల్లదలభూమి

వరులుమే లనఁదగి యిట్లు పుడిఁబొలుతురు

చనువుసాముఁ దనధాన్య సంపదలను.

గీతమునందలి మొదటి మూఁడుపాదములును ద్వాహ్మణ క్షత్రియ వైశ్య శూద్రుల కందఱికిని సమానముగను బ్రిత్యేకముగను గూడ నన్వయించును. చివరిపాదము క్రమముగా వారికిఁగల సంపద్విశేషములఁదెల్పును. ఇంక నమ్మతములైన భావకల్పనలతోఁ గూడిన యుత్ప్రేక్షలును వతి శయోక్తులును విజయవిలాసమునఁ జాలిగాఁగంపు. అవి యితర ప్రబంధ సామాన్యములగుటచే నావిని విక్కడ వివరింపఁబూనను. కాని వేంకటకవి భావన్నత్యమును సూచించుటకు రెండు పద్యములు ద్వరించెదను. ఈతని భావములు దాత్తములును జనుక్కార సంపూర్ణము లునై యుండి, యెంతో మెచ్చుగొల్పుచుండును.

పున్నమరేలఁ దత్పురము పొంతనె పోశిరిరాఁదాకి వి
చ్చిన్నగతిన్ సువారసముచింది వయిందిగుఱారనంతనుం
డిన్నెల సన్నగిలు, నది విక్రముగాదవిరేచి యాపద
ర్యన్నెపసింపి మేడలకు గాఁచి మేమిల సావనామముల్!

విరహములంగలంపఁ గలవీరులు వీరవి తమ్ముఁజేర న
మ్మురుకున వాలుఁజూపులకు నోడుట నంకముకాఁగ మీనముగా
హరిణము, నట్లనే తమ శరాంకులు నోడెనొ ! గాక బాలికా.
గరఁపగఁగరాదె మేలననుఁ గ్రాచెవరీమక శైచలములకుల్.

వేంకటకవే విజయ విలాసమునఁ బాను గల్పించిన చమత్కార
మును, రచించిన పద్యములందలి విశేషములను గొన్ని మొదలఁదానే
చిట్టాత్రముగా సూచించుచుండును. ఆ సూచనలనుబట్టి చెరుకకుఁబోయి
వరిశీలించినచో యందలి విశేషములు సువ్యక్తములగును. సహకారాశి
పదఁబుఁ జూడఁగ వసుస్యాహామనీకదా యను పద్యమునకుఁ దరు
వాత వేంకటకవి యాయుచ్చరలు.

అవి యితరేతర చతురోక్తివి గుంభన మెఱుఱు నరిగిరివి సూచిం
చెను. ఇది చూచినపిమ్మటనే పై పద్యమునందలి యితరేతర చమ
చోక్తివి గుంభన లేటెల్లమగును. చెలికత్తెలు సుభద్రకు శిశిరోపచారము
చొనర్చి మదనమలయానిల చంద్రకోకిలామల సుపాలంబింపఁ బోదంగిరి.
ఈ యుపాలంబమున బవనూకాగ, వికార, మమకార, చమత్కారములు
కలవని వేంకటకవియే సూచించెను. అచ్చటఁగల పదునాడు పద్యము
లను బరిశీలించి చూచినచో నందలి బహుకారాదులు వ్యక్తములగును.

“చక్కనివారిలో మిగులఁ జక్కనివాఁడవుగాన నీకెనె

చక్కని వారిఁజూడ్రుని వసంతునిఁ గూరుచుకొంటి వందమోఁ

జక్కెరవింటిరాజు ! యెకనక్కెమదేమని కూర్చుకొంటివ
మ్మక్క ! యరూపకంబయిన యాయెలతెమ్మెర నాలిబూతమున్

ఇందు బహుకార వికారములు నిండియున్నవి.

చక్కెరవింటిరాజు నగచాపునితో నెదిరించి పడ్డనాఁ
దెక్కడనుంటివీవు, మధువెక్కడనుండెను, మందమారుతం
బెక్కడనుండె, సిగ్గుపడరేమిపుడాతఁడదృష్టరేఖచే
రక్కొని క్రమ్మటం బ్రదికిరాగ వజీర్లయినారుగా శశీ.

ఇందలి వికారము సువ్యక్తిమే.

మాకలకంతియునీవును
నేకగ్రీవముగ నుండురిన్నాళ్ళు నయో
కోకిల యిపుడేలలచెను
నీకగునే యిగురుఁబోడి నెత్తురుద్రావన్.

రాచిలుకా ! కోమలిదెసఁ
జూచితె ! శ్రుతికటుపులనెడి శుకనామము నీ
కే చాడ్చునఁదగు వలదిఁక
మాచెఁ దెలివించితేని మాటలువచ్చున్.

ఈ తెండు పద్యములలో మమకార చమత్కారములు కానవచ్చుచున్నవి.
అసలు విజయవిలాసము వందలి పద్యములలోఁ జమత్కారము లేనిదే
లేదుగదా !

శ్రవ్యకావ్యములందుపైక మొక్కొక్కప్పుడు దృశ్యకావ్యోచి
తములైన నఁబలు కావవచ్చుచుండును ఇరువురుపాత్రలు సంభాషించు

నప్పుడందొకరిమాటలు ద్వవిగర్భితములై యర్థద్వయమున కాకరములుగా నుండును. రెండవ వారాయ్థద్వయమునందుఁగల సామాన్యార్థమును మాత్రమే గ్రహింపఁజాలియుండఁ బాఠకులకును సామాజికులకును విశేషార్థము స్ఫురించి చమత్కారము కలిగించుచుండును. ఇట్టి చమత్కారమును నాటకీయ చమత్కృతి యందుఁ. (Dramatic irony) ద్వితీయాశ్వాసాంతమున సుభద్ర యతిరూపుడైన యర్జునుని నర్జునుని గూర్చి యడుగ నాతఁడిచ్చు ప్రతివచనములందిట్టి చమత్కృతి పుష్కలముగాఁ గనవచ్చుచున్నది.

కోమలియీగతిన్ మడిచగల్గుల్యదఁ బల్కిన నవ్వినర్జుర
గ్రామజి సూనుమిరెచటఁ గంటిరొ యంటి. కన్నమాత్రమే
యేమని చెప్పవచ్చునొకయిండుక భేదములేక యాయనే
యేమయి యున్నవారము సుమీ వికచాంబుజ పత్రలోచనా !

అయినయే మెమయియున్నవారముసుమీ యన్న వాక్యమునందలి యార్థార్థము నెఱిగిన వారిగుట నీ పద్యమును జదువునప్పుడు పాఠకులొందు చమత్కార జవితానందమునకు మేరయుండదు.

సంస్కృత నాటకములందుఁ గవులు తఱుమఁ బాత్రల సంభాషణముద్వారా భావ్యర్థములను సూచించుచుండురు. ఆ సంభాషణ మప్పుటికి సామాన్యముగానే గోచరించినను గ్రమక్రమముగా నందలి భావ్యర్థగర్భితత్వము వ్యక్తిమగుచుండును వేంకటకవియు విజయవిలాసమున, మహానామలచే భావ్యర్థమును జక్కగా సూచించుచుండును. అర్జునుఁడు విశారదాదులచే ననుగఱఁడై తీర్థయాత్ర కడగఁబోవునప్పు దాతఁడు పరిణయమౌట కేగుగతినఱిగెనని కవి సూచించి యుండెను. కావ్యాంతుమున నొక్కసారి సింహావలోకనముచేసి చూచినచో నాతఁడు తీర్థయాత్రాచరణము నెవమునఁ బరిణయమౌటకే యేగెనని తెలియవచ్చును.

కాపవిముక్తులైన నందాదు లద్భుతమనిఁ బొగడి,

నీకుఁ గల్యాణమౌ రమణీయరూప

నీకు వంశాభివృద్ధియౌ నృపకలాప

నీకు జయమగు సాహస నీతిభరిత

నీకు సామ్రాజ్యమే మహనీయరూప

యవి శుభోదర్శకులు గావ్వింప దీవించిరి. ఇది ఇప్పటికి సామాన్యాః
రవ్వచనమువలెనే గోచరించును. కావి యిది భావ్యర్థ విర్భవమైన యథార్థ
వచనమే. ఏలయన నద్భుతము ముందు సుఖద్రును చెల్లాడి యాదపుల
నోడించి వంశవీరఁడైన కుమారునిఁబడసి, సామ్రాజ్య సౌఖ్యముల నంది
యలరారనున్నాఁడు. ముందుకాబోవు నీ విషయములనే వారి యాశీర్వ
చనము సూచించుచున్నది.

ఇంద్రప్రస్థమున వివాహ మహోత్సవము ముగిసినపిమ్మట సుఖ
ద్రువులు కృష్ణునకు నమస్తరింపఁగా నాతఁడు లేనగవుక్రమ్మ “మీరిటు
లెల్లకాలమున్ మింతురుగాక శోభనము మీఁదనె శోభనమైముదంబుగన్”
అని దీవించెను. ఇది ద్వారకలో నంతకుముందు జరిగిన వివాహ
మంగళమునేకాక ముందు జరుగఁబోవు శోభనమునుగూడఁ జక్కగా
సూచించుచున్నది.

వేంకట కవి సుఖద్రా ముల సౌందర్యమును వర్ణించుచు,

స్వకపోలకల్పిత మనో

జ్ఞ కళాగతి తెట్టలొను సరి ఛాయాదో

రకరుచి సందర్శించి

ముకుచము నగుకరణి నవ్వుమోము చెలంగన్.

అని వర్ణించెను. ఇందలి యొక యర్థము సుభద్ర ముఖసౌందర్యమునకు సంబంధించినది. రెండవది భావ్యమునకు సంబంధించినది వ్యబుద్ధిచే గల్గింపఁబడిన సుందరిమైన కళానరణిగల భావ్యమునకుఁ బరకావ్య భావాదికములను పొంగిలించి మెలుగు కూర్చుకొను పద్ధతి యెట్లు రీతగునని యీ సందర్భమున స్ఫురించు నర్థము. దీనివిబట్టి వేంకట కవికిఁ గావ్యభావాదికములయెడఁగల నిలిపాఁగ్రామము వ్యక్తమగుచున్నది విజయ విలాసమునందలి కథ భారతమునుండి గ్రహింపఁబడినదేయైనను ఇందలి భావములు చాలవఱకు స్వతంత్రములై యొప్పురుచున్నవి. వేంకటకవి పద్యరచనలోఁ జూపినకళ యన్యదురనుకరమై యసామాన్య ప్రతిభాశక్తిని వెల్లడించుచున్నది. భావ్యములలో దివ్యులను బాదాదిగను మానవులను మస్తకాదిగను వర్ణింపనగునని చెప్పుదురు. వెంకటకవి

పకటశ్రీహరి యంఘ్రిబుట్టి హరుమూర్ధంబెక్కి యాపాదమ
స్తకమున్ వర్ణనకెక్కుదేవి సహజోదంచ తుగ్గలోత్పన్ననా
యకరత్నంబని యచ్యుతేంద్ర రఘునాదాభీశ్వరస్వామికిఁ
సకలైశ్వర్యములున్ విజేతువలనఁ దాఁగల్గఁగఁజేయుతన్.

అను పద్యమువలన నీ సాంప్రదాయమును సూచించెను.

విజయవిలాసమునఁగల పాత్రలలో నాయకా నాయకులును విశారద శ్రీకృష్ణులును ముఖ్యులైనవారు. శ్రీకృష్ణపాత్ర చిత్రణమునఁ గవి యెంతో నేర్పుజూపెను ఆతఁ డతని లోజ్జితము వ్యవహార చక్షుతను జక్కఁగా సూచించెను బలరాముఁ డెఱుంగకుండ సుభద్రార్జునులకు వివాహము చేయింపవలెనని కృష్ణుడు మొదటినుండియు ప్రయత్నము చేయుచుండెను. బలరాముఁ డర్జునుని విజమైన యతియనియే శ్రద్ధమించి చాతుర్మాస్య మచ్చటనే సలువవలెనని ప్రార్థించెను. అర్జునుఁ

తండు కంగీకరించెను. బలరాముడు సుభద్ర నాతని శుశ్రూషకు వియమింపుమని పలుకఁ గృష్ణుడు

వయసువారును జక్కవివారు పీరు
మనసుమర్మంబు లేవియు మనకుఁ దెలిసి
యన్నయవిగావు సేవకు నునుపఁదగునె
కన్నె-నడియేమొ తెలిసికొమ్ము'

అవివరితెను సంయములకుమనోగోరికవెలయఁగఁ గన్యలెకారా శుశ్రూష చేయఁగఁదగు నాతని పల్కి బలరాముడు సంశయింపక యట్లే యొనరింపుమని చెప్పిఁ గృష్ణుడు సంతోషమున నెట్లే యొనరించెను. పిమ్మట నాతఁడాయతి యర్జునుఁడేమని రుక్మిణీ సత్యభామలకుఁ దెలిపెను. తరువాత సుభద్రార్జుని వివాహమునకుఁ దగిన యేర్పాటులన్నియుఁ గావించి యందఱతోపాటు తానును బతు తిపూజ కరిగెను. వివాహమువేళ కరు దెంచి యాతఁడే దానిని సక్రమముగా జరిగి చెలు అర్చినుఁడు సుభద్రతో వెడలిపోయిన సంగతి యెఱింగి బలరాముడు లాగహోవిష్ణులైయున్న సమయమునఁ గృష్ణుడు పల్కినపల్కు నాతని కార్యాచరణ సామర్థ్యమును చేసినట్లఁ జెబుచున్నది. అతఁడు బలరామునికి నర్పింపని యశామాన్య బలవిరాడినాడులు పేవరించి

మాతిమలేలుగావ ననుమానము నాపడిచోఁచె నప్పదే
దాలిక పేపపేయఁ బనుపన్వలదంటివిగాచె దాసే
మీరువుగల్గ మేనవజుఁదింతయె యాతఁడు నై నదైనదే
లోంత వింక నాగవలిలోపలఁ కిపురిమేల పల్కుఁగన్

అని పల్కి సుభద్ర కిష్కివిధముల వర్జునఁడే తగిన వరఁదని యూహించి యాతనితోఁగూడ విందొగివ్రసమున కరిగెను. తమ్ముఁమాట

యన్న జవదాటని యన్న యందు కంగీకరించి యింద్రప్రస్థమునకరిగి చెల్లెలి వివాహము యథావిధిగా జరిగించెను. వెంకటకవి యీ పాత్రను బోషించుటలో మిగులనేర్పు ప్రదర్శించెను. శిష్టపాతల విషయమున విశేషమంతగా గానరాదు.

ఇంక వెంకటకవి శైలివిగూర్చి రెండుమాటలుచెప్పి ముగించెదను. ఇతఁడు సంస్కృతాంధ్ర పదములను రెంటిని సమముగానే వాడును. ఎచ్చటనోకాని యతిదీర్ఘసమాస ఘటనమునకుఁ బూనఁడు. తెలుగుపదముల కూర్పులో నింత నైపుణ్యమును జమత్కారమును బ్రదర్శించిన కవి యింకొకఁడులేఁడు లలితమధురములు, సాధిప్రాయములునైన యలతి యలతి పదములతోడనే యాతఁడు గంభీరములైన యర్థముల వివరించుచుండును. యమకమును బ్రదర్శించునప్పుడు సంస్కృతాంధ్ర పదముల విలుపుటలో నాతఁడు చూపిన నేర్పనన్య సామాన్యముగా నుండును. పద్యముల నడక యెచ్చటను గుంటక చుకరంద ప్రవాహమువలె సాగిపోవును. ఒక్కచోటఁగూడ కృత్రికమున శబ్దము కనఁబడదు. భాష యెల్లెడ సరసమై జాలీయమై సుబోధమై యలరారుచుండును. పద్యములలో మచ్చునకైన వ్యర్థపదమొక్కటియుఁ గానరాదు. పద్యరచన విషయమున నాతఁడు చేసిన సాధన చాల గొప్పది. ప్రశంసనీయమును ననన్యసాధ్యమునై యది యెంతో మెచ్చు గొప్పచుండును.

వేంకటకవి చెప్పఁదగిన వచనములను మూఁదాళ్వానములలో మూఁడింటిని రచించెను. ఇవి యనుష్టాస యమకాదులతోడను దీర్ఘ సంస్కృత సమాసములతోడనుగూడి ప్రౌఢములై సర్వప్రబంధ వచన సామాన్యములుగా నున్నవి. ఇందు రెండు కొంచెము దీర్ఘతరములైనవిః ఈ రెండును వర్తనకొఱ కుపయోగింపఁబడినవే. మొదటిది యరునుఁడు

దర్శించిన పుణ్యక్షేత్రములను, రెండవది యాదవ పరాజయనంతరము సుభద్రార్జునులు కావించిన ప్రయాణమును వర్ణించుచున్నవి మూడవది ద్వితీయాశ్వాసమున మున్నది. యతి యర్జునుడే యని యెఱింగిన పిమ్మట సుభద్ర వీరదాసరవళయై యాతని విడిచిపోయిన సందర్భమున విడి వ్రాయఁబడినది. ఇందుఁ గవి సుభద్ర సిగ్గుతోఁ బెరిచిరము వెపంబునఁ బాకుచేసికొని సవిలాసముగా నరిగిన వైఖరిని జక్కఁగా వర్ణించియుండెను

వేంకటకవి విజయవిలాసమున సుందరములైన జాతీయములను పామెతలను సుందర్యోచితముగాఁ బెళ్ళుచోట్ల వాచియుండెను. అవి యాతని లోకజ్ఞతను నౌచిత్య పరిజ్ఞానమును లెస్సఁగాఁ బ్రకటింప చున్నవి.

శివుఁడిటురమ్మటంచు దయచేసినచోఁ దలకెక్కి తుగ్ర వై
భవమునఁ జూచువోనడుగువట్టితి వేచునవచ్చునీగుణం
బవునవు నందినన్ సిగయు నందకయాన్నను గాల్గపట్టు కొం
దువు హరిజాంక, వేంకొలఁదుర్గద నీవడకల్ దలంపఁగన్.
వేగునంతకు వలవంత వేగునంత
నంతిపురమునఁ బ్రేమద వనాంతరమునఁ
గృష్టకృష్ణా యటంచు నాకీరవాణి
రామరామా ! యటంచు నారాజసుతుఁడు

చేసె జవమతఁడు కడు వి
శ్వాసము చెలిచూపు చేడిసలపై విగుడన్
జేసిన యతిజవమున్ మఱి
వేసిన యదిగాలమనుట వృథగాకుండఁ.

మున్నగున విందుకు దృష్టాంతములు. వైశావి యందలి శ్లేషధ్వని-
చమత్కారములఁ బరిచించినచో సామాన్యములైన సామెతలనే
యాతఁడెంత బావగర్భితములైన వానిఁగా సంకరించెనో తెలియవచ్చును
'నదూఁకం సంబధిన్మహా' యను సంస్కృతలోకోక్తిని గూడ నీతఁడు
నందాదుల వృత్తాంతములలో నొక్కచో జ్ఞుఁగా విమిషించియుండెను.
దినంతులదఁడు, వలపు పెద్దీఁబాలు. తెలివి రాజును మున్నగు జాతీయ
ప్రయోగములు విజయవిలాసముననంతటను లెక్కకు మిక్కిలిగాఁ గన
వచ్చును. కావ్యమునందలి యేకద్యము నెత్తిచూపినను నందర్బోధిత
ముగాఁ జేయఁబడిన యిట్టి జాతీయప్రయోగములొందో రెందో యెదురు
పడుచునేయుండును.

విజయ విలాసమున వ్యాకరణ విశేషములు కొన్ని కానవచ్చుచు
న్నవి. వానిలోఁ గ్లృద్ధికేకారములకు సంధిచేయుట (అడిగిచ్చునొ—
అటు చూపిటు విటు చూపటు, అనవలసంటి, వట్టావించు), షష్ఠీసమాస
మున సుత్తునకచ్చు పరమైనపుడు సుగాగమముచేయకుండుట (వెన్నువి
అన్నన్న, మొగమందము, ప్రీవాచకముల యత్తునకు సంధిచేయుట
(ఈ బిడారు) మున్నగునవి ముఖ్యములైనవి. ఇందుఁ గొన్ని యను
కాదుఁవిమిత్తిమై కలిగినట్టివి ఇవికాక సిగ్గుకు, వాడుకు మున్నగునగా
గము రావి ప్రయోగములును. ఆత్మనే పదార్థకమైన కొనునకు క యవి
వాదిన (ఊడుకపోవు) వంటి ప్రయోగములును, అచ్చునకు లోపము
కలిగించినశ్లేషము సంఘటించిన చార్పిలువంటి ప్రయోగములును
మఱికొన్ని రెండుమూఁడుచోట్లఁ గలవు. కవికృయేకర కావ్యములం
దిట్టి ప్రయోగములు లేకపోలేదు. మఱియు టీవద్వాషలందుఁ గాంక్రమ
మున పిట్టి మార్పులు వచ్చుటలో నాశ్చర్యమును లేదు. ఇట్టివైనను
విజయవిలాసమున మొత్తము పది వంద్రెండుకంటె హెచ్చులేవు.

ప్రయుక్తములైన యిట్టి ప్రయోగముల నారసి యట్టివానికి సూత్రములు కల్పింపకపోవుట వ్యాకరణకారుల లోపమే కాని కవుల లోపముకాదు. ఇంతమాత్రముచే వేంకటకవి లాక్షణికుడుకాకపోడు.

వేంకటకవి శబ్దాలంకార ప్రీతికలవాడని మొదలే విన్నవించితిని. మనపూర్వ లాక్షణికులు కొందఱును, గొందఱు పాశ్చాత్య విమర్శకులును శబ్దిచిత్రముతోఁ గూడిన కావ్యముల నుత్తమ కావ్యములుగాఁ బరిగణించి యుండలేదు. కావ్యములు రసధ్వనిప్రధానములైనవి. శబ్దాలంకారము అనతిమాత్రముగా వాడినచో నొక్కొక్కప్పుడు రసపోషణమున కంతరాయము సంభవింపవచ్చును. ఇట్లుగాక వాడిన శబ్దాలంకారములచే రసమునకుఁగాని యౌచిత్యమునకుఁగాని యెయ్యెడను భంగము వాటిల్లనీయకుండుచేకాక యొక్కొక్కచోట మెఱుఁగెక్కించు కవుల నుత్తములుగా నేల పరికింపరావో నాకుఁ దెలియని విషయము. శబ్దాలంకారముల వాడి నంతమాత్రమున నేకమైన యథముఁడగుననుటలో సామంజస్యము లేదు. అతఁడా యలంకారములకు రసాదులను బలియొసంగుచో నప్పుడాతని కావ్యమును విరసింపవచ్చును. రసాదిపోషణముతోపాటు శబ్దాలంకార ప్రయోగమున గూడఁ జక్కఁగాఁ జేయనేర్చు కవి శేమఁడై విభజమును మఱింత మెచ్చుకొనవలయును. అంధ్ర వాఙ్మయమున నిట్టి మహాకవు లిద్వరు కలరు. ఒకఁడు రామరాజభూషణుఁడు; రెండవవాడు వేంకటరాజు ఇట్ల యద్వితీయ ప్రతిభాపాటవమును జూపుటలో వారికి వారే సాటి వారి కవిత బుద్ధిని, హృదయమును రెండింటి నాకర్షించి యోహోయని యాశ్చర్యమును నాహోయని యానందమును నొకేమాట కల్పించుచు డును.

